

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Martina Rauerová

Archeologie a turismus v regionu Ústí nad Labem

Archaeology and tourism in Ústí nad Labem region

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala především svému vedoucímu práce *Doc. PhDr. Miroslavu Popelkovi, CSc.* za odborné rady, trpělivost a vstřícný přístup. Velmi děkuji *Liboru Balákovi* za možnost použít jeho autorské rekonstrukce života v pravěku. Za cenné rady děkuji také *Mgr. Veronice Mikešové* a *Mgr. Elišce Wiesnerové*. Zvláštní poděkování patří mému příteli *Ing. Stanislavu Hejdovi, Ph.D.*, který mě obětavě doprovázel při mých cestách za archeologickými turistickými cíli v Ústeckém kraji. V neposlední řadě děkuji též mým rodičům za podporu při studiu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia nebo k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. května 2016

.....
Martina Rauerová

KLÍČOVÁ SLOVA

Archeologie, turismus, prezentace, Ústecký kraj.

KEYWORDS

Archaeology, tourism, presentation, Ústí nad Labem region.

ABSTRAKT

Předložená práce se zabývá archeoturismem v Ústeckém kraji. V práci je na základě odborné literatury zmapována obecná problematika archeologie a turismu. Výsledky analýzy situace v Ústeckém kraji ukazují, že se v tomto regionu nachází velké množství archeologických turistických cílů. Nejatraktivnější lokality jsou v diplomové práci prezentovány formou turistického průvodce pro širokou veřejnost. Součástí práce je také průzkum veřejného mínění. Bylo zjištěno, že povědomí respondentů o archeologii a archeologických turistických cílech v Ústeckém kraji je na průměrné úrovni. Přesto lze konstatovat, že postoj veřejnosti k archeologii je kladný. Z archeologických turistických cílů jsou navštěvovány zejména české hrady. Veřejnosti nejvíce vyhovuje prezentace archeologických památek pomocí informační tabule se stručným popisem a názornými ilustracemi. Naprostá většina dotazovaných uvedla, že by uvítala vyšší míru prezentace památek na území Ústeckého kraje, například pomocí specializovaných internetových stránek. V diplomové práci jsou popsána pozitiva i negativa archeoturismu v zahraničí. Na základě zjištěných informací jsou předloženy návrhy na zlepšení situace. Součástí práce jsou i návrhy archeologické části naučné stezky v Řehlovicích.

ABSTRACT

This thesis deals with archaeological tourism in the Ústí nad Labem region. Based on scientific literature, the general issues of archeology and tourism are analyzed. The result of this analysis points to the fact, that there are a lot of archaeological tourist destinations in this region. The most attractive ones are presented in this thesis in the form of a tour guide intended for the general public. An opinion poll was conducted as part of the thesis. Based on the poll we can assume that the general awareness of archeology and archaeological tourist destinations in the Ústí region is at an average level. It is safe to say that the public attitude towards archeology is generally positive. Czech castles are especially popular among the archaeological tourist destinations. The most convenient public presentation of archaeological sites is by using information boards with brief descriptions and vivid illustrations. The vast majority of interviewees indicated that they would welcome a higher degree of presentation of historical monuments in the Ústí nad Labem region – for example through a dedicated website. This thesis describes the advantages as well as the disadvantages of archaeological tourism abroad, which were used as a basis for proposals on how to improve the situation in the region. The thesis includes proposals of an archaeological nature trail in Řehlovice.

OBSAH

1 ÚVOD	9
2 OBECNÁ PROBLEMATIKA ARCHEOLOGIE A TURISMU	10
2.1 CHARAKTERISTIKA CESTOVNÍHO RUCHU	10
2.2 VYMEZENÍ TERMÍNŮ TURISMUS A TURISTIKA	10
2.3 FORMY CESTOVNÍHO RUCHU	10
2.4 KLASIFIKACE CESTOVNÍHO RUCHU DLE ÚČELU	11
2.5 VÝZNAM CESTOVNÍHO RUCHU	12
2.6 PŘEDPOKLADY ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU	12
2.7 POTENCIÁL CESTOVNÍHO RUCHU	13
2.8 POZICE ARCHEOLOGIE A DŮVODY K ARCHEOTURISMU	13
2.9 ARCHEOLOGICKÉ TURISTICKÉ CÍLE	14
2.9.1 Archeologické památky – reliéfní tvary	14
2.9.2 Archeoskanzeny a muzea v přírodě	17
2.9.3 Zážitkové prezentace	22
2.9.4 Výstava, expozice, muzeum a muzejní edukace	24
2.9.5 Další zábavně – vzdělávací činnosti	25
2.10 AKTIVITY INSPIROVANÉ ARCHEOLOGIÍ	27
2.10.1 Naučné stezky	27
2.10.2 Geocaching a geofun	28
2.10.3 Rozšířená realita (augmented reality)	29
2.10.4 Podwalking a audiodstezky	30
2.10.5 Hledání s detektory kovů	30
2.10.6 Další aktivity	31
2.11 PŘÍNOS VYUŽITÍ ARCHEOLOGIE V CESTOVNÍM RUCHU PRO VEŘEJNOST	31
3 ANALÝZA SITUACE V ÚSTECKÉM KRAJI	33
3.1 ARCHEOLOGICKÝ OBRAZ OSÍDLLENÍ ÚSTECKA	33
3.1.1 Starší doba kamenná – paleolit	33
3.1.2 Střední doba kamenná – mezolit	34
3.1.3 Mladší doba kamenná – neolit	35
3.1.4 Pozdní doba kamenná – eneolit	35
3.1.5 Doba bronzová	38
3.1.6 Doba halštatská	41
3.1.7 Doba laténská	43
3.1.8 Doba římská	43
3.1.9 Stěhování národů	45
3.1.10 Raný středověk	46
3.2 PRŮVODCE PO ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLECH V ÚSTECKÉM KRAJI	47
3.2.1 Archeoskanzen	47
3.2.2 Hradiště	52
3.2.3 Hrady	70
3.2.4 Informační panely, naučné a turistické stezky	74
3.2.5 Montánní památky	80
3.2.6 Muzea	86
3.3 PRŮZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ	98
4 ARCHEOLOGIE A TURISMUS V ZAHRANIČÍ	106
5 VYHODNOCENÍ SITUACE A NÁVRHY NA JEJÍ ZLEPŠENÍ	108
6 NÁVRH ARCHEOLOGICKÉ ČÁSTI NAUČNÉ STEZKY V ŘEHLOVICÍCH	111
6.1 DĚJINY BÁDÁNÍ	111
6.2 NEDATOVANÉ NÁLEZY	112
6.3 STARŠÍ DOBA KAMENNÁ	112
6.3.1 Obecná charakteristika starší doby kamenné	112
6.3.2 Archeologický obraz osídlení ve starší době kamenné v Řehlovicích a okolí	113
6.4 STŘEDNÍ DOBA KAMENNÁ	114
6.4.1 Obecná charakteristika střední doby kamenné	114

6.4.2 Archeologický obraz osídlení ve střední době kamenné v Řehlovicích a okolí	114
6.5 MLADŠÍ DOBA KAMENNÁ	114
6.5.1 Obecná charakteristika mladší doby kamenné	114
6.5.2 Archeologický obraz osídlení v mladší době kamenné v Řehlovicích a okolí.....	115
6.6 POZDNÍ DOBA KAMENNÁ.....	116
6.6.1 Obecná charakteristika pozdní doby kamenné	116
6.6.2 Archeologický obraz osídlení v pozdní době kamenné v Řehlovicích a okolí.....	116
6.7 DOBA BRONZOVÁ.....	117
6.7.1 Obecná charakteristika doby bronzové	117
6.7.2 Archeologický obraz osídlení v době bronzové v Řehlovicích a okolí.....	118
6.8 STARŠÍ DOBA ŽELEZNÁ	120
6.8.1 Obecná charakteristika starší doby železné	120
6.8.2 Archeologický obraz osídlení ve starší době železné v Řehlovicích a okolí	120
6.9 MLADŠÍ DOBA ŽELEZNÁ	121
6.9.1 Obecná charakteristika mladší doby železné.....	121
6.9.2 Archeologický obraz osídlení v mladší době železné v Řehlovicích a okolí	122
6.10 DOBA ŘÍMSKÁ.....	123
6.10.1 Obecná charakteristika doby římské	123
6.10.2 Archeologický obraz osídlení v době římské v Řehlovicích a okolí.....	124
6.11 DOBA STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ	124
6.11.1 Obecná charakteristika doby stěhování národů	124
6.11.2 Archeologický obraz osídlení v době stěhování národů v Řehlovicích a okolí.....	125
6.12 RANÝ STŘEDOVĚK	125
6.12.1 Obecná charakteristika raného středověku	125
6.12.2 Archeologický obraz osídlení v raném středověku v Řehlovicích a okolí.....	126
6.13 HISTORIE ŘEHLOVIC	127
7 ZÁVĚR	130
8 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ	132
8.1 LITERATURA A PRAMENY	132
8.2 ELEKTRONICKÉ ZDROJE	136
9 SEZNAM OBRÁZKŮ	140
10 SEZNAM GRAFŮ	142
11 PŘÍLOHY.....	143

SEZNAM ZKRATEK

UJEP – Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

WTO – World Tourism Organization (Světová organizace cestovního ruchu)

1 Úvod

Předložená práce se zabývá zatím opomíjeným tématem: archeoturismem. Archeoturismus je součástí kulturního turismu, který má dlouhou tradici a je důležitým turistickým odvětvím (*Prentice 2005*, 266). Už v „Asterixových dobách“ v Římě fungoval živý kulturní turismus. Průvodci tehdy ukazovali například Circus Maximus Thrákům, Gótům, Britům, Egyptanům a dalším návštěvníkům „Věčného města“. Až na oděv tehdejších turistů se toho příliš nezměnilo, jen průvodci místo latinsky, egyptsky nebo gótsky hovoří spíše anglicky, japonsky a rusky (*Letzner 2011*, 6).

Archeoturismus se dotýká stále více diskutovaného tématu archeologie a veřejnosti. Má velký potenciál pro popularizaci archeologie a ochranu archeologických památek. Jen poučená veřejnost si totiž může vážit hodnot archeologického kulturního dědictví. Je pravděpodobné, že když veřejnost získá dostatek informací, bude archeologické památky i více ochraňovat. Zvláště poučení lidé žijící poblíž archeologických lokalit by mohli chránit archeologické památky v případě jejich ohrožení.

Tato práce si klade za cíl na základě odborné literatury zmapovat obecnou problematiku archeoturismu. Dalším úkolem je analýza situace v Ústeckém kraji vypracovaná pomocí odborné literatury i terénním průzkumem. Na základě dostupných informací a atraktivitě místa autorka této práce představuje svůj návrh průvodce pro veřejnost po archeologických turistických cílech v Ústeckém kraji. Součástí práce je také průzkum veřejného mínění a zhodnocení archeoturismu v zahraničí. Na základě informací zjištěných z odborné literatury, výsledků terénního průzkumu a průzkumu veřejného mínění předkládá také autorka práce návrhy na zlepšení situace. Dalším z cílů této práce je navržení archeologické části naučné stezky v obci Řehlovice, okr. Ústí nad Labem.

2 Obecná problematika archeologie a turismu

2.1 Charakteristika cestovního ruchu

V dnešní době je cestovní ruch významným společensko–ekonomickým fenoménem z pohledu jednotlivce i společnosti. Představuje největší pohyb lidské populace a je součástí způsobu života obyvatel zejména ekonomicky vyspělých zemí (Hesková a kol. 2011, 3 – 7). Dle Světové organizace cestovního ruchu (World Tourism Organization – WTO) představuje cestovní ruch „...dočasnou změnu místa pobytu, tj. cestování mimo místo trvalého bydliště, ne déle než na jeden rok, zpravidla ve volném čase za účelem rekreace, rozvoje poznání a spojení mezi lidmi.“ Jde o mnohostranné odvětví, které zahrnuje dopravu a turistická zařízení poskytující ubytování a stravování. Dále cestovní ruch zahrnuje infrastrukturu cestovního ruchu, služby cestovního ruchu, služby v cestovních kancelářích, průvodcovské služby, turistický systém a další služby spojené s tzv. doprovodnými programy (Dostálová 2013, 21).

Důsledkem cestovního ruchu jsou změny v mnoha oblastech, a to nejen socioekonomické, ale i ekologické (Dostálová 2013, 22).

Jde o významný faktor regionálního rozvoje, oblast ekonomiky významně fixovanou na místo svého vzniku, která podporuje stabilitu regionálních a místních ekonomik. Cestovní ruch hraje stále důležitější roli v oblasti místního rozvoje, zejména v reorganizaci místních ekonomik a zlepšení kvality života (Dostálová 2013, 22).

Cestovní ruch je v současnosti předmětem zkoumání několika vědních oborů, zejména jde o ekonomii, geografii, sociologii, psychologii, pedagogiku a další (Hesková a kol. 2011, 9).

2.2 Vymezení termínů turismus a turistika

Synonymem pro pojem cestovní ruch je stále více užívaný termín turismus, který používají i světové jazyky (angličtina – *tourism*, němčina – *Tourismus*, francouzština – *tourisme*, španělština a italština – *turismo*, ruština – *mypuzm*). Termín turistika je pak součástí a aktivitou sportovního turistického ruchu (Hesková a kol. 2011, 10).

2.3 Formy cestovního ruchu

Cestovní ruch má mnoho forem. Dle místa pobytu rozlišujeme domácí nebo zahraniční. Podle doby pobytu dělíme cestovní ruch na krátkodobý nebo dlouhodobý; dle počtu účastníků na individuální, skupinový nebo masový. Dále dělíme cestovní ruch podle způsobu dopravy na silniční, železniční, vodní a ostatní cestovní ruch (Dostálová 2013, 22 – 23).

2.4 Klasifikace cestovního ruchu dle účelu

Dle účelu rozeznáváme cestovní ruch rekreační, kulturně–poznávací, náboženský, vzdělávací, společenský, zdravotní, sportovní, dobrodružný, profesní, nákupní, politický, specifický, venkovský cestovní ruch a cestovní ruch poznávání přírody (*Dostálová 2013, 23 – 24*).

Hlavním cílem rekreačního cestovního ruchu je odpočinek. Většinou probíhá v přírodním prostředí, může jít o krátkodobou rekreaci například v chatách, chalupách a zahrádkách (*Dostálová 2013, 23*).

Základem kulturně–poznávacího cestovního ruchu jsou architektonické památky, umělecká díla, přírodní zajímavosti a společenské události. Cílem je poznávat kulturu, historii, zvyky nebo tradice (*Dostálová 2013, 23*).

Náboženský cestovní ruch zahrnuje návštěvy poutních a posvátných míst (*Dostálová 2013, 23*).

Prioritou vzdělávacího cestovního ruchu je se vzdělávat (*Dostálová 2013, 23*). Společenský cestovní ruch zahrnuje setkávání příbuzných a přátel, společenský život i vzpomínkové akce (*Dostálová 2013, 23*).

Zdravotní cestovní ruch představuje zdravotní prevenci, léčení, rekonvalescenci a rehabilitaci zejména v lázních (*Dostálová 2013, 23*).

Sportovní cestovní ruch zahrnuje sportovní aktivity a účast na sportovních akcích (*Dostálová 2013, 23*).

U cestovního ruchu poznávání přírody jde o návštěvy národních parků, přírodních rezervací (*Dostálová 2013, 23*). Zvláštním typem cestovního ruchu je ekoturistika nebo tzv. „zelený turismus“; návrat k přírodě měkkého cestovního ruchu. V tomto typu cestovního ruchu se dbá zejména na šetrné zacházení s životním prostředím a udržitelný turismus (*Kašpárková 2009, 10 – 12*).

Dobrodružný cestovní ruch má spojitost s nebezpečím. Jde například o sjíždění divokých řek, horolezectví aj. (*Dostálová 2013, 23*).

Služební cesty, účast na veletrzích a výstavách zahrnuje profesní cestovní ruch (*Dostálová 2013, 24*).

Nákupní cestovní ruch představují cesty za nákupy. (*Dostálová 2013, 24*).

Politický cestovní ruch je spojen s meetingy politických stran a sjezdy (*Dostálová 2013, 24*).

Specifický cestovní ruch je zvláštní druh turismu, který zahrnuje například turistiku pro tělesně handicapované (*Dostálová 2013, 24*).

Venkovský cestovní ruch se rozvíjí mimo oblasti rekreačních a turistických center i mimo oblast městského osídlení. Jde zejména o pobyty na vesnici a činnosti v prostředí venkova (venkovský cestovní ruch můžeme ještě podrobněji rozčlenit na vesnickou turistiku, agroturistiku, ekoturistiku, ekoagroturistiku, chataření a chalupaření; *Dostálová 2013, 24 – 25*).

2.5 Význam cestovního ruchu

Význam cestovního ruchu tkví z hlediska společenské funkce ve všestranném rozvoji osobnosti, v obnově fyzických a duševních sil (funkce rekreačně–zdravotní). Cestovní ruch působí také preventivně léčebně, přenáší zvyky a návyky z jiného prostředí a tím mění životní styl turistů. Díky turismu lidé účelně využívají svůj volný čas. Jde také o významný nástroj k vzdělávání a kulturní výchově lidí. Zahraniční cestovní ruch motivuje k získávání jazykových znalostí a dovedností. Cestovní ruch má také vědecko–informační funkci (*Dostálová 2013, 25 – 26*).

Z ekonomického hlediska se cestovní ruch významně podílí na tvorbě DPH, na vytváření pracovních míst a podnikatelských příležitostí. Cestovní ruch podporuje dodatečné vybudování infrastruktury. Turismus také vyžaduje investiční aktivity v turisticky navštěvovaných oblastech (*Dostálová 2013, 26*).

2.6 Předpoklady rozvoje cestovního ruchu

K předpokladům rozvoje cestovního ruchu se řadí přírodní a socioekonomické podmínky. Mezi přírodní předpoklady patří reliéf (atraktivní jsou zejména horské oblasti a pobřeží), podnebí, vodstvo (turismus v oblasti moří, řek, jezer, nádrží, nebo lázně), flóra (např. les), fauna (uplatňuje se např. při lovu nebo při pozorování divoké zvěře; *Dostálová 2013, 26 – 27*; *Kašpárková 2009, 10*).

Pod pojem socioekonomické předpoklady turismu si můžeme představit kulturně historické podmínky (archeologické lokality, umělecké a historické památky), společenské podmínky (výstavy, veletrhy, kongresy), realizační podmínky (vztah nabídky a poptávky). Mezi realizační podmínky patří materiálně technické předpoklady – zařízení, která umožňují rozvoj rekreace a cestovního ruchu (ubytování, stravování, zábavní, sportovní a další zařízení); dopravní prostředky a dopravní síť (vedoucí z místa bydliště do míst rekreace) a propagace (informování veřejnosti o možnosti rekreace; *Dostálová 2013, 27*).

Naše země má pro cestovní ruch obecně značné předpoklady. Ačkoliv nedisponuje mořem ani vysokými horami, je dle *T. Hájka a B. Křížkové* pro turismus využitelných asi 80 % území České republiky (2000, 219).

2.7 Potenciál cestovního ruchu

Aby cestovní ruch správně fungoval, musí být splněny lokalizační a realizační podmínky. Lokalizační podmínky jsou dány přitažlivostí místní přírody a krajiny a místními kulturními zvláštnostmi. Realizační podmínky umožňují uskutečnit požadavky turistů. Mohou být dopravní nebo materiálně technické. Dopravní realizační podmínky představují dostupnost a časovou dosažitelnost. Materiálně technické podmínky vyjadřují vybavenost lokality ubytovacími, stravovacími a sportovními zařízeními (*Dostálová 2013, 27 – 28*).

Potenciál cestovního ruchu můžeme vyjádřit typy přírodních a kulturních subsystémů. Každou obec lze zařadit do jednoho typu subsystému. Rozlišujeme typ přírodní – vyhraněný (potenciál cestovního ruchu dané obce je 100% zastoupen složkami přírodního subsystému), typ přírodní (přírodní subsystém je zastoupen z 80 – 99% potenciálu cestovního ruchu), typ kulturní (potenciál cestovního ruchu dané obce je složen z 60 – 79% kulturního potenciálu), typ kulturní vyhraněný (patří sem obce, v nichž je potenciál turismu složen nejméně z 80% kulturního subsystému) a typ smíšený (*Dostálová 2013, 28*).

2.8 Pozice archeologie a důvody k archeoturismu

Archeologie se v posledních desetiletích nachází v situaci, kdy musí hledat svou pozici a odůvodňovat svou existenci a význam. Důvodem je zpochybňování ze strany laické veřejnosti – zda má co nabídnout a zda je prospěšná společnosti (*Moravec 2013, 55*). S tím souvisí dnes jeden z největších problémů archeologie: prezentace vědeckých poznatků veřejnosti takovým způsobem, aby je pochopila a měla z nich užitek (*Bureš 2003, 183 – 184*). Důvodem této situace je fakt, že archeologové nepřikládají prezentaci veřejnosti dostatečný význam. Veřejnosti jsou předkládány nové poznatky prostřednictvím odborných textů, odborných přednášek nebo krátkodobých výstav. Odborné texty často nejsou pro nezainteresovanou veřejnost srozumitelné a popularizačních textů existuje zatím málo. Kvalita odborných přednášek je různá, souvisí s osobou přednášejícího, ale obecně může mít veřejnost problém pochopit odborné termíny, principy a metodu práce, která je při prezentaci zmiňována. Krátkodobé výstavy zase nemohou reagovat dostatečně aktuálně na dění v oboru (*Hotová 2012, 58 – 59*). Nabízí se k úvaze rostoucí potřeba jakési didaktiky prezentace archeologického dědictví, která by se mohla stát univerzálním nástrojem k nápravě stávající skutečnosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že si lidé vytvářejí představy o pravěku spíše z příběhů Eduarda Štorcha a obrazů Zdeňka Buriana. Archeolog je pak pro lidi buď hledač pokladů, nebo ten, kdo zdržuje stavební práce (*Hotová 2012, 59*).

Nedostatečná komunikace mezi odborníky a veřejností vede k pocitu odcizení. Lidé pak mohou vnímat archeologii ne jako veřejnou věc, ale jako zájem úzké skupiny lidí. To se poté odráží v jejich postoji k archeologii jako vědě, archeologům i k památkám (*Hotová 2012, 59*).

Archeologové si musí uvědomit, že informace, které získávají, se týkají minulosti nás všech. Musí být tedy určené pro všechny. Navíc jsou často placené z veřejných prostředků. Prezentace veřejnosti tudíž není jen doplňková činnost, ale důležitá a plnohodnotná součást práce archeologa (*Hotová 2012, 59*).

Na tuto situaci by měla archeologie reagovat zintenzivněním komunikace s veřejností. S tím souvisí i téma archeologie a turismu – prezentace archeologických památek a jejich začlenění do seznamu turistických cílů a díky tomu i do povědomí veřejnosti. Zvýšení informovanosti pomocí archeologických turistických cílů může být využito k opodstatnění oboru archeologie v systému věd. Archeoturismus také může přispět k ochraně památek (*Moravec 2013, 55*).

2.9 Archeologické turistické cíle

Pojem archeologický turistický cíl je poměrně obsáhlý. Nejde pouze o archeologické památky, ale také o zážitkové prezentace nebo jiné aktivity inspirované archeologií. Tyto činnosti se mohou realizovat v rámci různých institucí, jako jsou muzea, archeoskanzeny apod. (*Moravec 2013, 55 – 60*).

2.9.1 Archeologické památky – reliéfní tvary

S archeoturistikou souvisí téma archeologických památek. Termínem archeologická památka rozumíme každou antropogenní strukturu, která prošla procesem zániku. Není tedy funkční ve smyslu nebo v podobě v jakém byla primárně projektována a uvedena do provozu (*Soukup 2000, 28*).

Archeologické památky, které lze navštěvovat, zahrnují mnoho antropogenních reliéfních tvarů. Dle primární funkce je lze rozdělit na památky sídelní, pohřební/sakrální, společenské, hospodářské agrární, hospodářské lesních aktivit, hospodářské těžební, hospodářské zpracovatelské, hospodářské vodní, komunikační, okrasné, odpadní, militární a jiné (*Moravec 2013, 60 – 65*).

Sídelní archeologické památky se vyskytují nejčastěji. V turismu se setkáváme s podzemními obydlími, jeskyněmi, zbořenými domy, dvory, ruinami tvrzí, hradů a zámků a jinými dnes nefunkčními obytnými prostory (Moravec 2013, 61). Příkladem sídelních archeologických památek v Ústeckém kraji je například zaniklá vesnice Vitín v okolí Bukové hory (<http://zanikleobce.webnode.cz/>). Tento příklad je znázorněn na obr. 26 (viz přílohy).

Mezi skupinu pohřebních/sakrálních památek patří svatyně, klášterní komplexy, pohřebiště, hřbitovy, pomníky, památníky, poutní místa, popraviště a další (Moravec 2013, 61). Tyto památky představuje například expozice *Po stopách zaniklého kláštera v Teplicích*. Expozice je situovaná v přízemí tzv. románského křídla teplického zámku (okr. Teplice, Ústecký kraj), které bylo součástí kláštera benediktinek založeného mezi lety 1160 – 1167 (<http://www.muzeum-teplice.cz/klaster-v-teplicich/93.po-stopach-zanikleho-klastera-v-teplicich-1/>, Vlček a kol. 1997, 671). Tuto část zámku v Teplicích můžeme vidět na obr. 27 (viz přílohy).

Památky se společenskou funkcí jsou poněkud problematické. Dnes bychom sem zařadili amfiteátry, lázně, rozhledny, sportoviště a vzdělávací instituce. Snad není chybou do této skupiny zařadit megalitické stavby nebo pozůstatky rondelů (Moravec 2013, 61 – 62). Rondel byl v roce 2006 objeven i v centru města Ústí nad Labem (Řídký 2011, 34). V Muzeu města Ústí nad Labem bývá někdy rondel prezentován v rámci přednášky nebo výstavy, kdy si návštěvníci mohou prohlédnout také lakový obtisk příkopu neolitického rondelu (<http://www.muzeumusti.cz/c501/4D/>).

Archeologických památek, které by dokládaly hospodářskou agrární výrobu, a se kterými bychom se setkali v rámci turismu, je málo (Moravec 2013, 62). Příkladem může být zemědělské nářadí, které lze spatřit při návštěvě Turistické stezky po zaniklých obcích pod Bukovou horou (<http://zanikleobce.webnode.cz/>, <http://ff.ujep.cz/zanikleobce/>).

Památky dokládající hospodářské lesní aktivity jsou lépe dochovány. Díky ochrannému charakteru lesa je zde možné spatřit celou řadu terénních reliktů, jako jsou pasti, školky, milířiště, dehtářské pece apod. Archeologické památky tohoto druhu jsou zatím poměrně málo zdokumentované a prezentované (Moravec 2013, 62). Neobyčejně zajímavé informace o tomto druhu památek je možné získat například při exkurzi, která je součástí semináře Minulosti Českého Švýcarska (<http://www.npcs.cz/minulosti-ceskeho-svycarska-x-2015-10-22-070000>).

Hospodářskými těžebními archeologickými památkami se rozumí pozůstatky sejpů, pink, lomů, kutacích objektů, obvalů, šachet, štol apod. (Moravec 2013, 62 – 63). Příkladem tohoto

druhu památek je areál v Opárenském údolí, kde se těžila surovina na výrobu kamenných rotačních mlýnů – žernovů (*Venclová a kol. 2008, 18*).

Mezi archeologické turistické cíle je možné také zařadit objekty, které měly funkci hospodářskou – zpracovatelskou. Sem patří objekty pivovarnické, lihovarnické, cukrovarnické nebo mléčné výroby, doklady kovovýroby, kamenické, kožedělné a dřevařské výroby, výroby paliv, textilní, petrochemické výroby, zpracování obilí apod. (*Moravec 2013, 63*). Příkladem hospodářsky – zpracovatelského archeologického turistického cíle je například archeologická naučná stezka na katastrálním území obce Moldava a částečně i Mikulov (okr. Teplice, Ústecký kraj), která návštěvníky seznamuje s historií středověkého sklářství v Krušných horách. Pozůstatky skláren zde odhalily archeologické výzkumy Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě, které vedla PhDr. Eva Černá mezi lety v 80. letech 20. století (*Černá 1990a, 60 – 65*).

Archeologické památky, které měly původně vodohospodářskou funkci, sloužily často i k jiným účelům. Kromě zadržování vody, plnily nádrže, kanály, studny, akvadukty a příkopy i funkce agrární (chovné rybníky), komunikační (soustavy kanálů), militární (hradní vodní příkopy) a jiné (*Moravec 2013, 63*). Příkladem památky s vodohospodářskou funkcí je sníženina – dřívější cisterna nebo studna na hradě Kalich (Třebušín, Ústecký kraj; *Kuna a kol. 2014, 398 – 399*).

Mezi archeologické komunikační památky patří jednotlivé komunikace a sítě, s nimi spojené konstrukce, jako jsou mosty a tunely, stanoviště (přepřahací stanice, strážnice), hraniční kameny a další (*Moravec 2013, 63*). V jižních Čechách vznikla Naučná trasa Linecká stezka, která, jak už název napovídá, prezentuje středověkou obchodní stezku spojující rakouský Linec a jižní Čechy. Tato turistická stezka přitom zhruba kopíruje trasu středověké cesty, vede z hradiště Na Jánu v Netolicích (okr. Prachatice, Jihočeský kraj) do Lince a měří 95 km. Na tomto projektu spolupracovali archeologové a skupina s názvem Rozkvět jižních Čech. Stezka představuje historický vývoj krajiny osídlené a pozměňované člověkem od pravěku dodnes (*Vondrovský a kol. 2014, 4 – 127*; <http://www.lineckastezka.cz/>).

Martin Moravec ve svém článku Archeologie a cestovní ruch rozlišuje i archeologické památky s okrasnou primární funkcí. Spadají sem pozůstatky komponovaných zahrad a parků (*Moravec 2013, 64*). Gražyna Novotná (2003, 18 – 19) představuje ve svém článku *Zahradní archeologie – nástroj poznání historických zahrad* využití archeologie při zkoumání rozsahu, podoby a funkce historických parků a zahrad v jednotlivých fázích jejich historického vývoje. Takto byly zkoumány například Privy Garden u paláce Hampton Court (Velká Británie). Příkladem pro realizaci zahradní archeologie u nás je výzkum a obnova původní terasové

úpravy zahrady kolem Müllerovy vily v Praze 6 – Střešovicích (Novotná 2003, 18 – 19). Archeologie byla také využita při obnově Malé Fürstenberké zahrady Palácové zahrady pod Pražským hradem a Květné zahrady v Kroměříži (Sejkorová 2014, 56 – 61). Všechny tyto památky jsou zpřístupněny veřejnosti (<http://www.muzeumprahy.cz/mullerova-vila/>, <https://www.palacove-zahrady>, <https://www.zamek-kromeriz.cz/cs>, [cz/cs](https://www.zamek-kromeriz.cz/cs)). Květná zahrada v Kroměříži je od roku 1998 zapsaná na seznamu UNESCO (<http://www.kromeriz.eu/>).

Archeologické objekty s odpadní funkcí představují různé toalety, vsakovací a odpadní jámy. Známé jsou tzv. preváty na středověkých hradech (Moravec 2013, 64). Příkladem může být prevát na Lipnici nebo Točnicku (Durdík 1984, 345). Pravěké památky odpadní funkce, jsou využívány k prezentaci veřejnosti v turismu méně (Moravec 2013, 64).

Mezi archeologické objekty s původně militární funkcí patří prvky aktivní i pasivní obrany, které nacházíme v opevnění (valy, příkopy, hradby), místa obranných linií, bitevních polí se zákopy a bunkry, obléhací tábory apod. (Moravec 2013, 64). Důmyslný systém obrany se nachází například na hradě Kalich (Kuna a kol. 2014, 396 – 400).

Atypickými památkami jsou např. podzemní systémy (Moravec 2013, 64). Mezi unikátní památky se řadí např. podzemní systémy ve Znojmě, které jsou přístupné veřejnosti. V těchto prostorách se konají i různé akce (<http://www.znojmskabeseda.cz/podzemi/>).

2.9.2 Archeoskanzeny a muzea v přírodě

Mezi archeologická centra určená veřejnosti můžeme počítat muzea v přírodě (angl. Open-air museums, outdoor museums, folk-life museums), archeoskanzeny (angl. Archeoskanzens), archeologické parky (archeoparky, angl. Archeoparks) a experimentální střediska pro veřejnost (angl. Experimental centres; Moravec 2013, 56).

Nejstarší formou centra, které prezentuje poznatky z archeologie nebo etnografie je skanzen (též skansen). Stockholmský Skansen, nejstarší muzeum v přírodě na světě, otevřel pro veřejnost Artur Hazelius v roce 1891. Do tohoto areálu se nestěhovaly stavby z důvodu jejich ochrany, ale se záměrem ukázat je veřejnosti a tak ji i vzdělávat (Langer 2004, 5).

Příkladem skanzenu, který se zaměřuje na venkovský život v novověku v severních Čechách, jsou Zubrnice. Nachází se zde soubor hodnotné zástavby lidové architektury. K vidění zde je například barokní studna, zemědělská usedlost, vesnický obchod, vodní mlýn, nádraží, vesnická škola apod. Objekty ožívají při různých příležitostech, jako je například Zubrnický masopust nebo Velikonoce ve skanzenu (<http://skanzen.zubrnice.cz/>).

Variantou zobrazující život v pravěku a středověku, zaměřující se na prezentaci poznatků získaných z archeologických výzkumů, jsou archeoskanzeny, archeologické parky

nebo archeoparky. Tyto pojmy nejsou dle Martina Moravce v české archeologii dostatečně vymezeny a odděleny. Tato zařízení se zaměřují na prezentaci stavebních experimentů, rekonstrukce nebo ideální rekonstrukce, na praktické ověření dávných pracovních postupů a technologií (Moravec 2013, 57). Zároveň jde zatím o jediná specializovaná archeologická muzea v České republice (kromě pavilonu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně). Tato skutečnost zmíněná zařízení předurčuje k tomu, aby se věnovala také představení archeologie jako vědeckého oboru (Hotová 2012, 58).

Příkladem může být archeoskanzen Březno u Loun (viz přílohy, obr. 28), o jehož budování dr. Ivana Pleinerová napsala: „*Uvědomovala jsem si, že kontakty s veřejností ve formě přednášek, exkurzí a expozic, i když zajímavých, nemohou nahradit bezprostřední působení pravěkých replik, ať již staveb, náradí nebo výrobních zařízení na návštěvníka, který má nadto možnost se sám do procesu zapojit.*“ (Pleinerová 1998, 512). Další archeoskanzeny a archeoparky se nachází například v Modré u Velehradu (<http://www.archeoskanzen.cz/>), ve Věšetarech (<http://www.archeoparkvsestary.cz/>) nebo v Liboci (<http://www.archaia.cz/liboc/liboc.htm>). Experimentem v archeologii se však zabývá i například dětský oddíl Mamuti (<http://www.mamuti.cz/>).

V posledních letech došlo v České republice k rozvoji těchto institucí. Díky zkušenostem ze zahraničí lze očekávat jejich další nárůst a s ním spojená úskalí (Dragoun 2012, 18).

Tato archeologická střediska dokládají atraktivitu daného místa nebo regionu, jeho tradice a historie, ale jde i o důležitý nástroj k prezentaci a komunikaci s veřejností. Prezentace aktivit konaných v archeologických centrech je velmi důležitá, centra tak komunikují se svými stálými i potenciálními návštěvníky, ale i s těmi, kdo do těchto středisek nechodí. I tyto lidé jsou ovlivněni informacemi z plakátů, z médií apod., a tak si uvědomí kulturní nebo historický význam místa, kde žijí (Foret – Foretová 2001, 144 – 145). Dá se očekávat, že se díky své atraktivitě tyto instituce postupně pro veřejnost stanou spolu s médii hlavním zprostředkovatelem informací o minulosti. Naučná literatura a klasická muzea se totiž v popularitě nemohou s archeoskanzeny měřit (Dragoun 2012, 18). Ty totiž mohou informovat návštěvníky o výsledcích výzkumu tím nejsrozumitelnějším způsobem – jako reálný objekt nebo předmět. Je možné zde lidem ukázat, jak od „kůlové jamky“ dojít až k možné nebo pravděpodobné podobě objektu (Hotová 2012, 59).

Ve výše zmíněných institucích i mimo ně probíhají často také různé přednáškové cykly, letní školy, tábory (které jsou zaměřeny především na děti a mládež (např. <http://www.archeologienadosah.cz/akce/primestsky-tabor-tyden-s-archeologii-v> –

archeoparku–liboc–2turnus, <http://www.kodymka.cz/content/archeologicky–tabor>), tematické kurzy nebo programy, které také patří do oblasti archeoturistiky (Moravec 2013, 57 – 76).

Velkým problémem archeologických skanzenů je zejména kvalita prezentovaných rekonstruovaných objektů. Z pohledu veřejnosti tolik nezáleží na skutečnosti, zda jde o archeologickou experimentální rekonstrukci nebo „pouze“ o rekonstrukci. Důležitá je věrohodnost, obhajitelné použití materiálů a profesionální provedení. Archeoskanzen mohou doplnit také reliktů archeologických objektů zapojených přímo do areálu (Dragoun 2012, 18).

Zkušenosti zatím ukazují, že delší životnost mají spíše menší projekty. Velké projekty s množstvím rekonstruovaných objektů jsou budovány díky jednorázové dotaci, ale později nejsou schopné se samofinancovat (zapojení do turistických sítí trvá alespoň pět let a příjem ze vstupného tvoří maximálně 12% rozpočtu). Vhodnější je postupně budovat menší areály, které se neustále mění. Neustálá obměna a budování má v sobě určitou přitažlivost a dynamiku (Dragoun 2012, 18).

Příkladem neúspěšného založení je Archeopark Na Farkách, na jehož vzniku spolupracovalo občanské sdružení RAO (Rekonstrukce archeologických objektů) a Pražská botanická zahrada v Troji. Hlavním iniciátorem byla Ivana Pleinerová, která se snažila najít v Praze nebo v jejím okolí lokalitu, kde by bylo možné vybudovat základnu, kde by se odvíjela činnost vzdělávací, výchovná a rekreační. Slibně se jevil pozemek v Praze Troji-Podhoří, na místě zvaném Na Farkách, nebo také Na Větráku. Toto místo patří k pozemkům, spravovaných Botanickou zahradou v Praze Troji. Jde o pravěkou lokalitu, kde probíhal archeologický výzkum v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století, který zjistil mimo jiné opevněné sídliště z pozdní doby halštatské. Výzkum zde prováděl M. Slabina a M. Fridrichová (Pleinerová 1998, 512).

Někdejší ředitel Pražské botanické zahrady Jiří Haager byl myšlence vzniku archeoskanzenů příznivě nakloněn, bylo tedy možné začít uvažovat o jeho koncepci. Základem měla být rekonstrukce opevněné osady ze starší doby železné. Archeopark byl plánován jako součást širšího projektu. Chráněnou oblastí měla vést také naučná stezka (Zoo Praha, Botanická zahrada) a Archeopark měl být jedním z klíčových zastavení. Projekt byl plánován na ploše 2 ha. Vstupní areál měl být vybaven ukázkami pravěkého zemědělství, další částí mělo být samotné jádro archeoparku, kde měla být předvedena alespoň částečná rekonstrukce sídliště z doby železné ohrazená palisádou. Poslední, třetí plocha, měla sloužit k prezentaci různých pravěkých rukodělných technik a činností každodenního života a návštěvníci měli mít možnost si tyto techniky vyzkoušet (Pleinerová 1998, 512 – 515).

V počátcích se projektu dařilo, dokonce získal třetí cenu v soutěži Ekologický projekt roku 1995 na téma zapojení památkových objektů a chráněných oblastí do života společnosti (na soutěži se podílel Mladý svět ABF nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, Ministerstvo životního prostředí ČR a Ministerstvo zemědělství ČR; *Pleinerová 1998*, 515 – 516).

Zahájení prací proběhlo 29. 4. 1996. Po dvou letech práce bylo postaveno celé ohrazení palisády v délce 300 m, brána a kultovní místo (*Pleinerová 1998*, 516).

Jako velký problémem se ukázala bezprostřední blízkost bohnického sídliště, což bylo zřejmě důvodem různých vandalských zásahů a krádeží, které rušily postup rekonstrukčních prací. Vzhledem k omezeným finančním prostředkům již od prvních fází pokusu o výstavbu archeoparku, nebyla věnována pozornost zabezpečení lokality (*Pleinerová 1998*, 516). Tyto zásahy byly pro naplnění záměru vybudovat zde archeoskanzen osudné (*Popelka – Šmolíková 2003*, 803).

Přesto v dalších letech na místě plánovaného archeoskanzenu tradičně probíhaly Dny pravěkých technologií pro veřejnost. Program se postupně ustálil na ukázkách výroby a výpalu pravěké keramiky, štípání a vrtání kamene, textilní výrobu (předání lnu a ovčí vlny, tkaní na vertikálním stavu a na tzv. karetkách). Všechny aktivity byly provázeny odborným komentářem. V roce 2000 se zde v rámci programu „Praha – evropské město kultury roku 2000“ také konal „festival experimentální archeologie“. Všechny zde pořádané akce byly z pohledu veřejnosti velice oblíbené a žádané a ukázaly hlad veřejnosti po zpřístupnění odborných informací zajímavou a zábavnou formou (*Popelka – Šmolíková 2003*, 803).

Poslání archeoskanzenů je velmi složité: mají prezentovat minulost v co nejúplnější formě. Je nutné řešit správné interpretace a rekonstrukce objektu, ale také kontext s dalšími objekty, které nemusí pocházet ze stejné lokality. Důležité je zasazení objektů do krajiny a vzájemné prostorové vztahy, aby skanzen jako celek působil dobře. Plochy polí a technologické objekty (zdroje obživy a aktivity) musí být v co největší míře v souladu s dosaženými znalostmi a se specifiky daného místa. Zemědělství je v archeoskanzenech zatím prezentováno jen nástinově kvůli své pracnosti. Častěji se skanzeny zaměřují na prezentaci technologických procesů, jako jsou výpaly keramiky, metalurgie apod. (*Dragoun 2012*, 18 – 19).

Důležité je vybavení obytných a technologických objektů kopiemi artefaktů, kterými se prezentují znalosti o životě v minulosti. Tímto způsobem je možné alespoň rámcově zprostředkovat základní informace o vztahu člověka a krajiny, sociálním členění komunity nebo o duchovním světě (*Dragoun 2012*, 19).

Užitečné je připojení kamenného muzea k archeoskanzenu. Tato situace je v zahraničí běžná, u nás existuje například ve Věstarech. V tomto „kamenném muzeu“ může být archeoskanzen představen v širších souvislostech. Pojednáno může být o jeho vzniku, o regionu, o přírodních podmínkách apod. Je vhodné zde prezentovat obecné informace o minulých obdobích. Návštěvník se zde může také informovat o věcech, o kterých hmotná kultura mlčí. Jedním z důležitých témat by mělo být také představení vědeckého oboru archeologie. Důležité je podle Alexandry Hotové představit metody, pomocí kterých zjišťují archeologové informace o minulosti. Toto téma je atraktivní, neboť se používá čím dál speciálnějších metod a návštěvníci mají o této části práce archeologa jen malou představu. Archeoskanzen se tak může stát také místem, kde se veřejnost setká s informacemi o oboru archeologie a o archeoloziích. Návštěvníkům mohou být také ukázány poznatky z výzkumů, na základě kterých vznikly objekty v archeoskanzenu. Bylo by tak možné se seznámit se všemi fázemi výzkumu, od povrchových průzkumů po výsledek ve formě rekonstrukce. Veřejnost by měla sama dojít k názoru, že archeologie má smysl a že výsledky jejího zkoumání slouží všem. Je důležité si uvědomit, že mezi návštěvníky jsou i stavitelé, investoři a další lidé, s kterými archeologové spolupracují (*Dragoun 2012, 19; Hotová 2012, 59 – 60*).

Veřejnost si, jak se zdá, rychle našla k archeoskanzenům svou cestu, jsou velmi oblíbené. Mezi návštěvníky jsou i lidé, kteří obvykle muzea nenavštěvují. Důvodem pro tuto skutečnost je srozumitelnost a zábavnost archeologických skanzenů a iluze „návratu do minulosti“. V tomto ohledu je role archeoskanzenů nezastupitelná. Díky prožitkům a zkušenostem působí na emoce návštěvníků, podceňuje jejich fantazii a nenásilně je vzdělává. Ovšem tyto instituce mají i své negativní stránky a rizika. Hrozí totiž, že vzdělávací funkci vytlačí zábava. Může se tak stát, že minulost může být prezentována zkresleně. Archeoskanzeny jsou budovány za různými účely, i komerčními, což je pro prezentaci archeologie nebezpečné (*Smetánka 2000, 5*). Zřizovatelé navíc nemusí být odborníci, takže nebezpečí prezentace zkresleného pohledu na minulost je reálné. Bohužel veřejnost v tomto směru není příliš kritická. Nepředpokládá totiž, že by minulost mohla být prezentována zkresleně a nemusí mít takové znalosti, aby zkreslenost faktů poznala. Nebezpečí, které zkreslená prezentace minulosti skrývá, je obrovské. Může ovlivnit celou generaci návštěvníků archeoskanzenů a vlastně nejen jich. Odstrašujícím příkladem pro zneužití této moci je období mezi lety 1930 a 1940. Tehdy vzestup národního socialismu ovlivňoval v Německu celou generaci prehistoriků a prostřednictvím jich i širokou německou společnost. Tehdy byly vytvořeny některé skanzeny neolitu a doby bronzové, které popularizovaly státní pohled na minulost (*Hotová 2012, 60 – 61*).

Na rozdíl od zahraničí bohužel u nás zatím neexistují kritéria, která by prezentaci archeoskanzenů zhodnotila a sloužila tak veřejnosti jako vodítko. Zatím tedy nezbývá, než na toto nebezpečí upozorňovat. Neexistuje zatím ani žádný soupis archeoskanzenů, díky kterému by se návštěvníci mohli zorientovat. Soupis archeoskanzenů by mohl také podpořit spolupráci mezi těmito organizacemi (Hotová 2012, 61).

2.9.3 Zážitkové prezentace

V rámci archeoskanzenů často probíhají také zážitkové prezentace, které mají různou formu. Na rozdíl od vědeckých experimentálních pokusů jde o experienci, tedy zábavně – vzdělávací činnosti (Smetánka 2000, 2 - 5). Experience bezpochyby disponuje velkým výchovným a vzdělávacím potenciálem a dokáže v lidech probudit vztah k minulosti (Popelka – Šmolíková 2003, 156). Důležité je, aby tyto činnosti byly atraktivní. Měly by přitahovat i jedince, kteří se a priori nechtějí vzdělávat ani získávat nové informace. Nejčastěji při těchto prezentacích dochází k opakovanému „předvádění činností, které byly již dříve experimentálně zjištěny a dostatečným opakováním ověřeny“ (Smetánka 2003, 122). Ke vzdělávání prostřednictvím zážitkových prezentací dochází nejčastěji v rámci archeologických expozic a výstav, činnosti archeologických center (muzea v přírodě, archeoskanzeny, archeologické parky, experimentální střediska pro veřejnost, ekomuzea apod.) a dalších zábavně – vzdělávacích činností jako jsou školy archeologie, archeologické oddíly a tábory (Moravec 2013, 55).

Zajímavá akce nejen z hlediska archeologie probíhá tradičně v druhé polovině léta blízko Jetřichovic (okr. Děčín, Ústecký kraj). Jde o Dny řemesel u Dolského mlýna, které naposledy připadly na týden od 15. do 22. srpna 2015. Louka u Dolského mlýna tehdy oživila starými řemesly. Ukázky se týkaly výroby dřevěného uhlí, dehtu, potaše, šindelů, tavby železné rudy. Také se mlelo obilí, pekl se chléb, běhlo se prádlo, vyrábělo se mýdlo, vypalovala se keramika a probíhaly i další aktivity. Program doplňovaly přednášky, prohlídky (např. Dolského mlýna) a koncerty (<http://www.npcs.cz/dny-remesel-2015-08-14-220000>). Fotografie z této akce jsou umístěny v přílohách (obr. 29, 30, 50, 52).

V České republice letos proběhl již druhý ročník Mezinárodního dne archeologie, který se snaží přiblížit tuto vědu nejširší veřejnosti. Tradičně třetí sobotu v říjnu nabízejí různé archeologické instituce archeologický program návštěvníkům různého věku i zájmů. Archeologové touto akcí usilují a zvýšení povědomí o archeologii (<http://denarcheologie.cz/>). Například na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze si mohli 17. 10. 2015 návštěvníci vyzkoušet archeologický výzkum nanečisto, zdokumentovat kostrový hrob nebo se

naučit, jak u kostry určit pohlaví. V archeologické laboratoři si zájemci slepili keramickou nádobu, nahlédli do pravěké kuchyně nebo zjistili, jak vypadal den v římské legii. Návštěvníci si mohli také umlít obilí, obarvit textil, vyrobit si drátěný šperk nebo vyzkoušet jednoduché hudební nástroje. V improvizovaném Hyde Parku chtěli odborníci odpovídat na vše, co návštěvníky o archeologii zajímá. Kupodivu se tato nabídka zatím nesetkala s větší poptávkou. To mnohem větší odezvu našly v teple studentského klubu v areálu rektorátu UK v Celetné ulic v Praze přednášky o zajímavých tématech z archeologie a antropologie. Organizátoři je trefně nazvali „Archeologickými jednohubkami“ a jejich velmi kladnou odezvu testovali od té doby také u dětského publika. Ukazuje se tak velký význam krátké a zajímavé informace pro laickou veřejnost, která má mnohem větší atraktivitu, než rozsáhlá odborná, avšak veřejnosti nepřístupná přednáška. U příležitosti Mezinárodního dne archeologie proběhla v Křížové chodbě Karolina také komentovaná prohlídka výstavy Z Asuánu do Chartúmu. České archeologické výzkumy mezi nilskými katarakty (<http://iforum.cuni.cz/IFORUM-15761.html>; <http://www.archeologienadosah.cz/akce/mezinarodni-den-archeologie-2015>). Z Ústeckého kraje se k akci připojilo Oblastní muzeum v Mostě (okr. Most), Regionální muzeum v Teplicích (okr. Teplice) a Městské muzeum v Kadani (okr. Chomutov). (<http://denarcheologie.cz/>). Obrovský zájem veřejnosti v roce 2014 i 2015 ukazuje, že se snad pro archeologii blýská na lepší časy (<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10265744641-zpravicky/214411000161019/>).

Zapomenout by se nemělo ani na tzv. dny otevřených dveří na archeologických výzkumech, tedy zpřístupnění archeologických vykopávek veřejnosti. Pozvání veřejnosti na zkoumanou archeologickou lokalitu je pozitivním krokem v komunikaci mezi archeology a veřejností. Lidé by měli mít nárok na informace o minulosti svého regionu nebo města a návštěva této akce v nich může podnítit zájem o minulost. Je to také jedinečná možnost, kdy se laická veřejnost může dozvědět informace o fungování archeologického výzkumu. Existuje ovšem i nebezpečí, že upozornění na probíhající výzkum přiláká „detektoráře“ a jiné vykradače lokalit. Archeologové by tak mohli přijít o jedinečné prameny poznání. Tato hrozba však může být odvrácena tak, že se výzkum zpřístupní až před jeho ukončením. Terénní situace a nálezy již před zpřístupněním vyzvednuty, zdokumentovány a byl proveden i detektorový průzkum, který odhalil ještě neobjevené kovové předměty. Archeologové pak mohou veřejnost informovat o průběhu výzkumu a získaných poznatcích a nálezech (*Mikešová 2012, 60*). Dny otevřených sond se začínají prosazovat. Tato akce proběhla například 12. června 2015 v Chebu, kdy měli obyvatelé a návštěvníci Chebu možnost vidět odkrytou část pohřebiště ze 14. století. Záchranný archeologický výzkum vznikl kvůli plánované revitalizaci Městských sadů v Chebu.

Zájem o tuto akci byl veliký, což archeologům naznačuje, jak by mohli prezentovat svůj obor (<http://chebskatelevize.cz/?p=1431>, http://vary.idnes.cz/archeologove-zkoumají-stare-pohrebiste-pod-mestskymi-sady-v-chebu-lda-vary-zpravy.aspx?c=A150612_2169530_vary-zpravy_slv, <http://www.cheb.cz/den-otevrenych-sond/d-953729>).

2.9.4 Výstava, expozice, muzeum a muzejní edukace

Tradiční formou, kterou archeologie komunikuje s veřejností a zároveň i způsobem využití archeologie pro cestovní ruch je výstava a expozice. Expozice je (na rozdíl od výstavy) rozsáhlá instalace sbírek, která je věnována buď určité sbírce, nebo určitému období (např. expozice pravěku, košíkářství apod.). Expozice je také zaměřena na určitý region a její doba trvání bývá několik let. Expozice má tedy spíše statickou povahu, oproti tomu archeologická výstava je dynamická a expozici doplňuje (Moravec 2013, 56).

Expozice a výstavy mohou být prezentovány v muzeích a galeriích nebo i mimo ně, např. na archeologických lokalitách nebo v objektech vybudovaných na místě nebo blízko archeologické lokality (Moravec 2013, 56). Například na jihu Francie blízko obce Vallon-Pont-d'Arc byla v dubnu 2015 otevřena replika vzácné pravěké Chauvetovy jeskyně (<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097206490-udalosti-v-kulture>) Expozice i výstavy mohou být koncipovány i jako dočasné nebo putovní (Moravec 2013, 56).

Většina výstav a expozic probíhá v muzeích, k nimž bychom měli cítit náležitou hrstost, protože disponují velkým potenciálem hmotných dokladů se značnou vypovídající hodnotou. Díky hmotným dokladům zprostředkovávají svým návštěvníkům přímý kontakt s lidmi, kteří tu byli před námi a jejichž příběhy pro nás mohou být poučné, inspirativní, zajímavé, ale i varující. Muzeum a jeho image by mělo stavět nejen na přírodních a historických zvláštěnostech, ale mělo by vycházet i z vědomostního, inovačního a myšlenkového potenciálu dané oblasti. To znamená hlavně modernizovat a rozšiřovat sbírky a technické vybavení muzeí nebo archeologických expozic v přírodě. Cílem by měla být přitažlivost pro děti i dospělé. Děti přitom není možné zanedbávat, neboť to jsou často ony, kdo přivede dospělé. Důležité je vzdělávat veřejnost formou prezentací nových výzkumů a výsledků archeologie s důrazem na ochranu archeologických památek, přizpůsobovat nabídku vzdělávacích programů potřebě zájemců apod. (Moravec 2013, 75 – 76).

Muzejní edukací se zabývá například Petra Šobánková. Muzeum je podle ní jedno z míst neformálního vzdělávání, kde je možné praktikovat hravé edukační aktivity. Muzejní edukace je plánovitý a záměrný proces, který připravuje a vede muzejní pedagog. Při muzejní edukaci

jsou sledovány všeobecné i specifické cíle a dochází k předávání určitého vzdělávacího obsahu. Pro úspěch této aktivity musí být voleny vhodné metody, organizační formy a didaktické prostředky. Mezi hlavní specifika muzejní edukace patří zaměření na sbírkový předmět, na muzeálii, která je mnohohvrstevnatým prostředkem této edukace. Nese informaci náležející do určitého oboru lidského zkoumání a činnosti i do komplexu rozličných kulturních hodnot. Tyto hodnoty jsou však proměnlivé a je třeba je podrobovat stále reinterpretaci. Mezi další znaky muzejní edukace patří také vázanost na specifický prostor muzea. Ta však není podmínkou; muzejní edukace totiž nemusí vždy probíhat přímo v muzeu. Působení prostoru muzea (architektury, estetické podoby expozic, ale i pracovníků a celkového klimatu muzea) má v muzejní edukaci své důležité místo. Důležitým rysem muzejní edukace je obvykle absence kontinuity při práci s návštěvníkem muzea, různorodá skladba návštěvnických skupin, ale také dobrovolnost ze strany návštěvníka. Edukační aktivity muzea však mohou mít také ráz formálního vzdělávání, kde již specifikum dobrovolnosti schází. Muzejní pedagog musí pohotově reagovat na danou situaci a program přizpůsobovat návštěvníkům. Vazba na muzejní sbírky ovlivňuje obsah edukace v jednotlivých muzeích. Témata edukačních aktivit se mění v závislosti na výstavních a jiných aktivitách konkrétního muzea (*Šobáňová, 2012, 131 – 132*).

Pro zlepšení kvality edukační činnosti v muzeích, je snaha o jejich propojení na regionální, národní i mezinárodní úrovni (*Evans 1995b, 163*).

2.9.5 Další zábavně – vzdělávací činnosti

Odborná veřejnost získává nové informace formou jejich publikace nebo například zveřejněním na konferenci. Široká veřejnost se dozvídá informace prostřednictvím médií. Zde lze zařadit popularizační literaturu, tiskové zprávy o probíhajících archeologických výzkumech a jejich výsledcích, rozhlasové i televizní relace. K výletu může též inspirovat turistická mapa, brožura z informačního centra nebo internetové portály. V terénu se často setkáváme s informačními tabulemi, které někdy tvoří tzv. naučnou stezku. Setkat se můžeme i s letáky, informačními nástěnkami a textovými průvodci. Tradiční způsob propagace archeologie v cestovním ruchu je pomocí popularizační literatury, která zprostředkovává laické veřejnosti odborné poznatky a nabádá tím k návštěvě archeologických lokalit. Dále lze v archeoturistice využít archeologické slovníky nebo encyklopedie, tištěné průvodce, literaturu o historii archeologie, lokalitách a nálezech, publikace regionální archeologie nebo archeologické atlasy. Nejčastěji se však setkáváme s informacemi o archeologických turistických cílech v novinách, časopisech, televizi, rozhlasu nebo na internetu. (*Moravec 2013, 58 – 59*).

V roce 2014 byla publikována velmi zdařilá kniha pro oblast archeoturistiky: Archeologický atlas Čech, který připravil autorský tým složený z pracovníků Archeologického ústavu AV ČR v Praze pod vedením Martina Kuny. Výsledkem je precizní průvodce po 105 pečlivě vybraných archeologických lokalitách od pravěku až do 20. století. Cílem publikace není jen poskytnout informace o archeologických lokalitách, ale také k nim čtenáře přivést a ukázat jim, s jakými prameny archeologové pracují. Snahou je vtělit do každého čtenáře kus archeologa. Tištěná kniha byla navíc rozšířena o webové stránky, na kterých je k dispozici vše, co bude uživatel potřebovat v terénu. Není tedy nutné brát knihu do terénu. Na internetové stránky se čtenář dostane přes adresu domovské stránky nebo pomocí QR kódu, který se nachází v záhlaví každé kapitoly. Kromě již zmíněných map je zde možné si prohlédnout i fotografie a literaturu, k jednotlivým lokalitám (Kuna 2015, 507 – 511; <http://www.archeologickyatlas.cz/cs>).

Archeologický atlas Čech je otevřený vůči veřejnosti. Veřejnost dostává k dispozici přesné informace o části kulturního dědictví. Může ovšem vzniknout i obava z jejich případného zneužití. Jde ovšem o otevřenost záměrnou. Dle Martina Kuny je nutné informovat veřejnost, protože veškeré poznatky byly získané z veřejných finančních zdrojů a tudíž má na ně veřejnost nárok (Kuna 2015, 511).

Zveřejnění těchto informací má ještě jeden důvod. Ohrožování a ničení archeologických lokalit je v České republice v dnešní době rozsáhlé a intenzivní. Někdy je záměrné (jako u „hledáčů“ s detektory kovů), ale jindy je konané z nevědomosti. Tím, že veřejnost získá o archeologii více informací, bude i archeologické památky více chránit. Archeologických lokalit jsou u nás desítky tisíc, nemůže je tedy ochraňovat pouze policie a archeologové. Naděje je v poučené veřejnosti, která zná své okolí a váží si jeho hodnot. Ti, kteří chtějí archeologické lokality ničit, je většinou již znají. Je ovšem na škodu, že o těchto lokalitách nevědí občané, kteří žijí v jejich okolí a kteří by je mohli chránit v případě jejich ohrožení (Kuna 2015, 511 – 512).

Archeologický atlas se záměrně přihlásil k památkám modernity jako smysluplnému poli archeologického výzkumu. Tento směr výzkumu je zatím rozvíjen na půdě některých institucí (např. na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni nebo na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze) a do obecného povědomí zatím nepronikl. Naopak jde o standardní výmluvu „detektorářů“, že nehledají archeologické nálezy, ale pozůstatky z druhé světové války. I tomto případě však jde o archeologické památky, které podávají zajímavé informace o minulosti. Jednou ze zajímavých lokalit z Ústeckého kraje jsou pohraniční pevnosti z roku 1938 u Kytlických Mlýnů. Archeologie modernity zachycuje unikátní realie, které jsou

velmi působivé. Zprostředkovávají autentické svědectví doby. Památky modernity mohou být cestou k metodickému rozvoji oboru a zvýšení jeho významu ve společnosti (Kuna 2015, 512).

Na výlety po archeologických lokalitách láká i Průvodce – Keltské Čechy Jiřího Waldhausera. Tato kniha je také určena především pro laickou veřejnost, ale své si v ní najdou i odborníci. Kniha obsahuje úvod a stručné pojednání o Keltech a době laténské. Slouží jako průvodce po jednotlivých lokalitách doby laténské na území Čech. Těchto lokalit je zde popsáno 150. Kniha je psaná jednoduchým poutavým stylem a doplněná množstvím barevných obrázků, fotografií nebo plánek. Míra atraktivnosti lokality je vyjádřena graficky počtem mincí v záhlaví, popsána je i dostupnost lokality a GPS souřadnice (Waldhauser 2012).

K archeologickým výletům lákají také některé internetové stránky, například <http://turisticke-cile.severozapadnicechy.cz/>, <http://www.cestyarcheologie.cz/>, <http://www.archeologienadosah.cz/>.

2.10 Aktivita inspirované archeologií

Aktivita inspirované archeologií se neomezuje jen na předávání informací, ale obsahuje i další skutečnosti, kterými přitahují pozornost veřejnosti. Patří sem naučné stezky (pěší i cyklistické), geocaching, geofun, rozšířená realita (augmented reality), audiostezy (podwalking), hledání detektorem a další aktivity.

2.10.1 Naučné stezky

„Naučné stezky jsou zpravidla vyznačované výchovně vzdělávací trasy vedené přírodně nebo kulturně pozoruhodnými prostory, na nichž jsou vybrány některé významné jevy a objekty, které jsou zvláště vysvětleny. Výklad na stanovených místech se podává zpravidla na informačních panelech nebo v průvodcovském textu, případně kombinací obou způsobů. Pokud se vyskytnou jen ojedinělé významné jevy a objekty, které neumožňují účelné vytvoření naučné stezky, zřizují se u nich bodové informační panely. Pokud jsou umístěny mimo sídla, zajišťují přístup k nim zpravidla turistické značené trasy Klubu českých turistů (<http://www.geology.cz/extranet/popularizace/naucne-stezky/nszasady.pdf>).

Tvorba archeologických naučných stezek je poměrně běžnou aktivitou archeologů. Například v roce 2014 vznikla v jižních Čechách Naučná trasa Linecká stezka (Vondrovský a kol. 2014, 4 – 127; <http://www.lineckastezka.cz/>), v roce 2002 začal provoz na Naučné stezce zaniklou středověkou vsí Konůvky ve Ždánickém lese (katastrální území Heršpice, okr. Vyškov, Jihomoravský kraj; Měchurová 2005, 69 – 76). V Ústeckém kraji existuje Naučná sklářská stezka (v okolí Moldavy, okr. Teplice, Ústecký kraj) a Turistická stezka po zaniklých

obcích pod Bukovou horou (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj; (<http://zanikleobce.webnode.cz/>).

2.10.2 Geocaching a geofun

V posledních letech se velmi rozšířil nový druh zábavy, tzv. geocaching (v českém prostředí znám také jako lov pokladů). Pomocí GPS přístroje a stažených zeměpisných souřadnic hledají „kačeři“ (lidé provozující geocaching) ve zvolené oblasti schránky s „pokladem“ (s blokem, upomínkovými předměty apod.). Někdy bývají schránky umísťovány pod zem, z tohoto důvodu lze spatřovat jisté nebezpečí pro archeologii (*Moravec 2013*, 60).

Kvůli geocachingu došlo v roce 2011 k poničení hradu Vildenberk (okr. Brno – venkov, Jihomoravský kraj). V rámci této hry byla do terénu na předhradí zapuštěna kovová trubka s plastovou schránkou. Při hledání tohoto „pokladu“ došlo na několika místech předhradí k odkryvu vrchní části terénu. Tímto zásahem byl odhalen kus obvodové kamenné hradby (*Kovář a kol. 2013*, 416). Způsob uložení schránky porušilo nejen platnou státní legislativu v oblasti archeologické památkové péče, ale také pravidla geocachingu. Z těchto pravidel vyplývá, že při jejich dodržování je možné tuto aktivitu považovat z hlediska archeologické památkové péče za neškodnou aktivitu (*Kovář 2013*, 528 – 531).

Autorka předložené práce se domnívá, že geocaching může být vhodným způsobem, jak se laická veřejnost může nenásilnou hravou formou dozvědět více o archeologii, (za předpokladu, že budou důsledně dodržována pravidla geocachingu a platná státní legislativa). „Hledání pokladu“ může například doplnit archeologickou naučnou stezku, archeoskanzen nebo jiný archeologický turistický cíl a „donutit“ návštěvníky, aby například opravdu prostudovali informační panel (někdy je totiž k nalezení skryše nutné nejprve splnit úkol nebo vyluštit šifru). Stojí za zmínku, že archeologické „kešky“ již existují, týkají se například středověké nebo klasické archeologie (https://www.geocaching.com/geocache/GC56YRN_stredoveka--archeologie?guid=3e20008d-8113-455b-904d-8f65dcbf6d1b; https://www.geocaching.com/geocache/GC54W1P_anticka--archeologie?guid=b9885f6e-bd2f-4696-b947-b1e15ce06e1a) a jistě by bylo velkou předností, kdyby se na jejich vzniku podíleli sami archeologové.

Na podobném principu jako geocaching je založena i česká hra geofun. Jde o virtuální geolokační hru, která pomocí aplikace na chytrém telefonu seznamuje hráče zábavným způsobem s regionem, v kterém se nacházejí. Hráč (stejně jako v geocachingu) musí dojít na předem určené místo. Zde s hráčem dále komunikuje sama aplikace: virtuální průvodce,

který má s daným místem nějakou spojitost. Průvodci hráčům sdělují zajímavosti z daného místa, vypravují příběhy, pokládají otázky, zadávají úkoly a kontrolují je. Hráči, předem netuší, co je během hry bude čekat. Příběhy a úkoly jsou vždy vytvářeny pro dané místo a v rámci plnění úkolů hráči vymýšlí vlastní příběhy, natáčejí videa nebo pořizují zajímavé fotografické snímky apod. Ve hře lze snadno propojit minulost se současností prostřednictvím historických fotografií nebo obrázků. Výhodou geofanu oproti geocachingu je pro archeologii nepochybně také absence „pokladu“. Nevýhodou je, že úkoly nemůže připravovat každý. Připravují se totiž centrálně provozovatelem. Spolupráce a zapojení archeologů by však podle názoru autorky práce mohlo být užitečné (<http://www.geofun.cz/>).

2.10.3 Rozšířená realita (augmented reality)

Problémem prezentace nejstarších nebo nezapsané minulosti lidské kultury je skutečnost, že se nedaří ji zacílit veřejnost. Poznávání této minulosti je uzavřeno v profesním kruhu archeologů a dalších vědců. Proto dle autorů článku *Presenting the invisible and unfathomable: Virtual museum and augmented reality of the Neolithic site in Bylany, Czech Republic* nedochází k vytváření vazeb mezi prehistorickými lokalitami a veřejností. Zajímavé možnosti zde přináší úsilí, které může virtuálně lokalitu zpřístupnit. To umožní široké veřejnosti jednoduchou a zábavnou formou získávat informace a vnímat atraktivitu dané lokality. Odbourá se tím také propast mezi veřejností a archeology. Takto zaujatá veřejnost pak lépe dokáže pochopit hodnoty kulturně – historického dědictví (Květina a kol. 2015, 22).

Takto jsou již prezentovány např. Bylany u Kutné Hory, kde jsou pod povrchem několik tisíc let ukryté rozsáhlé neolitické sídelní areály. Movité artefakty i nemovité objekty byly převedeny do 3D virtuální podoby. Dále bylo použito počítačové modelování a rekonstrukce nemovitých struktur. Vybrané artefakty pak byly zveřejněny formou virtuální galerie, kde má návštěvník možnost se „projít“ po virtuálním prostředí. (www.archeo3d.com; Květina a kol. 2015, 19).

Velmi atraktivní je možnost využití 3D modelů nemovitých struktur a jejich prezentace formou virtuální tour, která funguje na principu počítačových her. Tato aplikace pak umožňuje projít se po neolitickém sídlišti v Bylanech. Další možnost je prohlížet si tento model z pohledu ptáčí perspektivy (Květina a kol. 2015, 21).

Z hlediska turismu je však nejdůležitější možnost „rozhlédnout se“ po neolitické vesnici pomocí například mobilního telefonu a to přímo na místě archeologické památky. Tím je

návštěvníkovi památky umožněno pochopit výjimečnost dané lokality (*Květina a kol. 2015, 22*).

Pomocí tohoto systému by se mohly v budoucnosti posunout možnosti prezentace archeologie veřejnosti a také archeologie a turismu.

2.10.4 Podwalking a audiostezky

Další aktivitou, která využívá moderní techniku je podwalking. Jde o turistiku se zvukovým zařízením (MP3 přehrávačem, mobilním telefonem apod.), na kterých je možné si z webových stránek stáhnout zvukový záznam potřebné trasy (*Moravec 2013, 60*). Jde o moderní a levnou variantu ke klasickým naučným stezkám, oproti kterým má podwalking několik výhod: snadnou aktualizovatelnost (změny informací na webu lze provádět bez potíží), nezničitelnost (oproti klasickým informačním tabulím), nízké náklady a modernost (<http://www.audiostezka.cz/>).

V České republice je podwalking málo známý a užívaný. Jedna z prvních audiosteze byla vytvořena v Teplicích (okr. Teplice, Ústecký kraj) a v současnosti se projekt rozšířil do Bíliny (okr. Teplice, Ústecký kraj) i Mimoně (okr. Česká Lípa, Liberecký kraj; <http://www.audiostezka.cz/>).

Teplická audiostezka zahrnuje k 16. 4. 2016 celkem 33 objektů v Teplicích (v centru města a městských částech Šanově a Trnovanech), které dle autorů stezky stojí za návštěvu. Je určena zejména návštěvníkům Teplic, lázeňským hostům i rodilým Tepličanům, kteří se chtějí dozvědět něco nového o svém městě. Ke stažení je na internetu nebo je zdarma k vyzvednutí v Regionální knihovně mapa s označením a popisem jednotlivých zastavení. Archeologicky jsou zajímavá například zastavení: vrch Doubravka s hradem nebo zámek (dnes zde sídlí Regionální muzeum Teplice a dříve zde stál románský klášter benediktinek; <http://www.audiostezka.cz/>).

Bohužel žádná čistě archeologická audiostezka zatím pravděpodobně neexistuje. Tím spíš by však měl podwalking archeology zajímat, neboť je zde nová příležitost pro prezentaci archeologických turistických cílů.

2.10.5 Hledání s detektory kovů

Další aktivitou inspirovanou archeologií je hledání s detektorem kovů. Amatérští uživatelé detektorů („detektoráři“, hledači pokladů) prohledávají s detektory známé lokality a vyhledávají nové lokality. V různé míře spolupracují (či nespolupracují) s regionálními

archeology. Často přistupují k výkopům a znehodnocují archeologické lokality (*Moravec 2013*, 60).

Bohužel v současnosti je velmi málo vědních oborů, ve kterých by se amatéři mohli uplatnit v takovém rozsahu jako v archeologii. Předmět s vysokou vypovídací hodnotou nebo významnou lokalitu je totiž možné objevit i náhodou (*Šedo 2006*, 292). „Detektoráři“ však jdou většinou najisto. Ti, kteří chtějí archeologické lokality ničit, je většinou již dávno znají (*Kuna 2015*, 511 – 512).

I z tohoto důvodu je potřeba zvýšit povědomí široké veřejnosti o archeologii. Protože když veřejnost získá o archeologii více informací, bude také moci archeologické památky více chránit. V poučené veřejnosti, která zná své okolí a váží si jeho hodnot je potenciál, který by mohl zabránit dalšímu znehodnocení archeologických lokalit (*Kuna 2015*, 511 – 512).

2.10.6 Další aktivity

Dalšími archeologickými turistickými cíli jsou aktivity typu natáčení historických filmů, historické sportovní soutěže, hostiny v historizujících stylech apod. (*Moravec 2013*, 64 – 65). Příkladem této akce je například Rekonstrukce Bitvy u Chlumce 1126, která proběhla 20. 2. 2016 u Chlumce (http://www.mesto-chlumec.cz/vismo/akce.asp?id_org=5179&id=1996). Úroveň takovýchto akcí je různá a mohou se objevit pochyby, zda je vnímat pozitivně. To však není případ zmiňované akce, která byla podpořena Muzeem města Ústí nad Labem a proběhl k ní také doprovodný program (<http://www.muzeumusti.cz/k1385/PROGRAM-UNOR-2016>). Obecně lze říct, že působením různých popularizačních aktivit je možné účastníky přivést i k uvědomění si významu a ochrany archeologických památek a z tohoto důvodu nelze význam žádné zábavně – vzdělávací činnosti podceňovat.

2.11 Přínos využití archeologie v cestovním ruchu pro veřejnost

Využití archeologie v cestovním ruchu může mít pro veřejnost přínos potenciální a v případě jeho naplnění i skutečný užitek. Přínos archeoturistiky pro veřejnost tkví v mnoha oblastech (*Moravec 2013*, 74).

Cestovní ruch v archeologii má nezanedbatelný ekonomický význam: zvyšování zaměstnanosti a pracovních příležitostí, přínos zdrojů apod. Tím je umožněno investovat a nakupovat nové informační technologie, provádět výzkumy, opravy a údržbu, chránit památky aj. (*Moravec 2013*, 74 – 75).

Cestovní ruch v archeologii má také významnou roli sociální. S návštěvou významné historické památky je nepochybně spojen i jistý politický význam a společenská prestiž.

Výrazný je jeho komunikační význam. Je důležité si uvědomit, že dobře připravená propagace území, znalost jeho významných i málo známých a zajímavých skutečností slouží vedle cestovního ruchu i místním obyvatelům, kteří si tak vytváří svou identitu k místu a hrdost (Moravec 2013, 75).

Důležitá je jednotící funkce cestovního ruchu v archeologii, udržování vědomí důležitosti poznávání minulého života pro současný svět, porozumění jiným kulturám, udržování některých zvyků a tradic, setkávání laické a specializované veřejnosti, ochrana archeologického dědictví a krajiny a vytváření zdravého životního prostředí (Moravec 2013, 76).

Pro současné lidstvo mají archeologické památky velký význam ve smyslu artefaktové paměti. Dokumentují totiž minulost, která produkuje jako protiklad minulost, ale také jsou archeologické památky svou artefaktovou povahou blízké současným lidem, kteří svůj život každodenně zaplňují artefakty, mezi nimiž pak žijí. Cestování do minulosti může být zároveň útekem od všedních starostí moderního člověka, neboť si minulost často představujeme v protikladu s dneškem jako idylicky bezproblémovou (Moravec 2013, 77).

3 ANALÝZA SITUACE V ÚSTECKÉM KRAJI

3.1 Archeologický obraz osídlení Ústecka

Následující stránky jsou věnovány stručnému přehledu osídlení Ústecka z hlediska dosavadních výsledků archeologického bádání v daném regionu.

Starší doba kamenná – paleolit

Důležitou lokalitou staršího paleolitu je Písečný vrch u Bečova (okr. Most, Ústecký kraj). Tato lokalita je spojena se jmény K. Žebery, V. Kruty a J. Fridricha (*Sklenář, 2002, 24*). Sídli zde pravděpodobně člověk rodu *Homo erectus*. Primitivní kamenné nástroje byly objeveny ve vrstvách na vrcholu kopce. Tato lokalita je datovaná do období 1,7 – 1 milion let. Jde o nejstarší doklady přítomnosti člověka v severozápadních Čechách. Druhý soubor ze starého paleolitu byl nalezen nedaleko skalního převisu, obsahoval štípanou industrii starou asi 0,7 milionu let (z cromerské doby meziledové). Další nálezy z Bečova jsou o něco mladší, jde o kolekci acheulské štípané industrie (*Dobeš 1995, 11*).

Další staropaleolitickou lokalitu v Ústeckém kraji představuje stanice Račiněves (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Vencl – Fridrich 2007, 26*).

Střední paleolit se v Čechách dělí na starší fázi (sálskou dobu ledovou, 250000 – 130000 let) a mladší fázi (130000 – 40000), která odpovídá eemské době meziledové a staršímu vývoji poslední (würmské) doby ledové. Ve středním paleolitu u nás žil zejména neandertálský člověk a jeho příímí předchůdci. I v tomto období byl osídlen Písečný vrch u Bečova – jícen explozivní sopky, ve kterém se zachovaly jemnozrnné bělavé tzv. bečovské křemence. Tyto křemence jsou charakteristické dokonalou štěpností, a proto byly využívány k výrobě štípané industrie od paleolitu po dobu bronzovou. Bečovské nálezy ze středního paleolitu jsou však nejdůležitější. Zachyceny byly v jihozápadní části kopce pod skalním převisem. Nalezeno zde bylo šest různých starých vrstev s kamennými nástroji a odpadem. Nacházelo se zde také torzo lidského příbytku – jáma (430 x 350 cm, zahloubená 70 cm zahloubená do podloží) opatřená ohništěm se stopami kúlové konstrukce po obvodu. Uvnitř se nacházelo asi 2 000 kusů štípané industrie (*Dobeš 1995, 11 – 13*). Pozoruhodný je nález plastického vyobrazení lidské hlavy ze sídlištního objektu se štípanou industrií středního paleolitu. Stáří tohoto artefaktu se pohybuje kolem 250 000 let. Nález je vysoký 6,9 cm. Vyroběn byl ze zvětralinové kúry bečovského křemence (*Fridrich 2005, 158*).

Mezi další nálezy ze severozápadních Čech patří například acheulský pěstní klín z Křešic (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) nebo úštěp ze Zbrašína (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 11 – 13).

Mladý a pozdní paleolit (40000 – 80000 př. n. l.) je období, kdy se na našem území již vyskytovali lidé dnešního typu (*homo sapiens sapiens*). Mladý a pozdní paleolit odpovídá zhruba mladší fázi poslední doby ledové (würmské) a jejím ústupem. Tento úsek lidských dějin v Ústeckém kraji reprezentuje lokalita Holedeč (okr. Louny, Ústecký kraj). Na začátku 20. století zde byly zjištěny stopy ohnišť aurignackých lovců a sběračů. Nalezena byla také pazourková štípaná industrie, zvířecí kosti. Zajímavý byl nález mamutího žebra s rytinou ryby (*Dobeš 1995*, 13 – 14). Tento nález je však možné zpochybnit (*Vencl – Fridrich 2007*, 63).

Nejznámější mladopaleolitickou kulturou je gravettien (26000 – 18000 př. n. l.) – „kultura lovců mamutů“, která je doložena ve Stadicích (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj). Lokalita byla objevena roku 1987 při stavbě dálnice. Stanice byla situována na úpatí kopce Rovný, na ploše 163,5 m². Prozkoumána byla dvě ohniště, jámy s mamutími kostmi, pazourkovými nástroji a červeným barvivem. Celkem zde bylo získáno 9500 kusů štípané industrie z pazourku, kostí z mamutů, srstnatých nosorožců, sobů, polárních lišek a vlků. Jde o jedno z nejbohatších sídlišť gravettienů v Čechách (*Dobeš 1995*, 14). Do tohoto období patří pravděpodobně také sídlištní nálezy z Poplze (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Vencl – Fridrich 2007*, 74).

Okolo roku 12000 př. n. l. nastalo mírné oteplení a objevila se kultura magdalénienů. Nálezy z tohoto období známe například ze stanic v Keblicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), Dobříčanech (okr. Louny, Ústecký kraj) a v Bečově (okr. Most, Ústecký kraj). V Dobříčanech a v Bečově byly prozkoumány také dílny na výrobu štípané industrie. Blízko dílen se nacházely stopy příbytků a kosti lovené zvěře (*Dobeš 1995*, 14).

Na konci doby ledové (10000 – 8300 př. n. l.) se rozvíjely kultury pozdního paleolitu. Nastalo teplejší klima, mamuti vyhynuli a chladnomilná fauna se stáhla z našeho území. Do našeho regionu tehdy zasahovala kultura Federmesser se svou typickou štípanou industrií charakteristickou obloukovitými pazourkovitými nebo křemencovými nožíky. Nejdůležitější lokalita se nachází na dřívějším Komořanském jezeře (okr. Most, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 15).

3.1.1 Střední doba kamenná – mezolit

Okolo roku 8300 př. n. l. došlo k prudkému oteplení a již definitivně skončila poslední doba ledová. Nástup holocénu je často dáván do souvislosti se začátkem střední doby kamenné.

V této době se rozvinul rybolov. Charakteristickým rysem mezolitických kultur je výrazná mikrolitizace štípané industrie. Z Ústeckého kraje jsou důležité sídlištní nálezy z usazenin Komořanského jezera (okr. Most, Ústecký kraj), soubory chat v Litoměřicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 16) a sídlištní nálezy pod Velkým převisem u Dolského mlýna (okr. Děčín, Ústecký kraj; *Vencl – Fridrich 2007*, 141).

3.1.2 Mladší doba kamenná – neolit

Se změnou klimatu nejspíš souvisí vznik zemědělství. Tento způsob života se nejprve prosadil na Předním Východě a poté se rozšířil. Na našem území se vyskytovaly v neolitu kultury s lineární keramikou, s vypíchanou keramikou a kultura lengyelská (*Dobeš 1995*, 17 – 21).

Kulturu s lineární keramikou (5500 – 4900 př. n. l.) známe především ze sídlišť. Hroby jsou velmi vzácné, v našem regionu byly objeveny např. v Hradišti (okr. Teplice, Ústecký kraj). Pozůstatky sídlišť byly nalezeny například v Chotěbudicích (okr. Louny, Ústecký kraj), Libkovicích (okr. Most, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 21), Březně (okr. Louny, Ústecký kraj), Chabařovicích (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj), nebo v Hrdlovce (okr. Teplice, Ústecký kraj; *Pavlu – Zápotocká 2007*, 18 – 20). Jde o významné lokality s několikahektarovými odkryvy, stovkami jam a stopami desítek dlouhých domů (*Dobeš 1995*, 21).

Osídlení většinou pokračuje i v následující kultuře s vypíchanou keramikou (4900 – 4200 př. n. l.). Důležitými lokalitami této kultury jsou Postoloprty (okr. Louny, Ústecký kraj) a Soběsuky (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 21 – 22).

Novější výzkumy také odhalily v Ústeckém kraji několik rondelů, kruhových objektů neznámé funkce. Nedestruktivními metodami: leteckou prospekcí M. Gojdy a geofyzikálním měřením R. Křivánka byly identifikovány na začátku 21. století rondely ve Skupicích (okr. Louny, Ústecký kraj) a ve Straškově (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). Rondel v centru města Ústí nad Labem byl objeven záchranným archeologickým výzkumem v roce 2007 pod vedením P. Lisska. V roce 2008 byl záchrannou činností M. Půlpána objeven rondel ve Vchynicích (*Řídský 2011*, 33 – 34).

3.1.3 Pozdní doba kamenná – eneolit

Eneolit je datován do období 4000 – 2000 př. n. l. První eneolitická kultura na našem území je kultura jordanovská. Tuto kulturu je možné datovat k roku 4000 př. n. l. Známe ji

například z výšinných poloh ve Světcí (ok. Teplice, Ústecký kraj) a na Rubíně u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj). Mezi významné lokality této kultury patří i Březno u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj) s dlouhým domem, pohřby a stopami orby. V Komořanech (okr. Most, Ústecký kraj) byla objevena měděná plochá sekyra (*Dobeš 1995, 23 – 26*).

Do časného eneolitu patří také kultura michelsberská a schussenriedská. Pozůstatky michelsberské kultury byly nalezeny v Mostě na Čepirožské výšině (okr. Most, Ústecký kraj). Michelsberské kultuře pravděpodobně náleží také předmegalitické hroby (dlouhé pohřební stavby vymezené žlábkem) v Březně u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj) a hrob v Postoloprtech (okr. Louny, Ústecký kraj; *Neustupný a kol. 2008, 32 – 34*). Podíl schussenriedské kultury měl například soubor z Chotěbudic (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 26*).

Pro starý eneolit je typická kultura nálevkovitých pohárů. Z této doby máme v severních Čechách více nálezů. Kromě rovinných sídlišť máme doklady i pro umělé opevňování výšinných poloh, například v Zabrušanech (okr. Teplice, Ústecký kraj). Dále byly osídlené i další výšinné polohy jako Hradec (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Mirošovice (okr. Teplice, Ústecký kraj) a Poplze (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). Ze sídliště v Březně u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj) jsou doloženy dva dlouhé domy sloupové konstrukce, které zhruba odpovídají severským nálezům. Jinak však nejsou půdorysy domů v tomto období příliš obvyklé. Pohřební ritus kultury nálevkovitých pohárů byl kostrový ve skrčené poloze s hlavou k západu. Hroby byly nejspíš původně překryty mohylami. Důležitými pohřebišti Ústeckého kraje jsou Bílina – Titzlerova pískovna (okr. Teplice, Ústecký kraj), Mradice (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 26 – 27*), Velké Žernoseky (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) a Vikletice (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Neustupný a kol. 2008, 32 – 34*),

Badenská kultura v Čechách (3400 – 3000 př. n. l.) se projevuje orientací na jihovýchodní prostředí. Horizont nejstarší badenské kultury, tzv. boierázký stupeň není zatím v severozápadních Čechách doložen. Tento region byl nejspíš v této době osídlen nositeli salzmündského stupně kultury nálevkovitých pohárů. Badenská kultura se vyskytuje v severozápadních Čechách až ve své mladší fázi. Lokalit není mnoho. Nálezy badenské kultury byly objeveny například na březích Komořanského jezera (okr. Most, Ústecký kraj) u dnes již zaniklé obce Dřínov (okr. Most, Ústecký kraj) a Horního Jiřetína (okr. Most, Ústecký kraj). Na vrchu Rubín u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj) byl nalezen džbánec badenské kultury. Sídlíšní nálezy byly objeveny v lovosických cihelnách (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 26 – 27*).

Další kultura – řivnáčská (3000 – 2700 př. n. l.) se nejspíš vyvinula z předchozí badenské kultury. Jde o kulturu vyskytující se pouze ve středních, východních a severozápadních

Čechách. Z našeho regionu jsou známé výšinné lokality Horka u Kučlína (okr. Teplice, Ústecký kraj), Tušimice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Rubín u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj), Strkovice (okr. Louny, Ústecký kraj). Častější jsou však nížinné lokality s polozemnicemi: Bezděkov (okr. Louny, Ústecký kraj), Dobříčany (okr. Louny, Ústecký kraj), Soběsuky (okr. Chomutov, Ústecký kraj) a zaniklá vesnice Konobřez (okr. Most, Ústecký kraj). V Bezděkově (okr. Louny, Ústecký kraj) byla v zahloubené chatě objevena tzv. miska vučedolského typu, která dokládá orientaci na jihovýchodní oblasti. Hroby této kultury bývají žárové v popelnici. S touto kulturou také souvisí první hlubinné doly, které se nacházely na katastru obce Tušimice. Těžil se zde již dříve oblíbený křemenec. Tato surovina byla rozšířena do vzdálenosti několika desítek a někdy i stovek kilometrů (*Dobeš 1995, 27 – 28*).

Ještě v době trvání řivnáčské kultury se v Ústeckém kraji vyskytla kultura kulovitých amfor (jedno až dvě staletí před rokem 2700). Tato kultura se liší keramikou, ale také způsobem pohřbívání, které je kostrové. O sídlištích kultury kulovitých amfor toho moc nevíme (*Dobeš 1995, 28 – 29*).

Kultura se šňůrovou keramikou je z našeho prostředí známá hlavně z hrobů. Malý počet nalezených sídlišť možná ukazuje na její pohyblivost. Hroby této kultury patří k velmi častým nálezům v severozápadních Čechách. Pravděpodobně v této době byl pohřbíván každý jedinec. Zemřelí byli pochováni kostrově ve skrčené poloze, muži na pravém a ženy na levém boku. Také výbava bývá odlišná. V ženských hrobech se vyskytuje keramika, kostěné a měděné ozdoby. Do mužských hrobů bývá přidána keramika, kamenné sekeromlaty a vzácně též bulavy. Mezi největší pohřebiště Ústeckého kraje patří Vikletice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), zaniklá vesnice Čachovice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Břešťany (okr. Teplice, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 29 – 31*) a Trmice (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj; *Cvrková 1991, 16*). Z novějších nálezů lze jmenovat například hrob z Krabčic (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Trefný – Kovářová 2008, 53 – 64*) nebo hroby z bývalého katastru obce Prosmyky (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Sušická 2012, 9 – 28*).

Mezi lety 2300 až 2000 se objevuje kultura zvoncovitých pohárů. Archeologický projev se zdá být v opozici vůči kultuře se šňůrovou keramikou. Kostrové hroby jsou orientované ve směru sever – jih, muži jsou pohřbíváni na levém a ženy na pravém boku. Důležitým atributem muže se stal luk, dýka a kůň. Mezi významná pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v Ústeckém kraji patří zaniklá vesnice Čachovice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Souš (místní část Mostu, okr. Most, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 31 – 32*) a Lovosice – Schwarzenberská ruční cihelna (*Blažek – Kotyza 2002, 27 – 36*). Kromě kostrových pohřbů se objevují i žárové

například v Mostě (okr. Most, Ústecký kraj). Stopy sídlišť v podobě jam různého tvaru, byly odkryty na katastru zaniklé vesnice Kopisty (okr. Most, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 31 – 32).

3.1.4 Doba bronzová

Nejstarší kultura doby bronzové kultura únětická trvala mezi lety 2000 a 1500 př. n. l. S jejím rozvojem nejspíš souvisí ložiska rud v Krušných horách. Místní cínové rudy byly patrně získávány rýžováním. Tato technologie mohla být uplatňována i pro získávání zlata. V této souvislosti lze uvést nálezy v povodí Blšanky (německy Goldbach) na Podbořansku (okr. Louny, Ústecký kraj), odtud pochází mnoho zlatých a bronzových předmětů únětické kultury v severozápadních Čechách. Do této oblasti přinášela zlato nejspíš Blšanka z Doupovských hor. Únětickou kulturu známe především z pohřebišť, které zpravidla čítají jen několik hrobů. Většinou jde o kostrové hroby orientované ve směru sever – jih s mrtvými na pravém boku hlavou k jihu. Zemřelí jsou vybavováni nádobami a v mladším stupni i bronzovými artefakty – ozdobami, zbraněmi, nástroji (*Dobeš 1995*, 33 – 35). Stopy sídlišť představují shluky jam, které bývají doplněny půdorysy sloupových staveb (*Pleinerová 2002*, 163 – 166). Kromě neopevněných rovinných sídlišť lidé obývali i výšinné polohy, někdy opevněné. Mezi nové druhy nálezů patří depoty bronzových předmětů (*Dobeš 1995*, 35 – 36). Například v Radosticích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) byl nalezen v roce 1933 depot, který obsahoval téměř 200 kusů hřiven a šest náramků (*Jiráň a kol. 2008*, 26). V severozápadních Čechách se kultura vyvíjela hlavně v Pobělí a Poohří. Z pohledu depotů a výbavy hrobů jsou velmi bohaté oblasti Polabí u Lovosic a Litoměřic a území Lounska a Žatecka (zejména Podbořansko) jižně od Ohře. Koncentrace bohatství okolo Lovosic a v Litoměřic je pravděpodobně způsobená existencí důležité obchodní trasy po Labi. Významnou lokalitou únětické kultury je nepochybně Březno u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj). Nacházela se zde sídliště, pohřebiště i výšinné sídliště v jiné části katastru. Další pohřebiště se nacházela v Liběšovicích (okr. Louny, Ústecký kraj), Konobřích (okr. Most, Ústecký kraj) a Velkých Žernosekách (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). Nížinné sídliště známe z Dobroměřic (okr. Louny, Ústecký kraj), Stadic (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj) a z Křemýže (okr. Teplice, Ústí nad Labem). Výšinné polohy jsou doloženy na Rubíně u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj), Tanzbergu u Sedlce (okr. Most, Ústecký kraj), v Levousích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) a v Poplzcích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). Významné depoty bronzových předmětů byly nalezeny v Soběchlebech (okr. Louny, Ústecký kraj), Malých Žernosekách (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) a Sulejvicích – Radosticích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). V mladší fázi únětické kultury se

v severozápadních Čechách vyskytují věteřovské prvky, například v Křemýži (okr. Teplice, Ústecký kraj) nebo ve Vysočanech (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 34 – 36).

Postupně se v severozápadních Čechách prosadila středodunajská mohylová kultura, zejména na labském levobřeží. Pravobřeží již okolo roku 1400 př. n. l. nejspíš patřilo lužické kultuře, což dokazují žárová popelnicová pohřebiště v Libochovanech (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), na Střekově (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj) a sídliště v Chabařovicích (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj). Lidé středodunajské mohylové kultury pohřbívali kostrově i žárově pod mohylami, které byly zkoumány v Malnici (okr. Louny, Ústecký kraj). Ploché pohřby byly zkoumány například ve Zbrašíně, Slavětíně a Dobříčanech (okr. Louny, Ústecký kraj). Nejspíš však byly původně také překryty mohylami, které byly zničeny zemědělstvím (*Dobeš 1995*, 33 – 37). Na to snad ukazuje i novější nález kostrového hrobu středodunajské mohylové kultury v Dobroměřicích (okr. Louny, Ústecký kraj) se zbytky kamenného věnce (*Franková 2009*, 61 – 72). Výjimečně bohaté byly hroby z Obrnic (okr. Most, Ústecký kraj), Třebívlic a Solan (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), našly se zde zejména bronzové meče a sekeromlaty. Z hrobové výbavy pochází nejspíš i nálezy zlatých náramků s růžicemi z Větrušic a z Libčevsi (okr. Louny, Ústecký kraj). Hromadný nález bronzů byl nalezen v Lužici (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Českých Zlatníkách (okr. Most, Ústecký kraj) a z Loun (okr. Louny, Ústecký kraj). V Rybňanech (okr. Louny, Ústecký kraj) byl odkryt soubor skládající se z 15 fragmentů odlévacích forem, 5 hliněných dyzen, jednoho tyglíku a bronzového nýtu a zlomku srpů. To svědčí o rozvoji kovolitecké výroby. Sídliště se vyskytují i ve výšinných polohách, což dokládají nálezy z Vlastislavi (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), Dolánek u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj) a Hradce (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 37).

Následující kulturou v severozápadních Čechách byla kultura knovízská, která se začala projevovat okolo roku 1250 př. n. l. a doznívala asi 900 př. n. l. Patří k nálezově bohatým kulturám, známe ji z pohřebišť, ze sídlišť i z depotů. Mezi důležitá sídliště severozápadních Čech patří Velemyšleves, Radonice nad Ohří (okr. Louny, Ústecký kraj), údolí Lužického potoka na Kadaňsku (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Sídliště čítají často několik set jam. Jen zřídka byly zachyceny stopy po sloupových domech, například ve Velemyšlevsi nebo ve Vikleticích (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Sídliště mohou mít někdy charakter sloupů, jako například v Liptici (okr. Teplice, Ústecký kraj). V období existence knovízké kultury byly často osídlovány výšinné polohy, zejména v Poohří a na okraji osídleného teritoria. Využívání výšinných poloh v severozápadních Čechách vrcholí zejména na konci knovízké a začátku štítarské kultury (*Dobeš 1995*, 37 – 40). Důležitá hradiště té doby se nacházela v Černovicích

(okr. Chomutov, Ústecký kraj) a v Mukově (okr. Teplice, Ústecký kraj; *Jiráň a kol. 2008*, 135 – 139).

Pohřební ritus převažuje žárový, spálené kosti jsou umístěny v popelnicích. Původně snad mohly být tyto hroby alespoň někde překryty mohylovými náspy. O tom čemž svědčí například lokalita Levousi (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), kde byly pohřby nalezené pod mohylami. Významná severočeská pohřebiště se nacházela v Třebušicích (okr. Most, Ústecký kraj), Břešťanech (okr. Teplice, Ústecký kraj), Velemyšlevsi (okr. Louny, Ústecký kraj) a Vikleticích (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Kromě těchto uniformně vybavených hrobů, ve kterých se nacházela většinou keramika a běžné bronzové předměty, byly nalezeny i bohatě vybavené žárové hroby s koňskými postroji, bronzovými nádobami, břitvami a množstvím keramiky. Bohaté hroby se v severozápadních Čechách koncentrují zejména na katastru Žatce a sousedních Čeradic. Pravděpodobně původně byly překryty mohylami. Ze Žatce (okr. Louny, Ústecký kraj) také pochází pro toto období netypický kostrový hrob s mečem, bronzovou nádobou, noži, jehlicemi a keramikou. Dále byly podobné netypické kostrové hroby v kamenném obložení nalezené v Lovosicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; kostrový hrob s náramkem a svinutým pásem úzkého bronzového plechu) a Mostě – Kopisech (okr. Most, Ústecký kraj; kostrový hrob se spirálovitými nárameníky a náramkem). V protikladu k těmto honosným hrobům se zdají být časté pohřby lidských těl a jejich částí v sídlištních jamách (*Dobeš 1995*, 40).

Významnými prameny, které hovoří o společnosti v mladší době bronzové, jsou depoty bronzových předmětů. V knovízské kultuře jde spíše o depoty zlomků bronzových předmětů. Není jasné, zda tehdejší lidé spíše ukrývali cennou surovinu nebo jde o oběti bohům (*Dobeš 1995*, 41). Nejznámější depot ze severozápadních Čech a zároveň největší český depot je soubor o hmotnosti 40 kg z Lažan (okr. Chomutov, Ústecký kraj), který obsahoval dráty, plechy, jehly, sekery, kopí, nože, břitvy, čepele mečů, nárameníky, nánožníky a téměř 300 fragmentů srpů (*Jiráň a kol. 2008*, 138). Menší depoty byly nalezeny v Nechranicích a Pětipsech (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Poněkud odlišné depoty byly nalezeny v Saběnicích (okr. Most, Ústecký kraj), které obsahovaly celkem 90 seker (*Dobeš 1995*, 41).

Kultura štítarská zaujala severočeské teritorium zhruba v letech 900 – 700 př. n. l. Nejvíce se odlišuje od knovízské kultury charakterem sídlišť, opět se vyskytují polozemnice. Mezi sídliště ze severozápadních Čech lze jmenovat lokality Nové sedlo a Vikletice (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Vyskytují se i výšinná sídliště, například Místo v Krušných horách (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Hradiště Štěpánov (okr. Teplice, Ústecký kraj) v Českém středohoří

je opevněné zdmi z nasucho kladených kamenů. Nejspíš kontrolovalo obchodní stezku vedoucí přes České středohoří. (*Dobeš 1995*, 41 – 43).

Pohřební ritus této doby je žárový, příklady pohřebišť jsou Staňkovice (okr. Louny, Ústecký kraj) nebo Ervěnice (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Výsadní postavení měli nejspíš zemřelí pohřbení v Mostě – Luhu (okr. Most, Ústecký kraj) a v Hostomicích (okr. Teplice, Ústecký kraj). Jde o dva velmi bohaté kostrové hroby. Hrob v Mostě – Luhu obsahoval například koňské udidlo, meč s bronzovým jílcem a železnou čepelí nebo bronzovou sekeru s laloky. V druhém, hostomickém hrobě, se našly tři plechové koflíky a jedna amfora, sekera, dláto, hroty šípů, jehlice, zlomek nože a plechové součásti koženého pancíře, vše provedené v bronz, dále železné předměty: zlomek dýky, fragmenty dvou nožů a tři hroty kopí. Součásti koňských postrojů byly také odkryty na knovízských sídlištích ve Velebudicích (okr. Most, Ústecký kraj) a v Dobříčanech (okr. Louny, Ústecký kraj), což pravděpodobně napovídá o existenci významné vojenské vrstvy nebo družiny (*Dobeš 1995*, 41 – 43). Do kultury štítarské patří depot bronzových náramků z vrchu Špičák (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Smrž 2006*, 19 – 26).

3.1.5 Doba halštatská

Starší úsek doby železné trvající zhruba od roku 700 do roku 500 – 450 př. n. l. Jde o období, kdy se ve výrobě zbraní a nástrojů definitivně prosadilo železo. V severozápadních Čechách se v této době vyskytují dva různé kulturní okruhy. V Poběhlí se dostává pod silný vliv kultury billendorfské, která se archeologicky projevuje specifickou keramikou a pohřebním ritem: žárové hroby byly ukládané v mohylách s kamenným obložením. Hroby jsou chudé vybavené většinou pouze několika nádobami. Pozůstatky těchto hrobů byly objeveny například v Hrdlovce (okr. Teplice, Ústecký kraj). Sídliště z této doby jsou zatím málo známa (*Dobeš 1995*, 44).

Jiná byla situace v Poohří. Tato oblast náležela kultuře bylanské (700 až 550 př. n. l.), která je známá hlavně z hrobových nálezů, sídlištních je málo. Doložen je v této kultuře dvojitý pohřební ritus: žárový i kostrový. Žárové hroby jsou velmi chudé, ale kostrové hroby jsou vybaveny bohatěji. Zemřelí byli pohřbíváni v natažené poloze s velkým množstvím keramiky a kovových nástrojů. Zdá se, že hrobová keramika byla vyráběná čistě pro pohřební účely. Pravděpodobně se tedy poněkud liší od nádob určených k běžnému používání. Nejbohatší hroby jsou vybaveny čtyřkolovými vozy, jejich součástmi, koňskými postroji apod. (*Dobeš 1995*, 45 – 46; *Půlpán 2008*, 155 – 170) Těmto „knížecím“ hrobům ze severozápadních Čech podrobně věnoval D. Koutecký (*Koutecký 2003*, 101 – 164). Nejdůležitější jsou: Poláky

(okr. Chomutov, Ústecký kraj) a Lovosice (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 45 – 46; *Půlpán 2008*, 155 – 170). Ojedinelé hroby a menší skupinky byly objeveny ve Vikleticích, Vadkovicích (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Rvenicích (okr. Louny, Ústecký kraj) a ve Skršíně (okr. Most, Ústecký kraj). Mezi mladší lze počítat knížecí hrob ze Slatiny (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), který obsahoval tři pohřby (dva kostrové a jeden žárový), koňské postroje a dvě bronzové etruské mísy typu Hohmichele (*Dobeš 1995*, 45 – 46). Novější je nález kostrového hrobu bylanské kultury se zlatou spirálkou z Lovosic (okr. Litoměřice, Ústecký kraj; *Půlpán 2009*, 73 – 107).

Mezi lety 550 a 400 př. n. l. následuje tzv. pozdněhalštatské nebo časně laténské období. Charakteristické je častý výskyt sídlišť s polozemnicemi. Významnými lokalitami tohoto období jsou Radovesice (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), Jenišův Újezd (okr. Teplice, Ústecký kraj) a Soběsuky (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Častým sídelním typem byly v této době dvorce ohrazené palisádou. Příkladem dvorce v Ústeckém kraji jsou Droužkovice (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Byl zde odkryt pozoruhodný nález bronzového kování ve tvaru psa s beraní hlavou, který je proveden v časně laténském stylu, a importy attické černofigurální keramiky (*Dobeš 1995*, 46 – 47).

V tomto období dochází k velkému množství budování opevněných výšinných osad. Příkladem jsou lokality Domoušice a Třeskonice (okr. Louny, Ústecký kraj), Hradec (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Žatec, Březno u Loun, Stradonice (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 47), Most – Hněvín a Rubín u Podbořan (*Venclová 2008a*, 19 – 21). Hradiště byla většinou zakládána na místě předchozího osídlení. Opevnění bývají poměrně náročná a sofistikovaná, sestávají z kamenných hradeb doplněných hliněnými náspy, příkopy a dřevohlinitými konstrukcemi (*Dobeš 1995*, 47).

Pohřebiště z tohoto období je málo a jsou velmi chudé. Jde o žárové popelnicové nebo jamkové hroby, sestávající většinou pouze z popelnice a mísy, která ji překrývala. Někdy byly přidány jednoduché spony, pasové zápony a železné sekáče. Příkladem jsou lokality Cítoliby, Tvršice (okr. Louny, Ústecký kraj) a v Hrdly (okr. Litoměřice). Později se vyskytují i chudě vybavené kostrové hroby, například Tvršice, Běsno (okr. Louny, Ústecký kraj) a Trmice (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj). Bohaté kostrové hroby s nálezy časně laténského stylu známe až ze samého závěru tohoto období. Takovýto pravděpodobně kostrový hrob, byl odkryt blízko Panenského Týnce (okr. Louny, Ústecký kraj). Pochází odtud bronzová maskovitá spona. S hrobem možná souvisí i nález ucha etruské zobákovité konvice z Čínova (okr. Louny, Ústecký kraj). Železářská výroba v této době zcela zobečňela. Ze železa byly vyráběny

i zemědělské nástroje, například v Tuchomyšli (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj) byl nalezen srp a v Hostomicích (okr. Teplice, Ústecký kraj) radlice (*Dobeš 1995*, 49 – 50).

3.1.6 Doba laténská

Mladší doba železná začíná okolo roku 400, kdy k nám expandují Keltové. V této době zanikají časně laténská výšinná sídliště, dochází k přerušení obchodních styků s Itálií, mizí bohaté hroby apod. Nastupují plochá keltská pohřebiště (*Dobeš 1995*, 50 – 51).

Kostrové hroby jsou orientované ve směru sever – jih a zemřelí leží v natažené poloze na zádech. Muži jsou vybaveni bojovnickou výzbrojí a výstrojí (meče, kopí, štíty) a součástmi oděvů (opasky, spony). V ženských hrobech se vyskytují součásti oděvů a ozdoby (náramky, náušnice). Zbraně jsou železné, ostatní součásti výbavy mohou být i bronzové. Keramika byla do hrobů dávana jen výjimečně. V závěrečné fázi plochých keltských pohřebišť se objevují i žárové hroby. Pohřbívání na těchto pohřebištích končí okolo roku 180 př. n. l. K významným severočeským pohřebišťům laténské doby patří zejména Jenišův Újezd na (okr. Teplice, Ústecký kraj), kde bylo prozkoumáno přes 120 hrobů. Menší pohřebiště byla odkryta v Tuchomyšli (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj), Soběsukách (okr. Chomutov, Ústecký kraj) a v Libkovicích (okr. Most, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 51 – 52).

Sídliště s polozemnicemi se nacházela v Radovesicích (okr. Teplice, Ústecký kraj), Soběsukách (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Hradiště nejsou ze severozápadních Čech zatím známa. Výšinné oblasti byly osídlené v Hradci a Úhošťanech (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Patrně šlo o dvorce. Rozkvět výroby kovů dokládá například poklad nalezený v Lahošti v Obřím prameni u Duchcova (okr. Teplice, Ústecký kraj), který sestával z více než dvou tisíc kusů. Keltské mince, dokládající rozvinutý obchod a vysokou specializaci lidských činností, se vyskytly například v Chomutově (okr. Chomutov, Ústecký kraj) nebo v Hostomicích (okr. Teplice, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 50 – 53).

Rozsáhlý nehrazený obytný a výrobní areál byl nalezen v Lovosicích. Souvisel pravděpodobně s existencí říčního přístavu. Zajímavá je zejména výrobní ruční rotačních mlýnků – žernovů, která souvisí s těžebním areálem v Opárenském údolí (*Venclová 2008b*, 17 – 18).

3.1.7 Doba římská

Začátek doby římské souvisel s expanzí Germánů. První keramika, kterou lze připsat Germánům se objevuje v Čechách někdy kolem roku 50 př. n. l. Jde o nálezy przeworské

kultury. Kolem tohoto roku také zanikají keltská oppida – Čechy jsou nejspíš zabrány Germány, Podle písemných pramenů 90. – 60 letěch př. n. l. přesunuli Bojové na střední Dunaj, kde byli poraženi dáckým králem Burebistou. Tím byla jejich moc zcela podlomena. Toho asi využili Germáni a poloprázdnou zemi obsadili. Bezpečně jsou však Germáni na našem území doloženi po roce 9 př. l. l. kdy se do Čech posunul kmen Markomanů s králem Marobudem (*Dobeš 1995, 53 – 54*).

S nekeltskými nálezy se v severozápadních Čechách setkáváme již před rokem 50 př. n. l. Jde především o oblast Děčínské kotliny a Ústecka. Zde se rozvíjela skupina podmokelská (320 – 150 př. n. l.) a poté kobylská (150 – 50 př. n. l.). Tyto skupiny jsou typické žárovými pohřebišti, jako je například Děčín – Podmokly (okr. Děčín, Ústecký kraj). Sídliště bylo odkryto v Neštěmicích (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj). Na kobylskou kulturu navazuje kultura przeworská, která byla rozšířená po celých severozápadních Čechách, například v Lužici (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Výrazněji se projevují památky plaňanského horizontu, který končí se změnou letopočtu. Podle výpovědi archeologických pramenů je počátek doby římské kulturním krokem zpět: končí život na oppidech, výšinné polohy byly užívány málo a měly spíše zemědělský charakter. Příkladem takového sídliště je Hradec (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Poplze (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) a Stradonice (okr. Louny, Ústecký kraj). Často mají sídliště charakter dvorců s polozemnicemi. Osídlení se často soustředí do již dřív osídlených poloh, jako jsou například Soběsuky, Vikletice (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 54 – 56*). Sídliště s rozsáhlou železářskou produkcí bylo odkryto v Kyjicích (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Salač a kol. 2008, 18*).

Pohřebiště z doby římské jsou až na pár bohatých kostrových hrobů žárová popelnicová. Z Ústeckého kraje náleží starší době římské např. pohřebiště z Lomazic (okr. Chomutov, Ústecký kraj), Mariánských Radčic (okr. Most, Ústecký kraj), Tvršic (okr. Louny, Ústecký kraj). V mužských hrobech se opět vyskytují součásti oděvů (spony, přezky, pasové zápony) a železné zbraně (sekáče, meče, kopí apod.). Ženské hroby jsou vybaveny keramikou a šperky. V několika výjimečných hrobech byly nalezeny luxusnější kusy výbavy, původem většinou z římských provincií (*Dobeš 1995, 56*).

Pozoruhodným nálezem je také depot z Libčevsi (okr. Louny, Ústecký kraj), ze kterého se zachovalo cca 100 republikánských denárů uložených v nádobě (*Dobeš 1995, 56*).

S Marobudovým kmenovým svazem možná souvisí bohatá kostrová pohřebiště v Radovesicích, Lovosicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), Lysci (okr. Teplice, Ústecký kraj) a Liběšovicích (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995, 56*).

Studium mladší doby římské je ohraničeno koncem markomanských válek a vpádem Hunů. Struktura archeologických pramenů je podobná starší době římské. Pokračuje pohřbívání na některých žárových nekropolích, ale také jsou zakládána nová pohřebiště, například Opočno (okr. Louny, Ústecký kraj). V tomto období se setkáváme i s bohatými knížecími hroby, které pravděpodobně s prostředním na sever od nás, zejména s hroby typu Leuna – Hassleben (z přelomu 3. a 4. století). V Ústeckém kraji patří mezi známé bohaté kostrové převážně ženské hroby například Staňkovice (okr. Louny, Ústecký kraj), Malé Březno (okr. Most, Ústecký kraj) nebo Soběsuky (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 57 – 58).

Typy sídlišť v mladší době římské jsou podobné osídlení ze starší doby římské, příkladem jsou Soběsuky (okr. Chomutov, Ústecký kraj; *Droberjar a kol 2008*, 131 – 132).

3.1.8 Stěhování národů

Vpádem Hunů v roce 376 začíná období stěhování národů. Pohyb tohoto etnika způsobil řetězovou reakci, která vedla k zániku západořímské říše a ke vzniku nových mocenských center v Evropě, například Franské říše. Naše území nejspíš spadalo pod politickou moc Hunů, později se uvažuje o Langobardech (*Dobeš 1995*, 59 – 60).

Pohřbívání na žárových pohřebištích doby římské končí v severozápadních Čechách kolem roku 400. Tato změna pravděpodobně souvisí s odchodem Markomanů. V 5. století se objevují bohaté kostrové hroby, tzv. vinařického stupně. Typická je pro ně absence zbraní. Významný je kostrový hrob z Břízy (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), který dokládá hunskou nadvládu v Čechách. V hrobové výbavě byly nalezeny koňské postroje, železné šipky, zbytky železného meče, zlatý nákrčník, měděný nebo bronzový kotel a zlatý náprsník (*Dobeš 1995*, 59 – 61). Další hroby z tohoto období nalezené v Ústeckém kraji mají spíš germánský charakter. Příkladem jsou nálezy z Měcholup (okr. Louny, Ústecký kraj) nebo Úherců (okr. Louny, Ústecký kraj; *Salač a kol 2008*, 159 – 161).

Nalezeno bylo málo sídlišť z tohoto období. Stopy polozemnic z 5. století byly situovány v Břežánkách (okr. Teplice, Ústecký kraj), Kozlech nebo v Soběsukách (okr. Louny, Ústecký kraj; *Dobeš 1995*, 6).

Na konci 5. století se změnil charakter hrobů. Převažuje stále kostrový ritus, ovšem výbava je jiná. V mužských hrobech se nachází velké množství výzbroje a výstroje: meče, hrotů kopí, šipky a součásti štítů. V ženských převažují spony, jehlice, přesleny, železné tkací mečíky a skleněné korále. Vyskytují se i pohřby s koňmi, například v Ledvicích (okr. Teplice, Ústecký kraj). Významné je pohřebiště Světec (okr. Teplice, Ústecký kraj) nebo sídliště Březno u Loun

(okr. Louny, Ústecký kraj). Tyto nálezy je pravděpodobně možné ztotožnit s Langobardy (Dobeš 1995, 61 – 62).

3.1.9 Raný středověk

Raný středověk začíná příchodem Slovanů v 6. století. Nositelé kultury Pražského typu osídlili úrodné polohy v blízkosti vodních toků. Představu o běžném slovanském sídlišti máme díky důležité lokalitě Březno u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj). Zde existovala osada sestávající z dvanácti polozemnic na březích Ohře. Deset domů se soustředilo kolem otevřeného centrálního prostranství, jakési návsi. Vybavení obydlí bylo prosté. V rohu stála kamenná pec, v její blízkosti větší nádoba, často zapuštěná do podlahy. Informace o nábytku máme z nálezů drobných jamek po kulech. Obilí se skladovalo v obilných jamách (Bláhová a kol. 1999, 144 – 151). Převládal žárový pohřební ritus a ostatky byly nejčastěji ukládány v keramických nádobách. Hrobů se však zachovalo málo (Bláhová a kol. 1999, 151). Další časně slovanské nálezy byly odkryty například na katastrálním území Mlékojedy (okres Litoměřice, Ústecký kraj; Derner 2009, 109 – 132).

Období 7. a 8. století se označuje jako starohradištní. V této době se kromě zemědělských osad (např. lokalita „Malé písky“ u Rozběles, okr. Děčín, Ústecký kraj; Zápotocký 1977, 542) rozvíjela i hradiště. Mezi hradiště tohoto období v Ústeckém patří například Rubín u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj), odkud pochází významná kolekce kování opasků a ostruh a dalších součástí vybavení bojovníků a jezdců ze 7. a 8. století. Uvažuje se zda, hradiště na Rubínu nemohl být Wogastisburg známý z Fredegarovy kroniky (Bláhová a kol. 1999, 154 – 157).

V této době se rozmáhají pohřby pod mohylami a postupně se prosazuje kostrový ritus. Počet mohyl v krajině však byl často redukován zejména v zemědělských oblastech (Bláhová a kol. 1999, 161), což je případ i severozápadních Čech. Výjimku tvoří mohyla ze Želének u Duchcova (okr. Teplice, Ústecký kraj; Zápotocký 1965, 243).

Na přelomu 8. a 9. století nastaly určité společenské změny. Vznikla nová hradiště a jejich vznik někdy doprovázel také zánik jejich předchůdců. Někde byla starší hradiště radikálně přestavována, některá vytvářela seskupení a některá plnila úlohu jakéhosi centra větší oblasti. Příkladem takové lokality je Rubín u Podbořan (okr. Louny, Ústecký kraj; Bláhová a kol. 1999, 180 – 182).

V 9. a 10. století stále většina obyvatel Čech a Moravy žila na zemědělských vesnicích, máme však pro ně jen málo dokladů. Naše poznání je pravděpodobně ovlivněno faktem, že se osady soustřeďovaly v nejúrodnějších oblastech, které jsou intenzivně obdělávány. Obydlí a hospodářská stavení se shlukovala do dvorců. Vesnice měly pravděpodobně asi 5 – 10

usedlostí. Domy byly většinou jednoprostorové s čtvercovým půdorysem (9 – 12 m²). Užívané byly polozemnice i povrchové stavby (*Bláhová a kol. 1999, 333 – 335*).

Velká pozornost byla věnována hradištím, jejichž opevnění se většinou skládalo z dřevohlinité hradby s čelní kamennou plentou a příkopu. V Ústeckém kraji v této době fungovala hradiště Bílina (okr. Teplice, Ústecký kraj) nebo Vlastislav (okr. Litoměřice, Ústecký kraj). Vnitřní zástavba na hradištích byla dřevěná, často šlo nejspíš o srubové konstrukce. Záměrný proces zániku některých hradišť lze pozorovat v 10. století v Čechách, kde Přemyslovci často zakládali nové správní hradiště nedaleko staršího. Příkladem může být přesun významu ze Zabušan do Bíliny (okr. Teplice, Ústecký kraj; *Bláhová a kol. 1999, 335 – 341*).

3.2 Průvodce po archeologických turistických cílech v Ústeckém kraji

Následující část diplomové práce je konstruována jako návrh popularizačního materiálu pro širokou veřejnost – průvodce po archeologických turistických cílech v Ústeckém kraji. Tomu je podřízena forma i obsah kapitoly. Autorka této práce navštívila v období od července do prosince 2015 celkem 49 archeologických lokalit a jiných archeologických turistických cílů v Ústeckém regionu. Nejatraktivnější z těchto lokalit jsou prezentované v následujících podkapitolách. Mapy znázorňující tyto archeologické turistické cíle se nacházejí v přílohách (viz obr. 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37).

3.2.1 Archeoskanzen

3.2.1.1 Březno u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj)

V Březně u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj) vznikl archeologický skanzen na místě dřívějšího archeologického výzkumu. V druhé polovině 20. století zde byl realizován jeden z nejvýznamnějších archeologických výzkumů v Čechách. Posléze zde vzniklo v 80. letech centrum experimentální archeologie a dnes se zde nachází archeologický skanzen (*Kuna a kol. 2014, 69*).

Historie lokality

Z důvodu ohrožení lokality povodní zde začal v roce 1953 záchranný archeologický výzkum, který se vzhledem k hustotě a zajímavosti nálezů změnil v dlouhodobý badatelský výzkum Archeologického ústavu ČSAV v Praze. Mezi lety 1954 a 1973 zde byla pod vedením Ivany Pleinerové postupně zkoumána plocha asi 5 ha. Odkryta byla sídliště i pohřebiště

z různých období. Zajímavá zde byla struktura pravěkých sídlišť a vzájemné prostorové vztahy sídlišť, pohřebišť a dalších částí pravěkých sídelních areálů. Archeologický výzkum na této lokalitě zjistil dlouhodobé osídlení po dobu několika tisíciletí (*Kuna a kol. 2014, 69*).

Lokalita byla osídlena již v mladší době kamenné – v období kultury s lineární keramikou. Výzkum zde odkryl pozůstatky 11 dlouhých domů, které jsou pro toto období charakteristické. Domy stály dále od sebe a ne všechny byly současné. Pravděpodobně šlo o přestavby několika usedlostí v průběhu delšího období. Dlouhý dům byl široký 5 až 7 m a délka dosahovala 11 až 42 m. Konstrukci stavby tvořilo pět řad sloupů. Vnitřek domu byl členěn do tří částí (obytná, skladovací část a stáje). Součástí sídliště bylo i velké množství jam různějšího účelu. Šlo o skladovací jámy, pece, jámy na těžbu hlíny apod. Lokalitu lidé znovu osídlili na konci neolitu v závěrečné fázi kultury s vypíchanou keramikou. Z tohoto období pochází pozůstatky sloupových domů s lichoběžníkovým půdorysem (*Kuna a kol. 2014, 69 – 70*).

Obr. 1: Rekonstrukce neolitického dlouhého domu v Březně u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauarová 27. 9. 2015

V časném eneolitu (pozdní doba kamenná) zde byly vybudovány dva pohřební objekty: úzké dlouhé mohyly, orientované ve směru východ – západ. Jejich půdorys vyznačovaly základové žlaby – asi pozůstatky po palisádě. Delší mohyla dosahovala asi 143,5 m, ale její západní část se nedochovala, zničila jej eroze způsobená blízkou řekou Ohří. V obou mohylách byly nalezeny hroby, v kratší z nich se našly dva a v delší tři hroby. Pod náspem delšího objektu byly odkryty tmavé stopy – stopy po orbě. Nevíme, zda byla plocha před výstavbou pohřebního objektu zorána v rámci rituálu nebo byla mohyla postavena na místě dřívějšího pole. Stopy po orbě pod mohylami jsou známé i z jiných lokalit (např. Sarnowo v Polsku nebo Avebury v Británii; *Kuna a kol. 2014*, 69 – 70).

Obr. 2: Rekonstrukce neolitického dlouhého domu v Březně u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 27. 9. 2015

Výzkum odhalil také významné sídliště a pohřebiště ze starší doby bronzové. Zdokumentovat se podařilo sídlištní jámy, 11 půdorysů obytných staveb sloupové konstrukce (o rozměrech až 20 x 6 m) a hroby. Hroby tvořily dvě skupiny vzdálené od sebe 200 m. Většina z nich byla vybavena hrobovou konstrukcí z vápencových desek (které musely být dovezeny

ze vzdálenosti několika kilometrů). Zjištěny byly také dřevěné konstrukce a prosté hroby v zemi (*Kuna a kol. 2014, 70 – 71*).

Z pozdějších období doby bronzové bylo doloženo osídlení mohylové kultury a kultury knovízské (*Kuna a kol. 2014, 71*).

V Březně bylo odkryto i sídliště z období stěhování národů (první polovina 6. století) s 21 polozemnicemi (zahloubenými domy), pěti křulovými stavbami, dvěma neúplnými křulovými půdorysy, železářskou pecí a dalšími sídlištními objekty. K tomuto sídlišti neznáme současné pohřebiště. Dle historických souvislostí patřili obyvatelé tohoto sídliště ke germánskému kmeni Langobardů, což snad potvrzují i některé nálezy z Března (*Kuna a kol. 2014, 71; Pleinerová, I. 2007, 104 – 113*).

Od druhé poloviny 6. století do přelomu 9. a 10. století bývá osídlení na našem území tradičně spojováno se Slovany. V Březně lze toto období rozdělit do tří fází, které na sebe pravděpodobně přímo nenavazovaly. Nejprve jde o etapu sídliště kultury pražského typu (6. – 7. století). Do tohoto období spadají pozůstatky osmi polozemnic. Podobné domy jsou známé i z dalších lokalit jako jsou například Roztoky u Prahy. Pro tyto domy je typická velikost okolo 10 – 11 m² s kamennou pecí, která se vždy vyskytovala v severozápadním rohu (*Kuna a kol. 2014, 71*).

V 8. století zde stálo osm až devět polozemnic, byly ale vybudovány blíže u řeky Ohře a byly mělčí než dřív (*Kuna a kol. 2014, 71*).

V 9. století bylo osídlení v Březně rozsáhlé. Z tohoto období byly nalezeny pozůstatky 23 domů. Stály zde polozemnice i domy s podlahou na úrovni terénu, výjimečný byl dvoupřstorový dům s kamennými základy (*Kuna a kol. 2014, 71 – 72*).

Po ukončení archeologického výzkumu bylo v roce 1981 v Březně založeno experimentální archeologické pracoviště. Jeho cílem bylo získat údaje, které není možné získat běžným archeologickým výzkumem. Díky archeologickým experimentům si lze udělat představu například o technické náročnosti stavby, spotřebě materiálu, o optimálním počtu pracovníků nebo o čase, který je k provedení stavby nutný (*Kuna a kol. 2014, 72*).

V Březně byly postupně stavěny domy a další objekty podle konkrétních půdorysů, které odkryl dřívější archeologický výzkum. K této práci byly použity repliky původních nástrojů, staré techniky a doložené typy stavebního materiálu (*Kuna a kol. 2014, 72*).

Nejprve byla v roce 1981 vystavěna polozemnice podle nálezu domu kultury pražského typu s vyplétanými stěnami a sedlovou střechou. Následovala rekonstrukce raně středověkého domu z 9. století; šlo o stavbu s drážkovou konstrukcí stěn a valbovou střechou. Poté byly vystavěny další objekty: například mělce zahloubená chata z období stěhování národů.

Rekonstruován byl mladoneolitický dlouhý dům lichoběžníkovitého půdorysu, který je zachycen na obr. 1 a 2. Dále byla vybudována rekonstrukce keramické pece a jáma na vypalování keramiky na otevřeném ohni z raného středověku a další objekty (*Kuna a kol. 2014, 72*).

Kromě experimentů stavebních byly testovány i provozní vlastnosti zrekonstruovaných objektů, šlo například o možnosti vytápění slovanských domů, spotřebu dřeva, cirkulaci a odvod kouře apod. Experiment se opakoval tři roky po sobě v zimě, kdy se venkovní teplota pohybovala pod bodem mrazu. V domě se topilo vždy déle než týden. Ukázalo se, že topením je možné zvednout teplotu v objektu vždy jen o 6 – 8 °C. Nepříjemná navíc byla neustálá přítomnost kouřové clony ve výšce 120 – 150 cm nad podlahou; pobývat a pracovat bylo proto možné jen v dřepu. V Březně probíhaly také experimenty s vypalováním keramiky nebo skladováním obilí v zásobní jámě (*Kuna a kol. 2014, 72*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Dnes je skanzen celoročně otevřen pro veřejnost. Od května do září je možné jej navštívit kromě pondělí každý den od 9 do 17 hodin a od října do dubna do 16 hodin. Plné vstupné činí 20 Kč, poloviční 10 Kč. Areál disponuje toaletou a umyvadlem. Psi mají vstup zakázán (<http://www.muzeumlouny.cz/skanzen>).

K vidění jsou zde rekonstruované domy a další objekty (o nichž bylo již psáno výše), které jsou opatřeny informačními panely a cedulemi, takže si návštěvník může přečíst základní informace. Ve skanzenu se navíc konají různé zajímavé akce, například sýrařský kurz, týden řemesel s hrnčířským výpalem, dětský den, různé přednášky apod. V těchto dnech je připraven bohatý program pro děti i dospělé. Návštěvníci si mohou vyzkoušet různé aktivity, ochutnat gastronomické speciality nebo si koupit suvenýr například v podobě repliky středověké keramiky (<http://www.muzeumlouny.cz/skanzen>).

Pro návštěvníky je připravené parkoviště přímo u skanzenu. Využít je možné i veřejnou dopravu. Mezi Louny a Březnem je ve všedních dnech velmi dobré spojení autobusem i vlakem. O víkendech je četnost spojů nižší, přesto však každé dvě hodiny jede vlak a několikrát denně i autobus. Za příjemného počasí je ideální použít cyklostezku podél Ohře, která spojuje Louny s obcí Březno. Cyklostezka je dlouhá 5 km.

Návštěvu archeoskanzenu je možné spojit s procházkou po Lounech nebo výletem za „menhiry“ – vztyčenými kameny nejistého účelu a doby vzniku (*Sklenář 2002, 402*). Těchto objektů v okolí Loun více (<http://www.mulouny.cz>), například v Drahomyšli (*Vokolek 2006, 234 – 236*; *Šarič – Štěpánek 2001, 33 – 34*). Daleko není ani Písečný vrch u Bečova, kde se od

starší doby kamenné do doby bronzové sbírala a těžila surovina k výrobě štípané industrie. Písečný vrch je známý také nálezy z paleolitu (starší doby kamenné; *Sklenář* 2002, 24 – 25).

3.2.2 Hradiště

Termínem hradiště je označováno místo, kde původně stálo hradisko a kde se nacházejí jeho terénní pozůstatky. Hradiska jsou opevněné lokality obranného rázu, předchůdci středověkých hradů. Nacházejí se někdy i v rovinném nebo dokonce bažinatém terénu (blatná hradiska), většinou však jde o výšinná opevnění využívající přirozené terénní ochrany, nejčastěji na ostrožnách, na mohutnějších terénních blocích nebo na vrcholcích kopců. Někdy je pojem hradiště tradičně ztotožňován s hradiskem (<http://www.archeologienadosah.cz>).

3.2.2.1 Černovice – pravěké hradiště (okr. Chomutov, Ústecký kraj)

Hradiště u Černovic, které místní německé obyvatelstvo nazývalo Burberg nebo Purberg („Hradní vrch“), z mladší doby bronzové a raného středověku je umístěné na vrchu Hradiště v Krušných horách (*Čtverák, a kol.* 2003, 55 – 56).

Historie lokality

Hradiště znal již M. Kalina z Jäthensteinu a J. E. Vöcel. Zkoumal je F. Beneš. Podstatné informace přinesl archeologický výzkum Z. Smrže a J. Bubeníka v roce 1976 (*Čtverák, a kol.* 2003, 56).

Tato lokalita byla osídlená již v mladší době kamenné (neolitu), hradiště však bylo vybudováno až v mladší době bronzové (knovízské kultuře). Znovu je využili Slované, možná již v 8., ale jistě až v 9. století. Zda v té době došlo k nějaké úpravě pravěkých hradeb, není jasné (*Čtverák, a kol.* 2003, 56).

Lokalita byla také využívána k těžbě křemence. Na sklonku starší doby železné (halštatské) a v mladší době železné (laténské) byla místní surovina používána k výrobě drtidel a žernovů (rotačních kamenných mlýnků). Surovina však byla pravděpodobně využívána i ve starších obdobích od neolitu po pozdní dobu bronzovou. Prokazatelně je doloženo lámání kamene na Hradišti u Černovic ze středověku (*Čtverák, a kol.* 2003, 56; *Jiráň a kol.* 2008, 135).

Vrchol Hradiště má 593 m n. m (vypíná se 175 m nad okolní krajinu) a nachází se na jižním výběžku Přísečnického pohoří Krušných hor. Hradiště je ze dvou stran obtékáno potoky: při západní straně Hutnou a na východní Hačkou. Na vrcholové plošině se nachází pozůstatky hradiště z mladší doby bronzové a raného středověku. Jde o jednoduché hradiště s jedním pásem hradeb a bez příkopu (*Čtverák, a kol.* 2003, 55).

Původní rozloha hradiště činila 6 hektarů, dnes je asi z třetiny zničeno (*Jiráň a kol. 2008, 135*) blízkým kamenolomem. Stopy po těžbě kamene pokrývají celý kopec (jen na vrcholu je vidět 140 malých lomů a jam (*Čtverák, a kol. 2003, 55*).

Z minulosti se dochoval val v délce 240 m. Předpokládá se však, že původní délka činila 700 m. Val je široký 3 až 6 m a dosahuje výšky až 1,5 m. Původní hradba byla nejspíš široká 3 m a vysoká 1,5 – 2 metry. Tvořila ji dvojitá zeď z nasucho kladených kamenů a prostor mezi nimi byl vyplněn kameny menší velikosti. Některé nesly stopy po požáru. Není možné říct, zda průchody hradbou na jihu a severovýchodě hradiště vznikl až později v souvislosti s vedením lesních cest nebo jde o pozůstatky původních bran (viz obr. 3; *Čtverák, a kol. 2003, 55*).

Obr. 3: Černovice – pravěké hradiště (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Cesta protínající val na jihu hradiště, foto M. Rauerová 14. 11. 2015

Zajímavá je prohlubeň zhruba v polovině délky hradiště. Pravděpodobně jde o cisternu. Datování tohoto objektu však není jasné (*Čtverák a kol. 2003, 55*).

Další pozoruhodné místo je vodorovně vedená 1,5 dlouhá štola ústící do zavalené šachty o rozměrech 1,3 až 1,5 metrů. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století tento objekt zkoumal horník a obchodník H. Kraus z Černovic, který pronikl až do hloubky 98,5 metrů. Průzkum odhalil stopy špičáků (hornických nástrojů). V hloubce 26 metrů objevil trojdílný zlatý kruh a ve 39 metrech narazil na výklenek, ve kterém se nacházel železný srp, kopáče, kladiva, jehlice, zlomky podkovy, zlomky keramiky zdobené vlnicí, knoflík z keramické pokličky, přeslen a zvířecí kosti. V hloubce 70 metrů vedla východním směrem dva metry dlouhá chodba.

Není příliš jasné, co se zde mohlo těžit (šachta procházela vrstvami křemencového pískovce a rulou), ale pravděpodobně jde o pozůstatky středověkého horního díla. Ovšem některé výše zmíněné předměty rozhodně nepatřili mezi obvyklé vybavení horníka (*Čtverák, a kol. 2003, 55 – 56*).

3.2.2.1 Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Na lokalitu vede z vlakového nádraží v Chomutově žlutá turistická stezka, trasa měří necelých 6 km, což lze pohodlnou chůzí urazit přibližně za hodinu. Zaparkovat automobil lze také u rozcestníku Černovice – silo, čímž se zkrátí trasa zhruba na 2 km. Celkové převýšení od nádraží až na vrchol Hradiště činí asi 150 m. Terén se zvedá postupně, takže tato cesta není příliš fyzicky náročná. Trasa z vlakového nádraží vás nejprve provede západní, okrajovou částí města Chomutova a po několika kilometrech se dostanete k mohutnému železničnímu viaduktu, za nímž se již vchází do lesa. Po cestě je možné si prohlédnout předválečné bunkry. V prostoru hradiště na vás dýchne atmosféra dávno osídleného místa. Na vrcholu kopce se můžete pokochat výhledem na okolní krajinu. Západním směrem vidíme zarostlé krušnohorské kopce a vrch Úhošť u Kadaně, ale i vyhlídka na povrchové doly a továrny. Přesto jde o zajímavý pohled na rozsáhle zničenou krajinu, za nimiž se na horizontu zvedají kopce Českého středohoří.

Návštěvu Hradiště u Černovic lze spojit s procházkou po Chomutově (okr. Chomutov, Ústecký kraj), kde se nachází například Oblastní muzeum (<http://www.muzeum-cv.net/>) v nebo cenná historická památka: kostel svaté Kateřiny (<https://www.chomutov-mesto.cz/>), nedaleko je také půvabné město Kadaň (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Pravěké a středověké osídlení je doloženo i na nedalekém kopci Úhošť u Kadaně (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Zda jde o hradiště, je nejisté (Čtverák, a kol. 2003, 330). Nedaleko Chomutova se též nachází Droužkovice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), kde se dříve tyčily dva „menhiry“ – tzv. Generálské kameny (Šarič – Štěpánek 2001, 51). Bohužel byly při rekultivačních pracích na tzv. "Pražském poli" v roce 1996 strženy a odvezeny na skládku

Obr. 4: Droužkovice – repliky Generálských kamenů (okr. Chomutov, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 14. 11. 2015

Tušimice. Na místo původních nechala obec zasadit 12. června 2008 jejich repliky (viz obr. 4; <http://www.drouzkovice.cz/obec-slovem-a-obrazem/zajimavosti-obce/>).

3.2.2.2 Libochovany – pravěké hradiště Hrádek, Tříkřížový vrch (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

Hradiště Hrádek u Libochovan na Tříkřížovém vrchu (viz obr. 5) je hradiště s mohutnými valy, umístěné v dominantní poloze nad řekou Labe v místech tzv. České brány. Je odtud krásný výhled na České středohoří a Labe (Kuna a kol. 2014, 191).

Nad pravým břehem důležité komunikace řeky Labe (*Salač 2008*, 21 – 24) se nachází rulový skalní ostroh Kalvárie neboli Tříkřížový vrch. Tomuto úseku Labe se říká Česká brána, latinsky Porta Bohemica. Řeka zde protéká skalnatou soutěskou s výškou stěn 60 – 100 m; opouští Středočeskou tabuli a dostává se do oblasti Českého středohoří. Opačným směrem vstupovala do úrodného jádra české kotliny zemská stezka ze Saska. Hradiště se rozkládalo na Tříkřížovém vrchu (akropole) a na Hrádku (vlastní hradiště) a kontrolovalo díky své poloze tuto stezku (*Kuna a kol. 2014*, 191).

Historie lokality

Datování opevnění je nejasné. Víme ale, že hradiště bylo osídleno v pravěku (v mladší době bronzové, ve starší době železné) i ve středověku (9. – 12. století). Známe odtud i ojedinělé nálezy z mladší doby kamenné (neolitu), pozdní doby kamenné (eneolitu) a mladší doby železné (laténské). Opevnění vzniklo nejspíš v době bronzové. Nevíme však, zda konečná podoba valů není důsledkem pozdějších úprav. V květnu roku 2013 byl v areálu hradiště náhodně nalezen depot bronzových a zlatých předmětů ze starší doby bronzové (depoty jsou

Obr. 5: Libochovany (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) – Tříkřížový vrch, foto M. Rauerová 24. 8. 2015.

soubory úmyslně snad i rituálně uložených předmětů do země; *Sklenář 2002*, 68 – 70). Muž, který depot našel, byl na procházce se svým psem. Artefakty nejspíš ze země vyryla divoká prasata (*Kuna a kol. 2014*, 191; *Svoboda 2014*, 72).

Pod akropolí hradiště bylo při úpravách říčního koryta vyzdviženo mnoho bronzových artefaktů z mladší doby bronzové. Šlo většinou o zbraně, zejména o meče. Tyto předměty pocházely z plochy jen asi 50 x 100 m a z hloubky 8 – 12 m, ležely pod nánosy říčních štěrků. Tehdejší hladina řeky byla zhruba o 3 metry níže než dnes. Obecně lze říct, že zbraně z doby bronzové jsou často nalézány v korytech evropských řek a jsou interpretovány jako obětiny. Nálezy zbraní z labského dna tedy dokládají zvláštní význam tohoto místa v pravěku (*Kuna a kol. 2014*, 191 – 192).

Lokalita bývá někdy ztotožňována s Canburgem, hradištěm, které se nacházelo

Obr. 6: Libochovany (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) – pravěké hradiště Hrádek. Mohutné valy na severu hradiště, foto M. Rauerová 24. 8. 2015.

na přelomu 8. a 9. století někde na území Čech a které známe z písemných pramenů. Na Canburg mělo vést tažení franského krále Karla Mladšího v roce 805. Franské vojsko tehdy mělo zpusťošit okolí, ale samotné hradiště nedobýlo (*Kuna a kol. 2014*, 192).

V 9. století patřilo hradiště Hrádek u Libochovan do soustavy opevněných poloh na Litoměřicku (společně například s hradištěm Vlastislav, bájným centrem kmene Lučanů; *Kuna a kol. 2014*, 192).

Na západě a na jihu obtéká hradiště Labe, z východu je hradiště chráněna hlubokou strží, která směrem na sever postupně mizí. Severní strana je tedy nejlépe přístupná, ostroh je však přepažen dvojicí mohutných valů s vnějšími příkopy (*Čtverák a kol. 2003*, 177). Val vidíme na

obr. 6. Vnitřní plocha hradiště má rozlohu 21 ha. Valy jsou dlouhé více než 500 m a dodnes jsou velmi mohutné, výškový rozdíl mezi dnem příkopu a korunou vnitřního valu činí někde až 13 m. Pravděpodobně šlo pouze o sypané valy z hlíny a opuky. Ve vnějším příkopu jsou navíc umístěny příčné zídky, jejichž účel byl zabránění volnému pohybu útočníků v příkopu. Do hradiště se nejspíš vstupovalo severozápadní stranou, což dokládají plány z 19 století. Dnes jsou tyto valy již trvale poškozeny těžkou technikou. Možná se do hradiště vstupovalo z plošiny nad strží u akropole (Kuna a kol. 2014, 192 – 193).

Skalnatá akropole je dnes zvaná Kalvárie. Od vnitřní plochy ji odděluje hluboký žleb. Dnes již zde nejsou patrné stopy opevnění nebo jiné úpravy terénu. Podobu místa však jistě poznamenaly zdejší rozsáhlé vinice. Kalvárie je významná také svou přírodou hodnotou. Roku 1993 zde byla vyhlášena přírodní rezervace, v níž žije mnoho vzácných rostlinných i živočišných druhů. První zmínky o třech dřevěných křížích (kalvárii) jsou již z 16. století (<http://chranene-uzemi.sije.cz/kalvarie/>, Kuna a kol. 2014, 192 – 193).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Na lokalitu vede zeleně značená turistická stezka spojující hrad Kamýk s Velkými Žernoseky. Výstup od Labe z Velkých Žernosek je poměrně náročný, protože cesta překonává značné převýšení. Příjemnější je žlutě značená stezka z Libochovan, která se na zelenou cestu napojuje těsně před Kalvárií. Vhodná místa na parkování jsou u rozcestníku „Velké Žernoseky – přívoz“ nebo na křížení silnice č. 261 se zelenou turistickou značkou vedoucí od obce Kamýk. Další možností je parkování v obci Libochovany (Svoboda 2014, 70; Kuna a kol. 2014, 193). Využít je možné i autobusovou nebo železniční dopravu. Vlak staví v Libochovanech i Velkých Žernosekách přibližně každou hodinu. Autobusová doprava spojuje tyto obce s Litoměřicemi.

Návštěvu této lokality je možné spojit s výletem na zříceninu hradu Kamýk nebo do Oparenského údolí. Překrásné výhledy na Tříkřížový vrch si lze vychutnat zejména z hřebene na druhé straně Labe (viz obr. 7), kudy vede naučná stezka Brána Čech. Velké a Malé Žernoseky spojuje přívoz, který bývá v provozu od dubna do listopadu a jezdí každých 30 minut (<http://www.malezernoseky.cz>). Ve Velkých Žernosekách se také nachází vyhlášené rodinné vinařství Mikulenkovi (<http://www.mikulenkovi.cz/>).

3.2.2.3 Mukov – pravěké hradiště Hradišťany (okr. Teplice, Ústecký kraj)

Pravěké hradiště Hradišťany fungovalo v době bronzové (zhruba mezi lety 1300 – 800) a patří k specifickému typu opevněných lokalit s kultovní funkcí (*Kuna a kol. 2014, 228*).

Obr. 7: Pohled na Portu Bohemicu a pravěké hradiště Hrádek – Tříkřížový vrch (Libochovany, okr. Litoměřice, Ústecký kraj) z druhé strany Labe. Foto M. Rauarová 2. 8. 2015.

Toto hradiště lze svou polohou a ohrazením zařadit do skupiny hradišť, které nazýváme „typ Plešivec“. Tato skupina je charakteristická izolovanou polohou mimo běžná sídliště. Vyskytují se na dominantních kopcích s dobrým výhledem. Celý vrchol je ohrazen obvodovými valy, nejčastěji z nasucho kladených kamenů, příkopy zpravidla chybí. Typické je pro tuto skupinu hradišť také rozčlenění na dvě až tři části a častý výskyt depotů bronzových předmětů.

Hradiště „typu Plešivec“ vznikala hlavně v mladší a pozdní době bronzové, výjimečně jsou tyto lokality datovány do doby halštatské. Charakteristické rysy naznačují, že zřejmě nešlo o lokality určené k sídlení, spíše šlo o posvátné okrsky, možná zde probíhaly specifické činnosti, například kovolitecká výroba (*Kuna a kol. 2014, 228*).

Historie lokality

Z archeologické lokality Hradišťany pochází několik zajímavých nálezů. Kromě kamenné sekerky z mladší doby kamenné jde hlavně o několik bronzových sekerek z přelomu střední a mladší doby bronzové. V roce 1951 probíhal na této lokalitě archeologický průzkum, který odkryl množství keramiky a zjistil, že v jádru kamenných valů se nachází zbytky opevnění z nasucho kladených kamenů, které bylo široké asi 3 m. Původní výška mohla být asi 2 m. Hradiště přesně zaměřil v roce 2007 Z. Smrž (*Kuna a kol. 2014, 228 – 229*).

Lokalita je zajímavá také z hlediska přírody. Na vrcholu kopce se totiž udrželo tzv. primární bezlesí; díky nadmořské výšce, klimatu a skalnímu podloží se zde zachovaly pozůstatky stepi, která se rozprostírala na našem území před vznikem přirozeného lesa po konci doby ledové. Les na úbočích kopce byl vykácen ve středověku a v raném novověku stejně jako i na jiných kopcích Českého středohoří. Dnešní les je výsledkem zalesňování v 19. století. Na vrcholu kopce zřídila soukromou přírodní rezervaci rodina Lobkowiczů již na počátku 20. století a chráněné území je zde dodnes. Hradišťanská louka je pravidelně sečena a slouží jako příklad vysokohorského biotopu. Možná že zvláštní charakter krajiny na vrcholu hory dříve umocňoval vnímání lokality jako posvátného místa (*Kuna a kol. 2014, 229*).

Hradiště Hradišťany leží na vrcholku stejnojmenného kopce (752 m n. m.), druhém nejvyšším vrcholu Českého středohoří. Jde o čedičový masiv, který se tyčí nad okolní krajinu do výšky kolem 300 m. Areál hradiště je rozčleněn valy na dvě části: akropoli a předhradí. Obě části mají rozlohu asi 3,5 ha. Stejně jako u jiných hradišť se zdá, že původních vstupů bylo relativně málo. Početná přerušení valů, která vidíme dnes, jsou pravděpodobně až druhotná. Původní průchody valem byly pravděpodobně dva, vedly z jihu a z východu. Hlavní vchod směřuje přímo do akropole a teprve skrz ni je možné projít druhou branou do předhradí, což je poněkud nezvyklé. Oba vchody mají podobný ráz: valy se v místě vchodu rozdvíhají a tvoří oválný vstupní prostor. Na předhradí je možné nalézt pozůstatky studny nebo cisterny (*Kuna a kol. 2014, 229 – 230*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Parkování je možné na severovýchodním okraji obce Mukov a odtud lze jít po polní cestě kolem Prokopova pramene na východ nebo zvolit cestu po silnici na severovýchod k prameni

Studánka a poté po polní cestě. Obě trasy se napojují na červenou turistickou značku, která vede k rozcestníku „Hradišťany“ a poté na lokalitu. V letních měsících může být cesta místy obtížně průchodná, zarostlá keři, kopřivami a vysokou trávou (*Kuna a kol. 2014, 230 – 231*).

Pokud se rozhodnete využít veřejnou dopravu, tak nejbližší (3 km) hradišti je zastávka autobusu v centru obce Mukov (Hrobčice, Mukov), ale spoje nejsou příliš časté.

Jen asi 6,5 km od této lokality existovalo o něco mladší hradiště Štěpánov (*Jiráň a kol. 2008, 139*).

Blízko Hradišťan se nachází zříceniny hradů Blešno, Oltářík (Hrádek), Košťálov a Skalka. Výlet lze spojit také s návštěvou dalšího hradiště Vlastislav (z 9. – 11. století) nebo s procházkou po městečku Třebenice, v němž se nachází Muzeum českého granátu (<http://www.mesto-trebenice.cz/>).

3.2.2.4 Stradonice u Pátku – pravěké hradiště (okr. Louny, Ústecký kraj)

Na katastrálním území obce Stradonice u Pátku se nachází významná archeologická lokalita – pravěké hradiště, které fungovalo zhruba v letech 800 – 450 př. n. l. Na místě je překrásný výhled do Poohří (*Kuna a kol. 2014, 360 – 363*).

Historie lokality

Hradiště uvedl do odborné literatury již v 19. století J. L. Píč. Poznání této lokality a její propagace jsou spojeny hlavně se jménem Z. Smrže, který zde provedl v 70. letech 20. století archeologický výzkum. Prozkoumán byl zejména systém opevnění, bohužel výzkumu vnitřní plochy hradiště zatím brání zemědělské obdělávání půdy a mohutná vrstva splachů (o mocnosti téměř dvou metrů) v jižní a západní části lokality (*Kuna a kol. 2014, 360*).

Nálezy objevené na této lokalitě spadají do různých období pravěku: paleolitu, neolitu, mladší doby bronzové, doby halštatské, doby římské a do období raného středověku. Samotné stáří hradiště nebylo dlouho jasné. V mladší době bronzové zde nejspíš fungovalo neopevněné sídliště, ale až archeologický výzkum ukázal, že opevnění náleží do doby halštatské. V této době byla lokalita pravděpodobně nejintenzivněji využívána. Pro dobu halštatskou je stavba hradišť typická (Kuna a kol. 2014, 360).

Archeologický výzkum na hradišti Stradonice u Pátku neodhalil příliš velké množství nálezů. Tato skutečnost spolu s malou mocností prozkoumané kulturní vrstvy ukazují na to, že osídlení hradiště nebylo příliš intenzivní. Areál pravděpodobně sloužil jako příležitostné

Obr. 8: Stradonice u Pátku – pravěké hradiště (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 20. 8. 2015.

útočiště v době nebezpečí, shromaždiště k provádění náboženských obřadů, ceremoniálních hostin, směně zboží apod. Lokalita mohla sloužit jako „ideové centrum“, mohlo jít o zdroj identity kmenového společenství. Opevnění pak mohlo demonstrovat prestiž celé společnosti (Kuna a kol. 2014, 360 – 361).

Hradiště Stradonice u Pátku je umístěno v nadmořské výšce 274 – 292 m na západní straně náhorní plošiny nad údolím Debeřského potoka, který se po několika kilometrech vlévá do Ohře. Terén hradiště se svažuje k jihozápadu (Kuna a kol. 2014, 361).

Náhorní plošina je přetrnuta od severu k jihu 520 m dlouhým valem. Ten vymezuje vnitřní plochu hradiště, která činí necelých 7 ha (Čtverák a kol. 2003, 298). Hradiště má neobvyklý

tvár šestiúhelníku se zaoblenými rohy. Opevnění navazuje na jižní a západní straně na dvě strže, které směřují do údolí. Strž na jižní straně hradiště mohla být kdysi příkopem, který časem prohloubila a rozšířila vodní eroze. Předpokládá se, že vchod do hradiště se nacházel na západní straně, mezi strží a ukončením severozápadního ramene ohrazení (*Kuna a kol. 2014, 361*).

Při stavbě opevnění bylo pravděpodobně využito více technik výstavby. Podobný rys byl zachycen např. na pravěkém hradišti Boudy na Písecku nebo na raně středověkém hradišti Pohansko u Břeclavi. Je možné, že různé části opevnění stavěly různé komunity lidí z okolí hradiště. V okolí lokality známe však jen málo stop osídlení starší doby železné, stavitelé opevnění hradiště museli tedy přicházet i z poměrně vzdálených oblastí (*Kuna a kol. 2014, 361*).

Nejlépe dochované opevnění se nachází na východní straně hradiště (viz obr. 8). Šířka valu zde činí 8 m a dnešní výška 2,7 m. Hradba byla konstruována z pásu propojených dřevěných komor, podobných srubům, které byly vyplněny hlínou. Vnější stěna opevnění byla opatřena zdí z opuky. Na vnitřní straně valu se nacházel 3,5 m široký ochoz, který umožňoval pohyb po opevnění. Na vrchol hradby byla pravděpodobně umístěna dřevěná palisáda. K vnější straně přiléhá příkop, který byl 5 – 6 m široký a asi 2,5 m hluboký. Dnes je příkop vyplněn splachy z polí a je poměrně málo patrný. Vede jím polní cesta (*Kuna a kol. 2014, 361*).

Val směřuje obloukem k jihu, neustále se snižuje, až před ústím rokle mizí. Tato situace byla způsobena splachy půdy a zplanýrování horní části valu v 70. letech z důvodu umožnění vjezdu zemědělských strojů do areálu hradiště. Na severu přechází val do upravené terénní hrany, ta byla také zpevněna srubovou konstrukcí, čelní kamennou plentou a palisádou. Terénní hranu lemoval vnější příkop až k předpokládanému vchodu na západní straně. Nyní příkopem částečně prochází cesta od vesnice (*Kuna a kol. 2014, 361 – 362*).

Archeologický výzkum, který byl proveden v místech možného vstupu do hradiště, ukázal další variantu konstrukce opevnění. Původně se zde nacházel asi 1,5 – 2 m vysoký val, k němuž z vnitřní strany přiléhala asi 2 – 3 m široká kamenitá dlažba. Val byl zpevněn kamenitým jádrem a na jeho temeni se tyčila palisáda. Na vnější straně opevnění byla umístěna kamenná opěrná zeď, která byla vysoká asi 1,5 – 2 m. Zeď měla zpevňovat svah nad příkopem. Příkop byl široký 3,5 – 4,5 m a jeho vnější okraj byl navýšen do jakéhosi druhého nižšího valu. Podle Z. Smrže jde o velmi sofistikovaný způsob fortifikace, paralelu k němu známe až u barokních pevností a polních opevnění ze 17. – 19. století (*Kuna a kol. 2014, 362*).

Jižní a západní hrana ostrožny nad svahy Debeřského potoka ukončuje ostrá rovná hrana. Archeologický výzkum v těchto místech neodhalil stopy opevnění. Je možné, že zde stálo pouze lehčí opevnění, např. dřevěná palisáda (*Kuna a kol. 2014, 362 – 363*).

Západně od hradiště, v poloze zvané V Neckách, bylo nalezeno pohřebiště z doby bronzové (knovízská kultura; Čtverák, a kol. 2003, 299).

Na nejvyšším místě valu byla v roce 2009 vystavěna rozhledna Stradonka, kterou ukazuje obr. 8. Rozhledna má připomínat strážné věže oppid doby laténské. Je odtud krásný výhled na Krušné hory i České středohoří. O čtyři roky později byly blízko rozhledny nainstalovány sluneční hodiny. Tato lokalita je ideálním cílem rodinných výletů (Kuna a kol. 2014, 363).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Obr. 9: Vztyčený kámen ve Slavětíně (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 20. 8. 2015.

Je vhodné zaparkovat v centru obce Stradonice a poté se vydat po žluté turistické značce směrem k rozhledně Stradonka (Kuna a kol. 2014, 363). Je možné využít i autobusovou dopravu, ale spoje nejsou příliš časté, výhodnější je proto využít automobil.

Blízko hradiště se nachází zajímavá naučná stezka Perucko, která vede místy, kde se mělo uskutečnit setkání Oldřicha s Boženou, které známe ze Starých pověstí českých (<http://www.peruc.cz>). V blízkých obcích Hřivčice (<http://www.turistika.cz/>; Šarič – Štěpánek 2001, 37), Klobuky a Slavětín se tyčí „menhiry“, které také určitě stojí za návštěvu (Vokolek

2006, 202 – 233). Jejich účel a doba vzniku je však nejistá (*Sklenář 2002*, 402). Vztyčený kámen ve Slavětíně znázorňuje obr. 9.

3.2.2.5 Vlastislav – raně středověké hradiště (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

Hradiště Vlastislav z 9. – 10. století patří k nejlépe prozkoumaným raně středověkým lokalitám v severozápadních Čechách (*Kuna a kol. 2014*, 427).

Historie lokality

Poprvé je tato lokalita zmíněna v Kosmově kronice jako centrum luckého knížete Vlastislava. Zánik Vlastislavi pak byl spojován s konfliktem, který je znám jako lucká válka (*Čtverák a kol. 2003*, 342). Potvrdit tuto historickou konstrukci archeologickými prameny je však velmi složité. Jen velmi zřídka je možné propojit archeologické nálezy s konkrétní historickou událostí, v tomto případě se navíc o historickou událost ani nejde (*Kuna a kol. 2014*, 427).

Raně středověkému hradišti předcházelo výrazné osídlení v pozdní době kamenné (eneolitu) a střední době bronzové (*Čtverák, a kol. 2003*, 340). Další doklady o osídlení této lokality máme z druhé poloviny 9. století, opevnění však pravděpodobně pochází až z první poloviny 10. století. Život hradiště zřejmě netrval příliš dlouho, protože zánik hradiště nastal již na počátku 11. století. Tento předpoklad potvrzuje skutečnost, že opevnění Vlastislavi nenese žádné stopy oprav. Hradiště bylo nejspíš založeno jako strategický obranný bod, jako součást linie opevněných sídel na středním a dolním toku Ohře. Mezi tato sídla patřil ještě Hradec u Kadaně, Drahůš, Levousy (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), Klapý a Litoměřice. Potencionálním nepřítelem mohlo být Sasko nebo Pobělí (s hradištěm v Zabrušanech; *Kuna a kol. 2014*, 427).

Zájem o Vlastislav měli archeologové již od 19. století, systematický archeologický výzkum zde pod vedením Z. Váni proběhl až v 50. letech 20. století. Výzkum odhalil uvnitř hradiště polozemnice (zahlobená obydlí) i nadzemní stavby. Výjimečný je nález čepu ze zásypu brány na jihozápadním okraji hradiště. Plocha byla využita poměrně nevyrovnaně, více sídlištních nálezů bylo odkryto v severní části podél vnějšího valu. Hradiště bylo opevněno dřevohlinitou hradbou s dřevěným roštem a čelní kamennou plentou z opuky (*Kuna a kol. 2014*, 427 – 428).

Sondy archeologického výzkumu pokryly rovnoměrně celou plochu hradiště, ale přesto se nepodařilo najít žádné doklady, které by ukazovaly na specializovanou řemeslnou výrobu nebo vyšší sociální prostředí na lokalitě. To pravděpodobně ukazuje na to, že hradiště bylo

především postaveno jako opěrný vojenský bod a další funkce centra, typické pro jiné opevněné raně středověké lokality, neplnila (*Kuna a kol. 2014, 428*).

Hradiště stojí v poloze Na šancích, nad levým břehem říčky Modly. Opevněna byla plocha o rozloze 3,21 ha, kterou rozdělovaly dvě příčné obloukovité hradby. Areál byl takto rozčleněn do tří částí – vnější, střední a vnitřní. Nejvýše položená část byla nejhustěji osídlena, proto bývá označována jako akropole, což je prostor s centrální funkcí. U většiny raně středověkých hradišť však se za akropoli považuje vnitřní část hradiště (*Kuna a kol. 2014, 428*).

Opevnění hradiště je silně poškozeno zemědělskou činností. Nejlépe je dochováno na severním okraji hradiště, zde dosahuje výšky kolem 2 m. Před hradbou se nacházel 9 m široký příkop. Střední a vnitřní příčný val jsou rozrušeny natolik, že jsou dnes patrné jen jako mírné terénní vlny, z nichž po orbě vystupují na povrch červené přepálené kusy opuky a kusy spáleného dřeva. Také před těmito hradbami procházely příkopy, jejichž hloubka činila až 2,5 m. Údajně měly ploché dno, do kterého byly zaraženy kůly pro zvýšení obranyschopnosti. V jihozápadní části areálu zachytil archeologický výzkum původní vstup do hradiště s kovanou bránou (*Kuna a kol. 2014, 428*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Pro návštěvu této lokality je lepší využít automobil, protože autobusové spoje nejsou příliš časté. Parkování je bez problémů možné v obci Vlastislav. Poté je možné pokračovat pěšky po cestě odbočující z hlavní silnice na severozápad na kraj vsi a odtud přímo na lokalitu (*Kuna a kol. 2014, 429*).

Cesta na hradiště není fyzicky náročná. Je nutné si však uvědomit, že celá plocha hradiště je zemědělsky obdělávána. Přístup je tedy možný pouze v době vegetačního klidu (*Kuna a kol. 2014, 429*).

Vlastislav se nachází v kraji posetém malými hrádky. Přímo v obci Vlastislav stojí hrad a zámek Skalka, který si můžeme prohlédnout na obr. 10. V okolí se nachází zříceniny hradů Košťálov, Děkovka – Oltářík, Blešno, Ostrý nebo Oparno. Za návštěvu stojí i pravěké a středověké lomy na kámen v Oparenském údolí nebo procházka po městečku Třebenice s Muzeem českého granátu (<http://www.mesto-trebenice.cz/>).

Obr. 10: Hrad Skalka ve Vlastislavi (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 30. 8. 2015.

3.2.2.6 Zabrušany – raně středověké hradiště (okr. Teplice, Ústecký kraj)

Severně od kostela v Zabrušanech existovalo v raném středověku (8. – 11. století) významné hradiště. Šlo o předchůdce přemyslovského kastelánského hradu v Bílině (*Kuna a kol. 2014, 440*).

Historie lokality

Tato lokalita byla osídlená již v pozdní době kamenné (eneolitu), největší význam má však má její raně středověké období od konce 8. do 11. století. Hradiště tehdy prošlo dvěma stavebními fázemi. Nejprve, na přelomu 8. a 9. století, byl na lokalitě postaven jednoduchý val s palisádou nebo kamennou zídkou na koruně. V 10. století již hradiště chránily tři pásy opevnění dřevohlinité komorové konstrukce s čelní kamennou plentou. V této době se také plocha hradiště rozšířila. Na konci 10. století ztratila lokalita svůj význam, byla nahrazena přemyslovským správním hradem v Bílině (*Kuna a kol. 2014, 440*).

Hradiště Zabrušany bylo archeologicky zkoumáno již ve druhé polovině 19. století A. H. Fasslem (*Čtverák, a kol. 2003, 351*). Zásadní informace získal výzkum Z. Váni v letech 1950 a 1951. Dále se lokalitě věnovala A. Rusó, která kromě terénních odkryvů i podrobně zpracovala nálezy z dřívějších výzkumů (*Kuna a kol. 2014, 440*) a M Lutovský (v roce 2001; *Čtverák, a kol. 2003, 351*).

S hradištěm nejspíš souvisela mohyla, která se nacházela jihozápadně od nedalekých Želének. Dnes je bohužel již nenávratně zničena povrchovými doly a budováním železniční tratě. Mohyla byla zkoumána již v polovině 19. století K. Frostem, správcem zámku v Křemýži (okr. Teplice, Ústecký kraj) a nadšeným amatérským archeologem. V mohyle úctyhodných rozměrů (průměr činil asi 40 m, výška asi 2,7 m) byly nalezeny tři pohřby, ve výbavě jednoho z nich byl nalezen soubor zlatých a stříbrných šperků z druhé poloviny 9. století. Tento nález vedl k myšlence, že do této mohyly byli pohřbeni členové rodiny vládců zabrušanského hradiště. Díky tomuto nálezu bývají Zabrušany spojovány se sídlem knížete Wistracha a jeho syna Slavitaha, proti kterým vytáhlo v roce 857 franské vojsko. Bohužel i v tomto případě je snaha propojit raně středověké písemné prameny s konkrétní archeologickou lokalitou komplikovaná (*Kuna a kol. 2014, 440 – 441; Lutovský 1997, 130 – 136*).

Mezi nálezy z mladší fáze vývoje hradiště byl hojně nacházen specifický druh keramické nádoby s ostře lámanými stěnami zdobený rytými pásy tvořenými otisky zvířecích zubů a kostí. Tato keramika byla pojmenována jako zabrušanský typ a vyskytovala se v 10. století v oblasti mezi Českým středohořím a Krušnými horami na Litoměřicku a také v Sasku. Keramika má sice podle hradiště svůj název, ale Zabrušany není možné považovat za jediné centrum jeho výroby. Důkazy pro toto tvrzení poskytl výzkum keramiky zabrušanského typu nalezené v Sasku, který prokázal, že tyto nádoby byly vyráběny z místního materiálu (*Kuna a kol. 2014, 441*).

Archeologická lokalita o rozloze 5,5 ha leží na severovýchodním okraji obce Zabrušany, na ostrožně nad soutokem potoka Bouřlivec a další bezejmenné vodoteče. Původně se zde

nacházely tři pásy opevnění. Poslední vnější hradbu zničila stavba silnice, která spojuje obce Zabuřany a Všechlapy. Kvůli dlouhodobému zemědělskému využívání plochy hradiště byly poničeny i další dva pásy příčného opevnění, které chránily akropoli a předhradí. Dnes mají podobu pouze pozvolných terénních vln, které převyšují okolí jen přibližně o 1 m. Také obvodové opevnění ostrožny se nedochovalo, pravděpodobně je zničila eroze a zemědělská činnost. Nelze ovšem vyloučit, že zde stálo jen lehčí ohrazení skládající se z dřevěné palisády (Kuna a kol. 2014, 441).

Původní vstup do hradiště se nejspíš nacházel zhruba ve středu jihozápadní strany areálu. Jihovýchodně od hradiště pravděpodobně existovalo další předhradí, nejsou však dostupné žádné informace o jeho opevnění (Kuna a kol. 2014, 441 – 442).

Lokalita je z obce dobře přístupná, nachází se za kostelem sv. Šimona a Judy, kudy vede cesta. Hradiště je dostupné po celý rok, plocha lokality je zatravněná (Kuna a kol. 2014, 442).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Zabuřany mají dobře vyřešenou veřejnou dopravu. Autobusy sem jezdí poměrně často a využít se dá i vlakových spojů z blízkých Želének, které jezdí každou hodinu.

Návštěva Zabuřan se dá spojit s výletem po okolí. Za prohlídku určitě stojí města Duchcov, Osek a Teplice. Duchcov je známý pobyt Giacomu Casanovy, který zde před svou smrtí pracoval jako knihovník a spisovatel. Součástí expozic místního zámku jsou i jeho pokoje. Zajímavé je i místní muzeum (<http://www.duchcov.cz/>). Nedaleko Duchcova leží město Osek, které zdobí především cisterciácký klášter a hrad Rýzmburk (<http://www.osek.cz/>). Lázeňské město Teplice je plné zajímavých turistických cílů, jmenovat lze například hrad Doubravka, regionální muzeum, botanickou zahradu, nebo hvězdárnu (<http://www.teplice.cz/>). Můžete si projít i místní audiostezku. Jde o moderní turistiku se zvukovým zařízením (MP3 přehrávačem, mobilním telefonem apod.), na které si lze z webových stránek stáhnout zvukový záznam potřebné trasy (<http://www.audiostezka.cz/>).

Blízko Zabuřan se nachází jedna z důležitých lokalit z mladší doby železné (laténské): Lahošť. Zde byl roku 1882 při čištění Obřího pramene nalezen poklad. Z hloubky šesti až devíti metrů byl tehdy vyzvednut bronzový kotlík a asi dva tisíce bronzových ozdob: prstenů, spon a náramků. Typ spony, který byl zastoupen v pokladu, začal být nazýván jako spona duchcovská. Do pramene byly artefakty vhozeny mezi lety 370 až 320, nejspíš šlo o záměrnou oběť nadpřirozeným silám nebo bájným bytostem. Bohužel přímo na této lokalitě neuvidíte nic pozoruhodného. Na severozápadním okraji Lahoště stojí zhruba desetimetrová věž, u které je slyšet dunění vody. Odtud je čerpána voda k léčebným procedurám do nedalekých lázní

Teplice. Vzácný kotel je k vidění v muzeu v Duchcově a některé předměty zakoupila i zahraniční muzea (např. v Drážďanech, Mohuči, Norimberku, Vídni, Londýně a dalších městech; *Waldhauser 2012*, 165).

3.2.3 Hrady

Hrady jsou opevněná feudální sídla stavěná v Čechách od 12. století (*Kočí a kol. 2000*, 603 – 604). Není ale třeba je příliš představovat, hrady jsou typickou památkou české krajiny. O hradech bylo napsáno spousta odborných knih (např. Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě od Tomáše Durdíka; *Durdík 1998*), populárních knih (např. České hrady od Tomáše Durdíka; *Durdík 1984*) i turistických průvodců (např. České hrady. Kapesní ilustrovaný průvodce. Severní, východní a střední Čechy, Českosaské Švýcarsko, Kladsko od Vladimíra Peši; *Peša 2002*). Z tohoto důvodu jim nebude v předložené práci věnována velká pozornost.

3.2.3.1 Třebušín – zříceniny středověkého hradu Kalich (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

Blízko obce Třebušín na Litoměřicku se vypíná středověký hrad Kalich (15. – 16. st.) na dominantním vrchu v Českém středohoří. Na úbočí kopce lze najít i stopy dalšího využití hradního návrší (*Kuna a kol. 2014*, 396).

Historie lokality

Hrad vznikl na pozemku býčkovické komendy řádu německých rytířů, která existovala v letech 1253 – 1417. První písemná zmínka o hradu z roku 1421 se nachází v kronice Vavřince z Březové. Existuje hypotéza, že existoval i starší předchůdce hradu, která se opírá o nejednoznačný výklad latinské a české verze kroniky, známé z mladšího opisu. Hrad Kalich představoval ve své době důležitý opěrný vojenský bod, který pomáhal zajistit oblasti severozápadních Čech, kde husitskému hnutí chyběly potřebné opory. Kalich byl také soukromým sídlem Jana Žižky, který se záhy po něm začal titulovat: z Trocnova a Kalicha (*Kuna a kol. 2014*, 396).

Výstavba Kalicha byla zahájena v květnu roku 1421. Stavební práce pravděpodobně postupovaly velmi rychle, protože již v září téhož roku se o dobytí hradu marně pokusil Zikmund z Vartenberka. Šlo o akci spojenou s druhou křížovou výpravou. Tento hrad však zůstal v držení kališníků (*Kuna a kol. 2014*, 396).

V roce 1437 držela hrad sestra Jana Žižky, Anežka, nejspíš pod ochranou husitského hejtmana Jana Řitky z Bezdědic. V tomto roce přikl Zikmund Lucemburský tehdejší majetky býčkovické komendy i s dosud stojícím hradem Heníkovi z Valdštejna a to i přesto, že nárok na tento majetek měl Zikmund z Vartenberka. To vedlo ke sporu mezi Heníkem z Valdštejna a Zikmundem z Vartenberka. Heník se záhy přidal k Janu Řitkovi z Bezdědic ve snaze zabránit obsazení a zboření hradu. To vedlo k bojům, které ukončila až dohoda v červenci 1438 (*Kuna a kol. 2014, 396 – 397*).

Obr. 11: Třebušín – zříceniny středověkého hradu Kalich (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) – zaklenutý sklep v jižní části paláce, foto M. Rauerová 8. 8. 2015.

V dalších letech držel hrad Vilém Illburk na Ronově, což byl příslušník Jednoty zelenohorské a Odpůrce Jiřího z Poděbrad. V roce 1467 byl však hrad nucen před poděbradským vojskem kapitulovat. Kalich následně získal Petr Kaplíř ze Sulevic, spojenec Jiřího z Poděbrad. Později měl hrad v držení Ješek Svojanovský z Boskovic, na konci 80. let 15. století byl hrad obýván naposledy. Roku 1496 se hrad opět stal majetkem Vartenberků, ti jej připojili k litýšskému panství a od té doby začal Kalich pustnout (*Kuna a kol. 2014, 397*).

Podoba Kalicha odráží ve velké míře dosavadní zkušenosti s tzv. aktivní obranou a s využitím palných zbraní. Hrad byl využíván poměrně krátkou dobu a byl postaven na místě, které bylo nevhodné pro rezidenční a reprezentativní účely a které limitovalo další stavební

rozvoj. Z tohoto důvodu se areál hradu dochoval v jen málo pozměněné podobě. Tato skutečnost je pro jeho poznání spíše výhodou (Kuna a kol. 2014, 397).

Na vrcholu kopce stála ve druhé polovině 19. století výletní restaurace a vyhlídkový pavilon. Hradní sklepy byly využity pro skladování nápojů (viz obr. 11). Tyto objekty zde však nefungovaly příliš dlouho, byly po krátké době opuštěny. Stopy osídlení z této doby rychle zmizely, není možné však vyloučit, že některé reliktů mohou dnes být (bez archeologického výzkumu) zaměněny za pozůstatky ze středověku (Kuna a kol. 2014, 397).

Hrad Kalich nebyl jediným opevněným místem v regionu. Na dalších kopcích v okolí vyrostly ve 20. letech 15. století další hrady – Panna a Litýš. Hrad Panna vznikl kolem roku

Obr. 12: Pohled z Kalicha (Třebušín, okr. Litoměřice, Ústecký kraj) na Pannu a vesnici Řepčice, foto M. Rauerová 8. 8. 2015.

1421, pravděpodobně stavbou reagoval Zikmund z Vartenberka na výstavbu Kalicha. Později se hradu zmocnili husité a v roce 1437 jej dobylo a pobořilo královské vojsko. Pohled na Pannu znázorňuje obr. 12. Litýš vystavěl mezi lety 1422 a 1423 opět Zikmund z Vartenberka, pravděpodobně kvůli dobytí hradu Panny husity. Hrad Litýš zpustl kolem roku 1544 (Kuna a kol. 2014, 398).

Zřícenina Kalichu stojí na trachitové kupě ve výšce 538 m n. m. Hrad se nachází na dominantním vrcholu se třemi skalními útvary, mezi nimiž se rozkládalo jádro hradního areálu. Přístupová cesta vedla od severu. První brána se předpokládá na severním úbočí, cesta dále procházela druhou a třetí branou. Následoval úzký koridor sevřený severním skalním

útvarem i opevněním. Přístupová cesta dále pokračovala skrz předpokládanou čtvrtou a pátou věžovitou branou. Věžovitá brána je dnes nejlépe dochovanou částí hradu (*Kuna a kol. 2014, 398*).

Na vrcholu severního skalního útvaru, pod kterým procházela přístupová cesta, možná stála okrouhlá věž (bergfrit), která se nezachovala. Tato věž, pokud zde vůbec byla, možná souvisela se starším opevněným objektem. Hradní jádro uzavírala na jižní straně skála, kterou odděloval od okolí mělký příkop. Na vrcholu skalního útvaru vznikla stavba obdélného půdorysu (13 x 9 m), pravděpodobně šlo o obytnou věž (donjon) nebo věžovitý palác. Ve střední části hradního jádra se rozkládal vícedílný palác, z kterého se dochovaly relikty přízemí a zaklenutý sklep, dnes zaplněný sutí. Před severní štítovou zdí paláce je dnes patrna sníženina, která naznačuje, že se v těchto místech nejspíš nacházela hradní studna nebo cisterna (*Kuna a kol. 2014, 398 – 399*).

Mezi severním a západním skalním útvarem byl prostor vyplněn mohutným valem s obezděným čelem. Pod severní skálou vznikla další stavba. Další obdélná stavba (6,5 x 4,2 m) se nacházela také v sousedství páté brány, není ovšem jasné, zda nešlo o relikty budovy z 19. století. Mezi tímto objektem a vícedílným palácem jsou dochovány další terénní relikty a pozůstatky zdiva, které by mohly ukazovat na středověkou stavbu (10,3 x 8,2 m). K východnímu skalnímu útvary se připojovala pravděpodobně spíše lehčí zástavba. Více informací o těchto reliktech a jejich interpretaci by mohl přinést pouze archeologický výzkum (*Kuna a kol. 2014, 399*).

Hradní jádro obklopoval po obvodu mohutný obezděný val s příkopem. Na vnější straně opevnění navíc probíhal další val. Hrad byl opatřen i vysunutým dělostřeleckým postavením na severní straně, což značně posílilo jeho obranyschopnost. Dělostřelecké postavení bylo s jádrem hradu propojeno opevněným koridorem, který zajišťovaly sypané valy s čelní kamennou plentou (nasucho kladenou obezdívkou). Koridor nasedal na západě k druhé a na východě k třetí bráně. Dělostřelecké postavení tvořil val s čelní kamennou podezdívkou a komorovými střelnami, které jsou patrné dodnes. Objekt byl po obvodu příkopem, před kterým probíhal pravděpodobně ještě jeden val (*Kuna a kol. 2014, 399 – 400*).

Na severních a jižních svazích vrchu leží dvě rozsáhlé plochy, které původně vymezoval nízký val a příkop a pravděpodobně i lehčí opevnění. Plocha na jižním svahu hradního vrchu bývá často spojována s ležením vojsk Husitů. Možná, že tyto plochy vznikly až později v souvislosti s mladším hospodářským využitím svahů po zániku hradu (*Kuna a kol. 2014, 400*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Nejllepší cesta na hrad vede z obce Třebušín (kde je možné zaparkovat auto) po zelené turistické stezce k rozcestníku „Pod Kalichem“, zde je nejlepší odbočit na žlutou turistickou značku k rozcestníku „Kalich zřícenina, odbočka“ a odtud stále po žluté k hradu. Je možné také zvolit trasu z Třebušína stále po žluté turistické značce na sever, podél hřbitova a na hrad. Obec je vzdálená od hradu asi 2 km. Autobusové spoje jezdí zhruba každé dvě hodiny (*Kuna a kol. 2014, 400*).

Cesta na Kalich je poměrně náročná. V areálu hradu je třeba, vzhledem ke stavu zříceniny a charakteru terénu, se pohybovat opatrně (*Kuna a kol. 2014, 400*).

V okolí Kalicha se nachází mnoho dalších zajímavých míst. Jen necelých pět kilometrů je vzdálená zřícenina hradu Panna. Blízko stojí i zříceniny Litýš nebo Levín. Nádherný je výhled z vrcholu Sedla. V létě lze k odpočinku a ochlazení využít přírodní koupaliště u obce Třebušín.

3.2.4 Informační panely, naučné a turistické stezky

3.2.4.1 Turistická stezka po zaniklých obcích pod Bukovou horou (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj)

Asi nejzajímavější archeologická stezka v Ústeckém kraji se nachází v okolí Bukové hory. Návštěvníci zde mohou vidět relikt vesnic, samot a dalších objektů s názvy Mauerschlin (viz obr. 13), Velké Stínky, Stará Homole, Thunovská lesovna, Vitín a Tschirlaken. Zelená turistická cesta vede ze Zubrnic do Malého Března a je dlouhá asi 11 km (<http://zanikleobce.webnode.cz/>).

Turistická cesta po zaniklých obcích pod Bukovou horou vznikla v roce 2007 jako výsledek semináře postindustriální archeologie studentů z Filozofické fakulty UJEP, oboru kulturně historická regionalistika. Seminář vedl ředitel Archivu města Ústí nad Labem Vladimír Kaiser. Studenti ve spolupráci s Archivem města Ústí nad Labem nejprve prostudovali dostupné písemné prameny, poté navrhli trasu, zajistili povolení a provedli značení trasy (<http://ff.ujep.cz/zanikleobce/>, <http://zanikleobce.webnode.cz/>).

Historie lokality

Sídla na jihozápadním svahu Bukové hory zanikla z více důvodů. Zánik souvisel s poválečným vysídlením německých obyvatel v letech 1945 – 1946, roli ale sehrál i fakt, že se zde nepodařilo vybudovat kvalitnější komunikaci. Místní obyvatelé se pokoušeli zasadit o výstavbu silnice z Malého Března do Vitína, Příbrami, Verneric a České Lípy. Poslední pokus o její vybudování je dokumentován k roku 1941, ale tato silnice rozhodně nepatřila k prioritám válečného hospodářství nacistického Německa. Po druhé světové válce se nepodařilo znovu osídlit obce Stará Homole, Velké Stínky a samoty Mauerschín a Tscherlaken (které nikdy neměly český název). Do Vitína čeští osídlenci přišli, hlavně z řad vojáků Svobodovy armády.

Obr. 13: Zaniklá samota Mauerschín (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 22. 7. 2015.

Fungovala zde místní správní komise i pobočka národní školy v Malém Březně. Avšak ani poválečným obyvatelům Vitína se nepodařilo prosadit u úřadů výstavbu silnice a počátkem 50. let začali obec opouštět. Situace se vyhroutil zejména poté, co ve Vitíně zemřelo malé dítě, protože se k němu po strmé cestě nedostal včas lékař. Poslední obyvatel Vitína zde údajně žil ještě v roce 1965 (<http://zanikleobce.webnode.cz/>). Jak vypadal Vitín v roce 1899, ukazuje obr. 14.

Špatná dostupnost obcí, která jim byla osudná, však způsobila také dochování zástavby do současnosti. Stavby byly do značné míry vystaveny pouze přirozenému rozpadu. Doloženo je druhotné využití střešních krytin z Vitína v Malém Březně v 50. letech 20. století. Zdivo však nebylo tak ceněné, aby bylo transportováno na větší vzdálenost v obtížném terénu, z většiny staveb je z tohoto důvodu dodnes zachováno alespoň obvodové zdivo (Nová 2003, 2).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Zeleně značená turistická cesta začíná na návsi v Zubrnících a stoupá do kopce přes zaniklou samotu Mauerschlin na hřeben Bukové hory, kde se nachází zaniklá obec Velké Stínky. Poté jde po vrstevnici do zaniklé obce Stará Homole. Stezka dále míří kolem pozůstatků Thunovské lesovny do zaniklé obce Vitín a přes zaniklou samotu Tscherlaken

Obr. 14: Vitín (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj) na historické pohlednici z roku 1899 (Nová 2003, 29; <http://zanikleobce.webnode.cz/>).

do Malého Března. Návštěvník by měl počítat s tím, že ač se o turistické cestě občas hovoří nebo píše jako o naučné stezce, přímo v terénu je informací velmi málo, informační cedule chybí. Je proto vhodné si dopředu nastudovat k tomu určené webové stránky (zejména <http://zanikleobce.webnode.cz/> a <http://ff.ujep.cz/zanikleobce/>, nebo <https://www.facebook.com/Zanikl%C3%A9-obce-218867198142513/>, http://hobby.idnes.cz/zanikle-obce-pod-bukovou-horou-naucna-stezka-f3s-/hobby-domov.aspx?c=A150118_120508_hobby-domov_mce, http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/objevte-zanikle-obce-ustecka-20140320.html). Bližší informace o Vitínu lze nalézt v diplomové práci Elišky Nové: Zaniklá ves Vitín, příspěvek k sídelnímu a stavebnímu vývoji. Práce je k nahlédnutí v knihovně UJEP (Nová 2003, 1 – 141; <http://knihovna.ujep.cz/>).

Nedostatek informací přímo v terénu však je rozhodně kompenzován jinými přednostmi. Návštěvník prochází opuštěnými vesnicemi a samotami, setkává se s předměty, které si bývalí obyvatelé nechtěli nebo nemohli vzít s sebou (obr. 15) a má možnost vidět jak si příroda bere zpět lidská sídla. K vidění jsou například staré pivní lahve, keramické střepy nebo zemědělské nářadí.

Délka trasy je dlouhá 11 km, vede velmi náročným kopcovitým terénem po leckdy neudržovaných lesních cestách. Není vhodná pro kočárky, cyklisty ani pro nepříliš zdatné turisty. Cesta je lépe schůdná ve směru od Zubrnic (<http://zanikleobce.webnode.cz/>).

Obr. 15: Na turistické stezce po zaniklých obcích pod Bukovou horou je možné najít spoustu předmětů, které si bývalí obyvatelé vesnic nemohli nebo nechtěli vzít s sebou. (Vitín, okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj; foto M. Rauerová 22. 7. 2015).

Parkovat je možné v obci Zubrnice. Autobusové spojení z Ústí nad Labem je dobré, autobus jezdí ve všední den zhruba každou hodinu a o víkendu každé dvě hodiny. Malé Březno má veřejnou dopravu s krajským městem Ústí nad Labem zajištěnou ještě lépe. Autobusy nebo vlaky tudy jezdí i několikrát za hodinu.

Výlet je možné spojit s návštěvou Skanzenu v Zubrnicích (<https://www.skanzen-zubrnice.cz/cs>) Elektrotechnického muzea (<http://etmz.webnode.cz/>) nebo Zubrnické museální železnice (<http://www.zmz.cz/>). Nedaleko se nachází krajské město Ústí nad Labem, kde k návštěvě láká Muzeum města Ústí nad Labem, hrad Střekov, kostel Nanebevzetí panny

Marie, který má v důsledku amerických náletů na konci druhé světové války šikmou věž. Poblíž stojí také pomník Přemysla Oráče na Královském poli blízko Stadie.

3.2.4.2 Moldava – Naučná sklářská stezka (okr. Teplice, Ústecký kraj)

Další archeologická naučná stezka se nachází na katastrálním území obce Moldava a částečně i Mikulov (okr. Teplice, Ústecký kraj). Její délka činí 18,8 km. Návštěvníci se zde mohou seznámit s historií středověkého sklářství v Krušných horách (*Černá, 1999a, 60 – 65; <http://www.moldava.cz/>*).

Naučná stezka vznikla v roce 1999 s přispěním projektu Phare Evropské unie. Na vzniku stezky se podílel Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech (zejména PhDr. Eva Černá), obec Moldava a Klub českých turistů. V rámci stezky jsou prezentovány výsledky dlouhodobého studia dějin středověkého sklářství ve východní části Krušných hor (<http://www.moldava.cz/>). Tímto tématem se zabývá Ústav archeologické památkové péče v Mostě již od 80. let 20. století. Archeologické výzkumy prokázaly, že výroba skla má ve zdejší krajině dlouhou tradici, jejíž kořeny sahají až k počátkům vrcholného středověku (*Černá, 1999a, 60 – 65; Černá 2005, 109 – 123*).

Historie lokality

První skláři se v Krušných horách objevili ve 13. století. Nacházeli zde totiž dostatek surovin pro výrobu skla. Nejprve zde vznikaly malé tzv. lesní hutě. Tyto hutě bývají také nazývané jako hutě stěhovavé, protože se čas od času musely přesunout blíže k lesu kvůli velké spotřebě dřeva. Tímto způsobem vznikala seskupení hutí, která představovala samostatné výrobní okruhy. Nejvýznamnější výrobní okruh v Krušných horách se nacházel právě v okolí Moldavy. Přesné stáří této obce není známo, ale nepochybně sahá hluboko do středověku, kdy patřila k hrabišickému panství. Již vznik Moldavy je pravděpodobně spjatý s výrobou skla. Tomu kromě archeologických nálezů nasvědčují i písemné prameny ze středověku. Jedna z nejstarších dochovaných zpráv o Moldavě pojednává právě o sklářské huti (*Černá, 1999a, 60 – 65; Černá 2005, 109 – 123*).

Trasa sklářské naučné stezky spojuje pět míst, kde se dříve nacházely sklárny. Poloha každé z nich je v terénu označena informační tabulí se základními údaji. Do trasy je zakomponován také areál s rekonstruovanou středověkou hutí (*Černá, 1999a, 60 – 65*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Naučná sklářská stezka začíná u infocentra na Moldavě. Zde si návštěvníci mohou vyzvednout mapu trasy. Dále stezka postupuje za vesnici k replice sklárny s pecí. Stezka dále vede pohraničním lesem k místu, kde dříve stála středověká sklárna („Sklárna I“), na vyhlídce nad Moldavou a poté sestupuje k vodním nádržím na dolní Moldavě. Dále trasa míří kolem kostela Navštívení Panny Marie a horského hřbitova zpět do centra Moldavy k místu, které připomíná těžbu fluoritu na Moldavě. Dále odbočí do údolí Kapsa kolem restaurace Pištorka až k pramenům Moldavského potoka. Poté stezka stoupá do kopce k dalším archeologickým lokalitám, kde dříve stály sklárny („Sklárna II“ a „Sklárna III“). Cesta pokračuje přes novoměstská blata, kolem hotelu Ján a oblíbeného bistra AKA na Novém Městě. Z tohoto místa se lze dostat jen pár minutami chůze na zastávku autobusu i vlaku. Trasa však dále pokračuje a to údolím Vápenice s lokalitou „Sklárna IV.“ k nádraží ČD Moldava s typickou restaurací se zahrádkou i s parkováním. Poslední archeologická lokalita („Sklárna V“) se nachází hned za hraničním mostem v Neu Rehefeldu (<http://www.moldava.cz/>).

Obr. 16: Replika středověké sklárny (Moldava, okr. Teplice, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 10. 8. 2015.

Stezka je bohužel značena pouze provizorně – kartonovými čtverečky se symbolem šipky nebo středověkého poháru (zvaného „krautstrunk“), tedy nikoli turistickým značením. Použité značení je zvoleno poměrně nešťastně, neboť kartičky jsou málo přehledné a nejspíš i vlivem povětrnostních podmínek se často ztrácí. Návštěvník by tedy měl být dopředu smířen s tím, že je možné (nebo pravděpodobné) občasné bloudění.

Pozornost návštěvníků si jistě zaslouží replika sklárny. Ukazuje totiž, jak mohla středověká sklářská dílna vypadat. Dokonce se zde uskutečnily v letech 1992 – 1994 pokusné tavby skla (*Černá 1999b*, 171 – 182). Bohužel v současné době je replika sklárny v havarijním stavu, což vidíme na obr. 16.

Sklářská naučná stezka je dlouhá více než 18 km, je proto vhodná spíše pro zdatné jedince. Terén stezky je rozmanitý. Návštěvník se pohybuje přes terénní nerovnosti, vodní toky a mokřiny, takže je nutná opatrnost a dobrá obuv. Velká obezřetnost je na místě, pokud se rozhodnete navštívit repliku sklářské hutě, která je ve velmi špatném stavu.

Parkování je možné v obci Moldava například u nádraží ČD. Autobusová doprava zde nejedí příliš často (zhruba každé 2 – 3 hodiny), o víkendu lze však jen doporučit romantickou jízdu vlakem. Vlak na horské železniční dráze překonává náročný horský terén díky třem viaduktům a dvou tunelům. Tato železnice je kulturní památkou a Klub přátel krušnohorské železnice Most – Dubí – Moldava koná různé akce spojené s touto dráhou (<http://moldavskadraha.cz/>).

3.2.5 Montánní památky

3.2.5.1 Oparno – pravěké a středověké lomy na kámen (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

V Opárenském údolí se nachází rozsáhlý areál, ve kterém se v době laténské a ve středověku těžila surovina na výrobu kamenných rotačních mlýnů – žernovů (*Kuna a kol. 2014*, 254).

Historie lokality

Pro přeměnu obilných zrn v mouku sloužily nejprve jednoduché kamenné zrnotěrky, což jsou zařízení, které se skládají z jednoho většího kamene oválného tvaru (drtidla) a menšího pohyblivého kamene (drtiče; *Danielisová a kol. 2011*, 67).

V době laténské (v 5. století př. n. l.) došlo u nás v této oblasti ke změnám: pravděpodobně díky kontaktům se Středozeemím se začali užívat také tzv. mlýny řeckého typu. Tyto mlýny byly podobné zrnotěrkám, také drtily obilí mezi dvěma samostatnými kameny. Svrchní kámen – pohyblivý běhoun měl však již vytvořený středový násypný otvor a je pravděpodobné, že byl také opatřen rukojetí (*Danielisová a kol. 2011*, 67).

Kamenné rotační mlýnky (žernovy) se poprvé objevily v době laténské (ve 2. polovině 3. století př. n. l. nebo na počátku 3. století př. n. l.). Tato nová technologie měla pravděpodobně opět kořeny ve Středomoří a byla velmi efektivní, ale její znalost se s koncem doby laténské téměř vytratila. Opět se žernovy začaly objevovat až v raném středověku a vyskytovaly se až

do novověku. Někde se používají dodnes, např. v rurálních oblastech Číny (*Kuna a kol. 2014, 254; Danielisová a kol. 2011, 67*).

Zavedení této nové technologie znamenalo výrazné zvýšení produktivity práce. Dle experimentů F. Hampla bylo možné použitím zrnotherky zpracovat za jednu hodinu 40 dkg obilí, díky rotačnímu mlýnu lze semlít i 5 kg obilí za hodinu (*Danielisová a kol. 2011, 68*). Uvedené informace doplňuje P. Holodňák, který uvádí, že pomocí mlýnu řeckého typu dokázal v rámci experimentu umlít 2,4 kg obilí za hodinu (*Holodňák 2001, 38*).

Kamenné rotační mlýny byly velmi výkonné, ale také nákladné nástroje, jejichž široké uplatnění ukazuje na intenzivní zemědělství a komplexní systém těžby, výroby a distribuce polotovarů nebo hotových mlýnských kamenů. Zejména v době laténské se vhodná surovina těžila jen na několika málo místech v Čechách a odtud byla vyvážena. Důležité byly zejména lomy na znělec (fonolit) u Kunětické hory u Pardubic a křemenný porfýr (ryolit) v Opárenském údolí u Lovosic. Dle M. Zápotockého se středověká těžba suroviny promítla i do názvů sousedních obcí – Velkých a Malých Žernosek (*Kuna a kol. 2014, 254*).

Ryolit je vulkanická hornina vzniklá v permu, která vystupuje na povrch v úzkém pásu na svazích údolí Milešovského potoka a na levém břehu Labe v Malých Žernosekách. Vrchní vrstva ryolitu se rozpadá na polygonální sloupky, což lámání kamene usnadňovalo. Kámen byl lámán do podoby válcovitých disků, které byly na místě i opracovány. Hrubě otesané polotovary byly odváženy na další zpracování do blízkých dílen na území dnešních Lovosic (*Kuna a kol. 2014, 254*).

K distribuci polotovarů byla nepochybně využívána také lodní doprava na Labi (*Salač 2008, 21 – 24*). Zajímavý nález byl učiněn v roce 1951, tehdy byly z koryta Labe u Malých Žernosek vybagrovány dřevěné piloty přístavního mola a v jeho okolí 15 – 20 žernovů a jejich polotovarů. Nálezy se bohužel nedochovaly, proto je nelze blíže datovat, přesto je zřejmé, že šlo o doklad intenzivní distribuce žernovů po řece. V novověkých pramenech není těžba suroviny a výroba kamenných rotačních mlýnků v této oblasti zmiňována, proto místní těžební areály a distribuční centra jsou pravděpodobně středověkého nebo pravěkého stáří (*Kuna a kol. 2014, 254 – 255*).

Kamenné rotační mlýny tvořily dva kameny ve tvaru válcovitých disků, spodní pevný kámen se nazývá ležák a otáčející je běhoun. Běhoun byl otáčen kolem osy, která byla zapuštěna do ležáku středovým otvorem. Tímto otvorem se do mlýnku i sypalo obilí, které kameny mlely. Již umletá mouka se po obvodu sypala na podložku. V mladší době železné měly žernovy v průměru 30 až 40 cm a jeden kámen vážil kolem 25 – 35 kg (*Kuna a kol. 2014, 255; Danielisová a kol. 2011, 67*).

Laténským žernovům nalezeným na území České republiky, jejich výrobě a distribuci se podrobně věnoval *J. Waldhauser* (1981, 153 – 221). S kamennými rotačními mlýny z Oparna se setkáváme na mnoha lokalitách doby laténské, zvláště v severní polovině Čech. Žernovy z Oparna se vyskytují i ve větší vzdálenosti než 100 km od zdroje. Byly objeveny například i na významných českých oppidech: ve Stradonicích u Nižboru a v Hrazanech (*Kuna a kol. 2014, 255*).

Lomy na kámen pro výrobu žernovů byly využívány v okolí Oparna, Malých Žernosek i na jiných lokalitách, ale dobře zachované a dokumentované stopy byly zatím jen v Oparenském údolí. Stopy těžby se nacházejí v délce asi 1 km podél pravého břehu Milešovského potoka východně od vsi Oparno. V zalesněném terénu bylo identifikováno a zaměřeno asi 400 těžebních jam (s rozměry nejčastěji 5 – 6 x 3 – 4 metry a více než metrovou

Obr. 17: Oparno (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) – polotovary žernovů v okolí těžebních jam. Foto Z. Kačerová, 2014 (*Kuna 2014, 254 – 255*).

hloubkou; *Waldhauser 2001; 74*). Kromě těžebních jam nepravidelného tvaru lze v terénu vidět i konvexní náspy, pozůstatky hlušiny a výrobního odpadu. Je možné pozorovat o samotné polotovary kamenných mlýnů, jak je ukázáno na obr. 17. Částečně upravené kamenné disky – žernovy, vyskytující se často v okolí jam, nejsou opatřeny středovými otvory. To dokládá, že konečná úprava mlýnských kamenů pravděpodobně probíhala na jiném místě (*Kuna a kol. 2014, 255 – 256*).

Nacházet polotovary žernovů je vzrušující zážitek, je však nutné, v zájmu zachování archeologické památky, artefakty neotáčet, nepřemisťovat nebo dokonce neodnášet (*Kuna a kol. 2014, 256*).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Nejllepší cesta vede na lokalitu z obce Oparno za čp. 22 ke křižovatce lesních cest, kde se zahne na cestu vlevo, kolem které se po celé její délce nachází těžební jámy. Terén je zde poměrně náročný, vyžaduje dobrou obuv (*Kuna a kol. 2014, 256*).

Ideální je použít k dopravě automobil a zaparkovat v centru obce Oparno. Vlaková doprava mezi Radejčínem a Lovosicemi tudy projíždí každé dvě hodiny. Využít je možné i autobusové dopravy, spoje jsou však méně frekventované.

Při návštěvě lomů na kámen v Opárenském údolí stojí za to podívat se také na zříceninu hradu Oparno. Výlet lze prodloužit až na horu Lovoš. Občerstvit se je možné například v penzionu Černodolský mlýn (<http://www.cernodolskymlyn.cz/>). Nedaleko se také nachází hradiště Hrádek u Libochovan (Tříkřížový vrch).

3.2.5.2 Bečov – pravěké sídliště a lom na kámen na Písečném vrchu (okr. Most, Ústecký kraj)

Písečný vrch, nacházející se nedaleko obce Bečov, je archeologicky, geologicky a botanicky významný kopec s nadmořskou výškou 317 m (55 m nad okolním terénem). Archeologicky významné je zejména osídlení ze starší doby kamenné (paleolitu). Nachází se zde také areál, ve kterém se v pravěku těžily křemence, surovina k výrobě štípané industrie (viz obr. 18).

Obr. 18: Bečov – Písečný vrch (okr. Most, Ústecký kraj) – výchozy křemence, foto M. Rauerová 19. 9. 2015.

Velkou část této archeologické lokality bohužel zničila novodobá těžba. (*Sklenář, 2002, 24 – 25*).

Historie lokality

Lokalitu objevil roku 1964 Karel Žebera. O dva roky později byl zahájen archeologický výzkum, který prováděli Václav Kruta a Jan Fridrich (*Sklenář 2002, 24*).

Výzkum odhalil pozůstatky několika sídlišť ze staršího, středního a mladšího paleolitu (starší doby kamenné). Některá z nich využívala ochranu dnes již zničeného skalního převisu, který tvořila šikmo vycházející křemencová lavice. Odkryt byl také oválný půdorys obytné chatrče. Výzkum odhalil na sídlištích velké množství štípané industrie a výrobního odpadu. Zajímavý je nález drobné pískovcové skulptury ze sídliště ze středního paleolitu, která snad má představovat lidskou hlavu. Šlo by o jedno z prvních známých zobrazení člověka (*Sklenář, 2002, 24 – 25*).

Na Písečném vrchu se nachází tři vrcholy – mohutné výchozy křemenců. Křemence typu Bečov jsou zrnité, mají cukrovitý charakter povrchu. Barva je šedobílá, vzácně se lze setkat i s černou variantou. Vznikly vlivem sopečné činnosti v druhohorách nebo v třetihorách a jsou vhodné na výrobu štípané industrie (*Popelka 1999, 76 – 80; Sklenář, 2002, 24*).

Kamenná štípaná industrie je termín, kterým se označují artefakty vyrobené technikou štípání kamene. Z většího kamene byly údery kamenného, dřevěného nebo kostěného otloukače odštěpovány úštěpy a čepelky. Jde o nejstarší techniku výroby nástrojů, která byla používána od starší doby kamenné (paleolitu) do doby bronzové. V době bronzové byla totiž štípaná industrie postupně nahrazována kovovými nástroji (<http://www.cestyarcheologie.cz/>).

Křemence z Písečného vrchu byly v pravěku nejprve sbírány a později i těženy. Lid kultury s vypíchanou keramiky (mladší doba kamenná) zde získával křemence v těžebních jamách, které zde byly až 3 m hluboké. Doložen je zájem o bečovské křemence ještě ze střední doby bronzové (*Sklenář 2002, 24 – 25*). Technologie těžby ve střední době bronzové byla jednoduchá: blok křemence byl co nejvíce odkryt vyhloubenou jámou (hlubokou až 3 metry). Poté byl okolo kamene těžební jámě rozdělán oheň a po rozpálení byl kamenný blok polit vodou. Následkem toho popraskal a jeho další zpracování bylo jednodušší (*Fridrich – Smrž 1996, 37 – 38*). Bečovské křemence se dostávaly i do vzdálených oblastí (*Sklenář, 2002, 24 – 25*).

Na lokalitě si můžeme prohlédnout výchozy křemence, suroviny k výrobě pravěké štípané industrie. Z písečného vrchu je výhled na České středohoří.

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Na lokalitu vede modrá turistická stezka. Zaparkovat automobil je možné v obci Milá nebo u rozcestníku „Milá – rozcestník“, kde odbočuje modrá turistická cesta ze silnice. Cesta na lokalitu z Milé měří přibližně 1,8 km a od rozcestníku je to na Písečný vrch méně než 1 km, přesto není výstup snadný. Terén může být zarostlý vysokou travou. Využít je možné i autobusovou nebo železniční dopravu. Vlak staví v Bečově téměř každou hodinu, autobusové spoje jsou mnohem méně frekventované. Z Bečova na Písečný vrch je trasa dlouhá zhruba 5 km.

Zájemce o pravěké těžební areály určitě zaujme, že se v blízkosti Bečova nachází i další výchozy křemenců, které byly využívány v pravěku. Jde o výchozy u obce Skršín a u Tušimic (Pavlu – Zápotocká 2007, 70 – 77). Bohužel ani jedna z těchto lokalit není turisticky atraktivní.

Za prohlídku stojí město Most. Zajímavý je zde zejména kostel Nanebevzetí Panny Marie, oblastní muzeum nebo hrad Hněvín (<https://www.kostel-most.cz/>, <http://www.muzeum-most.cz/>, <http://www.mesto-most.cz/>). Blízko se nachází také archeologicky zajímavý vrch Bořeň nebo hradiště z doby bronzové Hradišťany (Kuna a kol. 2014, 228 – 231). Daleko není ani archeoskanzen Březno u Loun a město Louny (<http://www.muzeumlouny.cz/skanzen>, <http://www.mulouny.cz/>).

Obr. 19: Výstava Staré pověsti české v Muzeu města Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 1. 8. 2015.

3.2.6 Muzea

3.2.6.1 Muzeum města Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj)

Muzeum ležící v srdci krajského města (Masarykova ulice 1000/3) je místem poučení, zábavy i odpočinku (<http://www.muzeumusti.cz/>).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

Počtem i kvalitou sbírek patří Muzeum města Ústí nad Labem mezi nejvýznamnější regionální muzea v České republice. Sbírkové předměty jsou představovány veřejnosti jako součást výstav nebo expozic a slouží také k badatelské činnosti. Muzeum vydává Ústecký sborník historický (<http://www.muzeumusti.cz/>).

Tato instituce se soustředí zejména na krátkodobé výstavy (na rozdíl od expozic), které jsou velmi dynamické a ukazují současný pohled na danou problematiku. V současné době (k 19. 4. 2016) můžete navštívit výstavu *Staré pověsti české*, která se zabývá pověstmi dob předkřesťanských ve srovnání archeologickými nálezy. Tuto vynikající výstavu přibližuje obr. 19. *Země, lidé, hory* je název výstavy fotografií a předmětů z cest horolezce a cestovatele Karla Plechače. Výstava *Doba dřevěná...doba minulé* představuje práci se dřevem a nejrozličnější dřevěné předměty. Dále můžete zhlédnout *Minerály mostecké pánve* nebo *Umění zabíjet / umění dosídlit*. Jde o výstavu Lukáše Houdka věnující se masakrům německého civilního obyvatelstva v Československu v roce 1945 a poté dosídlení těchto oblastí Čechy. Výstava *Zlomená křídla* představuje okolnosti letecké války v letech 1944–1945 nad územím dnešních severozápadních Čech. Podívat se můžete také na výstavu *Genocida Romů v době 2. světové války* a *Dialog s časem*, což je výstava mramorových plastik sochaře Klause Horstmann – Czecha; (<http://www.muzeumusti.cz/>).

Kromě výstav zde můžete zavítat do místní knihovny se studovnou nebo do kavárny. Muzeum pořádá přednášky pro veřejnost na různá témata (např. 27. 4. *Lucemburkové známí a neznámí*). Organizuje čtení knih pro děti, koncerty, odborné konference, výlety (např. *Prázdninový výlet za praotcem Čechem na Říp* 26. 8. 2015, viz obr. 20) a jiné akce jako jsou například *Velikonoce v muzeu*. Nedílnou součástí muzea je ateliér muzejní pedagogiky, který je otevřený nejen pro děti, ale i pro širokou veřejnost a nabízí interaktivní programy. Nejnavštěvovanějším programem je Zubr Emil v pravěku (Čechová 2012, 48; <http://www.emil.muzeumusti.cz/>). Dále muzeum nabízí odborné přednášky (např. *Archeologické výzkumy posledních let v Ústí nad Labem*), řemeslné a kreativní kurzy, které

Obr. 20: Prázdninový výlet za praotcem Čechem na Říp pořádaný Muzeem města Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 26. 8. 2015.

probíhají v muzeu nebo ve školách a podílí se na tvorbě doprovodných akcí a komentovaným prohlídkám výstav a expozic (<http://www.muzeumusti.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Muzeum je otevřeno od úterý do neděle (9.00 – 17.00) kromě státních svátků (<http://www.muzeumusti.cz/>). Nachází asi kilometr od hlavního nádraží v Ústí nad Labem.

Návštěvu lze spojit s prohlídkou dalších památek ve městě. V Ústí nad Labem se například nachází kostel Nanebevzetí panny Marie, který má v důsledku amerických náletů na konci druhé světové války šikmou věž. Za prohlídku stojí i upravená hradní zřícenina hradu Střekova. Nedaleko se nachází velmi zajímavá turistická stezka po zaniklých obcích

pod Bukovou horou, skanzen v Zubrniciích (<https://www.skanzen-zubrnice.cz/cs>) nebo pomník Přemysla Oráče na Královském poli blízko Stadie.

3.2.6.2 Oblastní muzeum v Děčíně (okr. Děčín, kraj Ústecký)

Hlavní budova Oblastního muzea v Děčíně se nachází v centru Děčína v bývalém loveckém záměčku Thun – Hohensteinů (Čs. mládeže 1 /31, asi 100 metrů od hlavního vlakového i autobusového nádraží). Další výstavy a expozice lze nalézt také na děčínském zámku (Dlouhá Jízda 1254/11). Pobočky tohoto muzea sídlí v Rumburku (okr. Děčín, kraj Ústecký; Na Valech 401/4 ; <http://www.muzeumdc.cz/>) a ve Varnsdorfu (okr. Děčín, Ústecký kraj; Legií 2574; <http://www.muzeum-varnsdorf.cz>).

Obr. 21: Oblastní muzeum v Děčíně (okr. Děčín, kraj Ústecký), foto M. Rauerová 8. 10. 2015.

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

K 19. 4. 2016 lze v muzeu zhlédnout expozici *Město na louce*, která se věnuje archeologickým výzkumům na Mariánské louce v 80. letech minulého století. Dále zde můžete vidět (a slyšet) *Expozici ptactva*. Zajímavá je expozice *Vývoj lodní dopravy*, která návštěvníka provede historií lodní dopravy od pravěku až do dnešních dnů. Zhlédnout můžete také výstavy: *Ústecký kraj*, *Terry Prachett* (jde o výstavu výtvarnic Jolany Novotné a Žanety Vaňkátové, které představí svá díla týkající se světa fantazie spisovatele Terryho Pratchetta). Pro menší návštěvníky muzea je připravena výstava z loutkového animovaného večerníčku *Krysáci*.

Zajímavé jsou i výstavy *Drobné sakrální památky* a *Za kamna vlezem, aneb Pec nám spadla*. Jde o výstavu středověkých kachlů z archeologických výzkumů na Děčínsku (<http://www.muzeumdc.cz/>).

Muzeum disponuje také knihovnou a badatelnou a pořádá i další akce pro veřejnost, například výrobu adventních věnců (<http://www.muzeumdc.cz/>).

Na děčínském zámku můžete obdivovat expozice: *Zámecká zbrojnice* (zde uvidíte ukázky zbraní od pravěku po 2. světovou válku) *Umění baroka* (expozici tvoří ukázky barokních obrazů, plastik a nábytku) a *Děčínský zámek v proměnách doby* (<http://www.muzeumdc.cz/>).

V pobočce v Rumburku se můžete pokochat expozicemi: *Rumburská vzpoura*, *Výstava betlémů*, *Míšeňský porcelán* a *Cín*. Naleznete zde výstavy: *Současná produkce kovových knoflíků firmy Tyssa* a *Drobné sakrální památky Šluknovského výběžku a Horní Lužice* (<http://www.muzeumdc.cz/>).

V pobočce ve Varnsdorfu probíhá v současné době rekonstrukce, proto je uzavřeno. Přesto je muzeum aktivní a pořádá exkurze a přednášky (např. 28. 4. 2016 proběhla přednáška Zbyňka Linhartu o Vietnamu). Program probíhá v náhradních prostorách v ulici Legii 2574 (<http://muzeum.varnsdorf.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Otevírací doba muzea v Děčíně je denně mimo pondělí od 9.00 do 12.00 a od 13.00 do 17.00 hodin. Na děčínském zámku je otevírací doba stejná mimo období od listopadu do března, kdy je zámek uzavřen. Pobočku v Rumburku můžete navštívit od úterý do pátku od 9.00 do 15.00 hodin (<http://www.muzeumdc.cz/>).

V okolí Děčína, Rumburku i Varnsdorfu se nachází spousta dalších zajímavých míst. Doporučuji zejména Národní park České Švýcarsko. Ke konci léta tradičně probíhají u Jetřichovic (okr. Děčín, Ústecký kraj) Dny řemesel u Dolského mlýna (<http://www.npcs.cz/dny-remesel-2015-08-14-220000>). Blízko Děčína u Těchlovic (okr. Děčín, Ústecký kraj) pak lze jen doporučit návštěvu zříceniny Vrabinec s kouzelnou vyhlídkou.

3.2.6.3 Oblastní muzeum v Chomutově (okr. Chomutov, Ústecký kraj)

Oblastní muzeum v Chomutově sídlí v budově Radnice (Náměstí 1. máje; asi jeden kilometr od vlakového nádraží Chomutov město i autobusového nádraží), Domě Jiřího Popela z Lobkowicz a ve Hvězdářské věži (Palackého 86; asi 2 kilometry od vlakového nádraží Chomutov město a 800 metrů od autobusového nádraží). V budově Radnice muzeum využívá

historicky nejvýznamnější prostory staré radnice, vzniklé z původního sídla řádu německých rytířů, zakladatelů města. Dům Jiřího Popela z Lobkowicz a Hvězdářská věž byly součástí jezuitské koleje, založené v r. 1591 Jiřím Popelem z Lobkowicz. Ředitelství muzea sídlí v Domě Jiřího Popela z Lobkowicz (<http://www.muzeum-cv.net/>).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

V budově Radnice se nachází expozice: *Lapidárium kamenné plastiky; Všemu světu na útěchu: sochařství a malířství na Chomutovsku a Kadaňsku 1350 – 1590 a Fialův pohyblivý betlém*. Do 21. 5. 2016 lze zde zhlédnout výstavu: *Pražské groše Karla IV.* (<http://www.muzeum-cv.net/>).

V domě Jiřího Popela z Lobkowicz můžete vidět: *Svět Krušných hor* (jde o předměty lidového umění s hornickou, vánoční nebo náboženskou tematikou, hračky, miniatury apod.), *Květena Krušných hor; Minerály a horniny Krušných hor*. Zajímavá je expozice *Pohledy do pravěku Chomutovska*, která představuje pravěký vývoj na Chomutovsku od neolitu po dobu římskou především na základě výsledků rozsáhlých archeologických výzkumů ve Vikleticích, Droužkovicích, Čachovicích, Polákách, Dolanech a Lomazicích. Expozice je však dočasně uzavřena z důvodu nové instalace. Dále můžete zhlédnout výstavu *F. J. Gerstner – tvůrce moderního inženýrského myšlení*. Výstava je věnována chomutovskému rodákovi. Ve Hvězdářské věži je instalována expozice: *Ilja Sainer, hvězdy a ostrovy*, která představuje dílo malíře a mystika; (<http://www.muzeum-cv.net/>).

Pro veřejnost je v chomutovském muzeu otevřena také knihovna, která sídlí v domě Jiřího Popela z Lobkowicz. Oddělení muzejní pedagogiky pořádá rodinné kreativní soboty, kde si návštěvníci mohou vyzkoušet různé výtvarné techniky. Zájemci se mohou též účastnit konferencí, které muzeum pořádá (např. v říjnu 2013 na téma Josef Opitz a umění na Chomutovsku a Kadaňsku 1350 – 1590; (<http://www.muzeum-cv.net/>)).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Otevírací doba v budově Radnice je od úterý do pátku od 10.00 do 17.00, v sobotu od 9.00 do 14.00. V období od července do srpna je otevřeno také v neděli od 14.00 do 17.00 a v prosinci i v neděli od 13.00 do 17.00. Dům Jiřího Popela z Lobkowicz můžete navštívit od úterý do pátku od 9.00 do 17.00 a v období od dubna do října také v sobotu od 9.00 do 14.00. Hvězdářská věž je přístupná 12. dubna do 31. října a to od úterka do pátku v 10.00 hod a v 15.00 hod a v sobotu v každou celou hodinu od 9.00 do 13.00.

Návštěvu muzea můžete spojit například s výletem na nedaleké Hradiště u Černovic, na kterém je doloženo osídlení z mladší doby bronzové a raného středověku (*Čtverák a kol.*

2003, 55 – 56). Daleko není ani město Kadaň (okr. Chomutov, Ústecký kraj), u něhož se nalézá kopec Úhošť u Kadaně (okr. Chomutov, Ústecký kraj), který byl osídlen v pravěku i ve středověku (Čtverák a kol. 2003, 330). Nedaleko Chomutova se též nachází Droužkovice (okr. Chomutov, Ústecký kraj), známé místními vztyčenými, tzv. Generálskými kameny, které bohužel byly v roce 1996 strženy. Na místo původních však nechala obec zasadit 12. června 2008 repliky (<http://www.drouzkovice.cz/obec-slovem-a-obrazem/zajimavosti-obce/>; Sklenář 2002, 402).

Obr. 22: Stálá expozice Pravěké a raně středověké dějiny Litoměřicka v Oblastním muzeu v Litoměřicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 1. 8. 2015.

3.2.6.4 Oblastní muzeum v Litoměřicích (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

Hlavní sídlo Oblastního muzea v Litoměřicích leží v centru města (Mírové náměstí 171/40; asi 600 m od autobusového i vlakového nádraží Litoměřice město). Muzeum spravuje také Památník Karla Hynka Máchy (Máchova 177/5 ; Památník K. H. M. je vzdálen od autobusového i vlakového nádraží Litoměřice město asi 800 m; <http://www.muzeumlitomerice.cz/>).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

Poněkud stará stálá expozice představuje: *Geologický vývoj regionu; Pravěké a raně středověké dějiny Litoměřicka* (viz obr. 22); *Historie Litoměřic od středověku do roku 1700; Historie Litoměřic od baroka do roku 1945; Řemesla, zemědělství a rybářství na Litoměřicku*. Od 12. 5. do 27. 7. lze zhlédnout také výstavu *Zahrada nebo Ráj - 40 let CHKO České středohoří*, která představí přírodní krásy Českého středohoří. K výstavě bude připraven bohatý doprovodný program, jako je výlet na Milešovku, komentovaná prohlídka nebo přednáška o geologii (<http://www.muzeumlitomerice.cz/>).

Expozice *Život Karla Hynka Máchy v Litoměřicích* je umístěná v domě Na Vikárce ve světničce, kde tento básník bydlel a také zemřel (<http://www.muzeumlitomerice.cz/>).

Muzeum je návštěvníkům otevřené každý den od 10.00 do 17.00 mimo pondělí. Památník Karla Hynka Máchy je možné navštívit denně mimo pondělí od 11.00 hodin. Poslední prohlídku lze objednat v 16 hodin (<http://www.muzeumlitomerice.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Blízko Litoměřic se nachází mnoho zajímavých míst vhodných k výletu za archeologií. Příkladem je hradiště Hrádek u Libochovan na Tříkřížovém vrchu, odkud budete mít nádherný výhled na České středohoří a Labe (Kuna a kol. 2014, 191); Opárenské údolí, kde se v době laténské a ve středověku těžila surovina na výrobu kamenných rotačních mlýnů (Kuna a kol. 2014, 254). Okolí Litoměřic je přímo poseté malými hrádky. Navštivte například zříceninu hradu Kamýk nebo Žižkův Kalich (Kuna a kol. 2014, 396). Zajet si také můžete na hradiště Vlastislav: bájně centrum kmene Lučanů (Kuna a kol. 2014, 192).

3.2.6.5 Oblastní muzeum v Lounech (okr. Louny, Ústecký kraj)

Oblastní muzeum v Lounech (viz obr 23) se nachází ve středu města (Pivovarská 28; asi jeden kilometr od vlakové zastávky Louny město i autobusového nádraží). Muzeum spravuje také Archeoskanzen v Březně (<http://www.muzeumlouny.cz/>).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

K vidění jsou v lounském muzeu expozice: *Historická expozice* a *Krajina v srdci Evropy*. *Historická expozice* seznamuje návštěvníky s obdobím husitských válek v severozápadních Čechách (viz obr. 24). *Krajina v srdci Evropy* je název pro přírodovědnou expozici, která

Obr. 23: Oblastní muzeum v Lounech (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 19. 11. 2015.

představuje geologický vývoj, chráněné lokality, stav životního prostředí a přírodní zajímavosti v regionu. Zhlédnout můžete také výstavy: *Poklady Karla IV.* a *Strom*. Výstava *Poklady Karla IV.* bude otevřena od 12. 4. do 12. 6. 2016 a představí unikátní předměty se vztahem ke Karlu IV. (<http://www.muzeumlouny.cz/>).

Muzeum pořádá také přednášky pro veřejnost (např. 21. 4. *Lucemburkové v evropském kontextu*), vycházky (např. ornitologická vycházka *Vitání ptačího zpěvu* 7. 5. 2016), exkurze (např. *Exkurze na Oblík* 11. 6. 2016) a další akce (např. osvětová akce *Den s odpady* 22. 4. 2016). V muzeu i ve skanzenu je možné si, po předchozí domluvě dohodnout výklad odborníka. Veřejnost může využít i muzejní knihovnu (<http://www.muzeumlouny.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Muzeum je otevřeno pro návštěvníky ve všední dny (mimo pondělí) od 9.00 do 17.00 a o víkendu od 13.00 do 17.00 (<http://www.muzeumlouny.cz/>).

Obr. 24: Historická expozice v Oblastním muzeu v Lounech (okr. Louny, Ústecký kraj), foto M. Rauerová 19. 11. 2015.

Výlet do minulosti si můžete prodloužit návštěvou dalšího blízkého archeologického turistického cíle. Nepochybně nejatraktivnější je archeologický skanzen v Březno u Loun (okr. Louny, Ústecký kraj), který vznikl na místě dřívějšího archeologického výzkumu (*Kuna a kol. 2014, 69*). Zde se octnete mezi pravěkými a středověkými stavbami, budete mít tedy pocit, že jste se vrátili v čase. Nedaleko u Stradonic u Pátku (okr. Louny, Ústecký kraj) se nachází pravěké hradiště ze starší doby železné (halštatské; *Kuna a kol. 2014, 360 – 363*). Můžete si také udělat výlet za vztyčenými kameny („menhiry“), kterých je v okolí Loun více (<http://www.mulouny.cz>). Daleko není ani Písečný vrch u Bečova, kde se nacházel zdroj

kamenů k výrobě pravěké štípané industrie. Písečný vrch je známý také nálezy z paleolitu (starší doby kamenné; *Sklenář 2002*, 24 – 25).

3.2.6.6 Oblastní muzeum v Mostě (okr. Most, Ústecký kraj)

Oblastní Muzeum v Mostě stojí pod vrchem Hněvín na severním okraji města (Československé armády 1360, viz obr. 25).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

Oblastní muzeum v Mostě nabízí prohlídku expozic: *Historický nábytek* (vystaven je nábytek ze 17. – 19. století); *Ulrika vol Levetzow* (představuje poslední lásku Johanna Wolfganga Goetha); *Mineralogie Krušnohoří*; *Geologická minulost Mostecká*; *Přírodou severozápadních Čech*. Zhlédnout můžete také výstavy: *Ptáci kolem nás* (20. 1. – 29. 5. 2016); *Umění australských domorodců – za posledními lidmi doby kamenné* (3. 2. – 31. 5. 2016); *Minerály východní části Krušných hor* (17. 2. – 31. 8. 2016); *Zaměstnanecké kolonie 1900 – 1938* (24. 2. – 29. 5. 2016; <http://www.muzeum-most.cz/>).

Obr. 25: Pohled na Hněvín a Oblastní muzeum v Mostě (okr. Most, Ústecký kraj) od Kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě, foto M Rauerová 20. 11. 2015.

Muzeum disponuje také knihovnou a pořádá akce pro veřejnost, například přednášky (např. přednáškový cyklus *Keltské tradice* 1. 3. – 5. 4. 2016), vycházky (např. *Vítání ptačího zpěvu* 7. 5. 2016), tvořivé dílny (např. *Stavba vlastního fotoaparátu* 12. 3. 2016; <http://www.muzeum-most.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Návštěvní hodiny jsou ve všední dny (mimo pondělí) od 12.00 do 18.00, o víkendu a ve svátky od 10.00 do 18.00 (<http://www.muzeum-most.cz/>).

Vzhledem k tomu, že cesta z vlakového nádraží je delší než dva kilometry a vede podél značně frekventované silnice, je nutné návštěvníkům doporučit využití městské hromadné dopravy. Nejlepší je spojení ze zastávky „Most, Nádraží“ tramvají číslo 2 nebo 3. Nejvýhodnější je vystoupit u zimního stadionu nebo na zastávce „Most, Chomutovská“. Pak je to k muzeu jen 700 metrů: nejprve Chomutovskou ulicí a poté za kruhovým objezdem vpravo (<http://www.muzeum-most.cz/>).

Na stránkách muzea se zájemci mohou informovat o zaniklých obcích, o historii židovské komunity v Mostě a dalších zajímavostech regionu (<http://www.muzeum-most.cz/>).

Město Most vás může nalákat i dalšími turistickými cíli, například gotickým kostelem Nanebevzetí Panny Marie, který byl v roce 1975 přesunut o 841 metrů kvůli likvidaci starého Mostu nebo vrchem Hněvín, kde se nachází hrad a dříve stávalo hradiště (<http://www.mesto-most.cz/>) Možná vás zaujme pravěká lokalita v Bečově na Písečném vrchu (okr. Most, Ústecký kraj), kde se nacházelo pravěké sídliště a lom na kámen (*Sklenář, 2002, 24 – 25*).

3.2.6.7 Regionální muzeum v Teplicích (okr. Teplice, Ústecký kraj)

Regionální muzeum v Teplicích sídlí v budově zámku v centru Teplic (Zámecké náměstí 14; asi kilometr od vlakového i autobusového nádraží). Pobočka se nachází také v Krupce (Husitská 21; nejbližší je autobusová zastávka „Krupka, muzeum“; <http://www.muzeum-teplice.cz/>).

Výstavy, expozice a další aktivity muzea

Muzeum nabízí expozice: *Pravěké dějiny Podkrušnohoří; Dějiny Teplicka a regionu severozápadních Čech; Porcelán a keramika* (expozice věnovaná historii výroby porcelánu a keramiky na Teplicku); *Umění 14. – 18. století; Lázeňství; Zoologie a mineralogie; Zámecké pokoje; Historické hodiny; Numismatický kabinet; Parohová chodba*. K vidění jsou výstavy: *Výstava výtvarných prací žáků a studentů Základní umělecké školy Teplice* (29. 4. – 29. 5. 2016); *Severozápadní Čechy za vlády Lucemburků* (6. 5. – 30. 10. 2016); *15 let práce pro vás* (<http://www.muzeum-teplice.cz/>).

V přízemí tzv. románského křídla teplického zámku je instalována moderní a velice poutavá expozice nazvaná *Po stopách zaniklého kláštera v Teplicích*. Tato část budovy dříve byla součástí kláštera benediktinek založeného okolo roku 1160, což zjistil archeologický

výzkum v 50. letech 20. století. Tato expozice je přístupná od května do října v úterý až pátek od 12.00 do 17.00 hodin a v sobotu a v neděli od 10.00 do 12.00 a od 13.00 do 17.00 hodin. Od listopadu do dubna je možné expozici zhlédnout jen v sobotu a v neděli od 10.00 do 12.00 a od 13.00 do 17.00 hodin. V jiném čase je návštěva expozice možná po předchozí domluvě (<http://www.muzeum-teplice.cz/>).

Pobočka v Krupce nabízí prohlídku expozic: *Zvířena severozápadních Čech, Krupka a cín, Modely hub a Geologie a mineralogie* (<http://www.muzeum-teplice.cz/>).

Muzeum nabízí programy pro školy (např. *Pravěk – Teplicko a Podkrušnohoří*), konají se zde přednášky pro veřejnost (např. *Zajímavosti z etnografického depozitáře* 24. 5. 2016) i České numismatické společnosti Teplice. Muzeum pořádá také dětská muzejní odpoledne (např. 27. 5.), spolupodílí se na akci *Porcelánové stezky* (program představuje město Dubí, výrobu porcelánu a teplické muzeum). Muzeum má vlastní knihovnu, které je otevřená veřejnosti (<http://www.muzeum-teplice.cz/>).

Přístup, doprava a zajímavosti v okolí

Expozice jsou otevřeny denně (kromě pondělí) od 10.00 do – 12.00 a od 13.00 do 17.00 hodin. Prohlídky jsou možné pouze s průvodcem každou celou hodinu. Výstavy je možné zhlédnout denně (mimo pondělí) a to v úterý až v pátek od 12.00 do 17.00 hodin, o víkendu od 10.00 do 12.00 a od 13.00 do 17.00 (<http://www.muzeum-teplice.cz/>).

Návštěvu této instituce lze spojit s prohlídkou dalších pamětihodností ve městě: například zřícenin hradu Doubravka. Teplicemi navíc vede audiostezka, takže si můžete vyzkoušet tento moderní druh turistiky (<http://www.audiostezka.cz/>). Nedaleko se nachází Příhraniční naučná hornická stezka a Naučná sklářská stezka (Moldava, okr. Teplice, Ústecký kraj). Navštívit můžete také hradiště, nabízí se například pravěké hradiště Hradišťany (Mukov, okr. Teplice, Ústecký kraj; Kuna a kol. 2014, 228) nebo raně středověké hradiště Zabušany (okr. Teplice, Ústecký kraj; Kuna a kol. 2014, 440).

3.3 Průzkum veřejného mínění

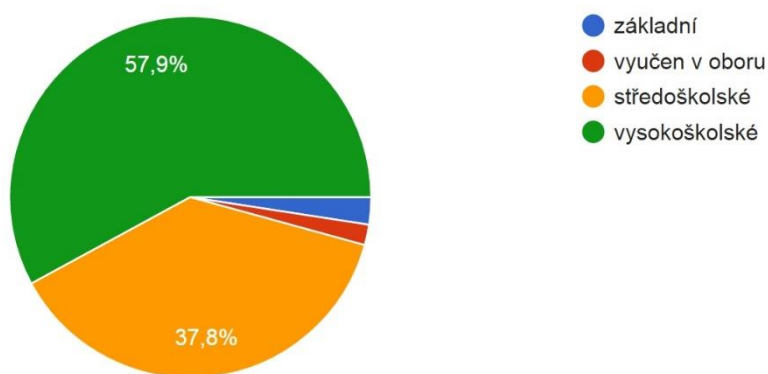
V předchozích kapitolách bylo často zdůrazňováno téma důsledného a trpělivého budování pozitivního vztahu mezi archeologií a laickou veřejností, čemuž může pomoci i archeoturismus. K efektivnímu zlepšování archeologie a turismu (a tím i pozice archeologie ve společnosti) je však klíčové zjistit, co veřejnost ví nebo neví a jaký převažuje ve společnosti názor na toto odvětví. Z tohoto důvodu bylo provedeno dotazníkové šetření, jehož výsledky zde budou popsány.

Veřejné mínění je dle knihy Masová komunikace a veřejné mínění formováno velkým množstvím faktorů materiálního a duchovního charakteru, rozumovými poznatky i emocionálními prvky. Významný vliv má na tvorbu veřejného mínění široké spektrum frekventovaně distribuovaných informací. Výzkum veřejného mínění je: „...specifický druh empirického výzkumu, zaměřeného na identifikaci obsahů vědomí (názorů a postojů) vybrané části populace. Jeho metodologická východiska se pohybují na pomezí psychologických a sociologických výzkumných principů.“ (Urban a kol. 2011, 129 – 139).

Výzkum veřejného mínění byl v minulosti realizován například Veronikou Mikešovou pro účely diplomové práce s názvem Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti. Tato práce si kladla za cíl komplexní poznání a zhodnocení vztahu mezi archeologií a veřejností v České republice a hledání řešení jak tuto situaci zlepšit. Komunikace a zpětná vazba byla realizována právě průzkumy veřejného mínění, které se zaměřovaly na otázky informovanosti žáků ZŠ o archeologii, hodnocení archeologických muzejních programů jejich dětskými návštěvníky, vnímání torzální architektury prezentované in situ, vnímání archeologických děl populárně naučného pořadu PORT laickou veřejností, informovanost české veřejnosti o archeologii a přístup českých archeologů k prezentaci a popularizaci archeologie (Mikešová 2012a, 90 – 99; Mikešová 2012b, 12).

Dotazníkové šetření provedl v rámci své diplomové práce s názvem Archeologie a turistický ruch také Martin Moravec. Cílem práce bylo poznání vztahu archeologie a cestovního ruchu a způsoby využití archeologie pro turismus. Dotazník pro účely této práce byl adresován všem věkovým a profesním skupinám v Plzni a okolí a zjišťoval vztah české společnosti k archeoturistickým cílům. Práce Martina Moravce se zabývá podobnou tematikou jako předložená práce a také některé dotazované otázky jsou podobné. To však dle názoru autorky není ke škodě, předložená práce může výsledky dotazníkových šetření doplnit (Moravec 2008, 80 – 136; Moravec, M. 2013, 67 – 82).

Dotazník pro účely předložené práce byl vytvořen v elektronické podobě. To umožnilo jeho snadné šíření a vyplnění. Dotazník vyplnilo 164 osob v období od 1. do 28. dubna 2016. Dotazník obsahoval 5 otázek zjišťující statistické údaje a vztah dotazovaného k Ústeckému kraji (pohlaví, věk, dosažené vzdělání, bydliště a vztah k Ústeckému kraji). Mezi respondenty převažovaly ženy (56,1 %, 92), průměrný věk dotazovaných byl 36 let (od 16 do 85). Celých 57,9 % (95) dotazovaných mělo vysokoškolské vzdělání, středoškoláků se účastnilo 37,8 % (62) a vyučených 1,8 % (3; viz graf 1). Základního vzdělání dosáhlo 2,4 % (4) respondentů. Naprostá většina (81,7 %, 134) dotázaných bydlela v Ústeckém kraji a měla k tomuto regionu blízký vztah (97,6 %, 160).

Graf 1: Dosažené vzdělání

Dále následovalo 17 otázek zaměřujících se na archeologii a turismus. Z nich bylo 9 uzavřených: respondenti vybrali jednu z nabízených odpovědí. Otevřené otázky, kdy se respondenti měli možnost vyjádřit, byly využity v 5 případech. Celkem 3 otázky byly polouzavřené – kombinované. Jde o spojení uzavřené a otevřené otázky, která doplňuje odpověď (Šubrt a kol. 1998, 120 – 121). Celkem 14 otázek bylo povinných, které doplňovaly 3 nepovinné otázky. Všechny 17 otázek zde autorka práce rozebere.

V první otázce se měli respondenti vyjádřit, zda si myslí, že archeologie může přispět k rozvoji cestovního ruchu. Pro archeologii je optimistické, že celých 79,4 % (163) dotázaných tuto myšlenku potvrzují.

Druhá otázka byla otevřená a zněla: „Co vás napadne pod pojmem archeologická památka?“ Pro vyhodnocení odpovědí autorka této práce vytvořila tzv. kódový klíč pro rozlišení několika typů odpovědí, které byly označeny písmenem: A: důraz na „vykopávky“ (20,7 %, 34); B: důraz na minulost (3,7 %, 6); C: zahraniční (zvláště egyptské) příklady archeologických památek (2,4 %, 4); D: konkrétní české lokality a památky (22,6 %, 37); E:

komplexnější odpovědi (27,4 %, 45); F: nejasné, nezařaditelné a zcestné odpovědi (22,6 %, 37); G: odpovědi zdůrazňující nutnost ochrany památek (0,6 %, 1). Tato otázka byla úmyslně zařazena na začátek dotazníku a jejím cílem bylo zjistit asociace lidí na pojem archeologická památka ještě před tím, než budou příliš ovlivněni probíhajícím dotazníkovým šetřením. Výsledkem je velký počet odpovědí, které jsou nejasné, nezařaditelné nebo úplně zcestné. Pro zajímavost uvádím příklady odpovědí:

„Budova.“

„Záhada.“

„Pomník.“

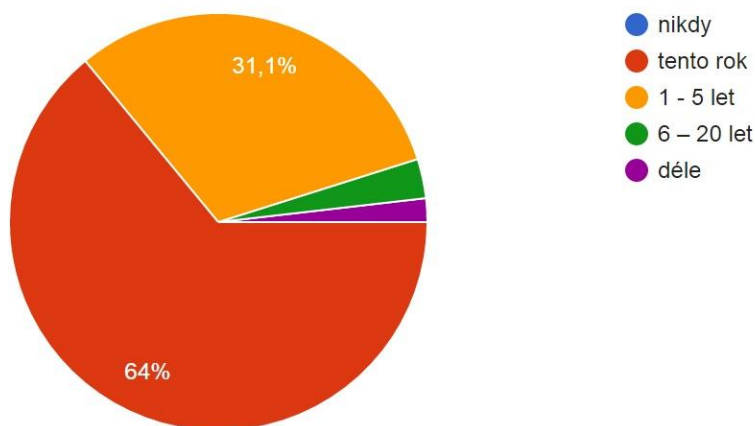
„Vykopaná ztracenina.“

„Autentický dotek s minulostí.“

„Dovolená, historie, zajímavost, nové informace, huráááá!“

Poslední odpověď zdůrazňuje spojení dovolené a archeologických turistických cílů, což můžeme brát jako naznačení vnímání archeologie jako atraktivního turistického cíle veřejností.

Další otázka: „Kdy jste se naposledy setkal/a s archeologickou památkou (např. zaniklými vesnicemi, muzejními sbírkami, hrady, hradišti, menhiry apod.) nebo jinými archeologickými turistickými cíli (např. archeoskanzeny)?“ ukazuje, že většina lidí navštěvuje archeologické turistické cíle poměrně často. Tento rok je navštívilo 64 % (105) respondentů (viz. graf 2). Maximálně pět let od návštěvy archeologického turistického cíle uběhlo v případech 31,1 % (51) respondentů. Celých 6 – 20 let uběhlo od návštěvy archeologického turistického cíle u 3 % (5) a ještě delší doba 1,8 % (3) dotazovaných.

Graf 2: Kdy jste se naposledy setkal/a s archeologickou památkou (např. zaniklými vesnicemi, muzejními sbírkami, hrady, hradišti, menhiry apod.) nebo jinými archeologickými turistickým cíli (např. archeoskanzeny)?

Následující otázka byla otevřená a týkala se konkrétního naposledy navštíveného archeologického cíle. Autorka práce opět vytvořila kódový klíč a výsledkem byla ne příliš překvapivá obliba českých hradů a zřícenin (28,1 %, 46). Dále respondenti navštívili česká muzea (13,4 %, 22), hradiště (9,2 %, 15), zaniklé vesnice (7,9 %, 13), archeoskanzeny (6,7 %, 11) nebo menihiry (3,1 %, 5). V devíti případech (5,5 %) se objevila v dotazníku konkrétní zahraniční archeologická památka. Za pozornost stojí skutečnost, že ve třech případech (1,8 %) respondenti navštívili přímo probíhající výzkum, což snad ukazuje na narůstající oblibu dne otevřených sond. Do poslední kategorie, která tvořila 24,4 % (40) autorka této práce zahrnula ostatní odpovědi včetně těch nejasných („*Nerozumím otázce*“, „*Nepamatuji si.*“ apod.).

V páté otázce měli respondenti ohodnotit poskytované služby a způsob prezentace u památky nebo archeologického turistického cíle. Hodnocení probíhalo známkováním jako ve škole. Nejvíce hlasů získalo hodnocení známkou dvě 31,8 % (50), poté tři 28,7 % (45), jedna 21,7 % (34), čtyři 10,8 % (17) a pět 7 % (11). V této oblasti má zajisté archeoturismus velké rezervy.

Další otevřená otázka zněla: „*Jaké znáte archeologické památky nebo jiné archeologické turistické cíle na území Ústeckého kraje?*“ Zde se mohli dotazovaní volně vyjádřit a prokázat znalost kraje. Nějaké archeologické památky nebo archeologické turistické cíle znalo 89 % (146), zatím jen malé vědomosti mělo 11 % (18) respondentů.

Sedmá otázka zjišťovala povědomí veřejnosti o archeologických naučných stezkách v Ústeckém kraji. Archeologických naučných stezek a naučných tabulí je v tomto regionu zatím málo, což ukazují i výsledky dotazníkového šetření: 79,3 % (130) žádnou takovou stezku nezná, 20,7 % (34) zná buď čistě archeologickou naučnou stezku, archeologickou turistickou stezku nebo naučnou stezku s nějakým podílem informací o archeologii.

Následující otázka se týkala vstupního poplatku a ochoty české veřejnosti tímto způsobem přispívat na údržbu památky a rozvoj služeb. Respondenti se měli rozhodnout, jakou částku by byli ochotni zaplatit za vstup do archeoskanzenu. Nejvíce respondentů považovalo za přiměřenou částku 50 – 100 Kč (57,9 %, 95). 24,4 % dotazovaných (40) by zaplatila méně a 17,7 % (29) více (viz. graf 3). Zdůvodnění odpovědí vybraných respondentů:

„*Musí tam být něco, za co budu chtít zaplatit a co mi něco přinese a uvidím, že tyto peníze někam dále jdou. Když přijdu k díře, kde jsou obkopené nějaké základy, tak za to chtít platit nebude.*“

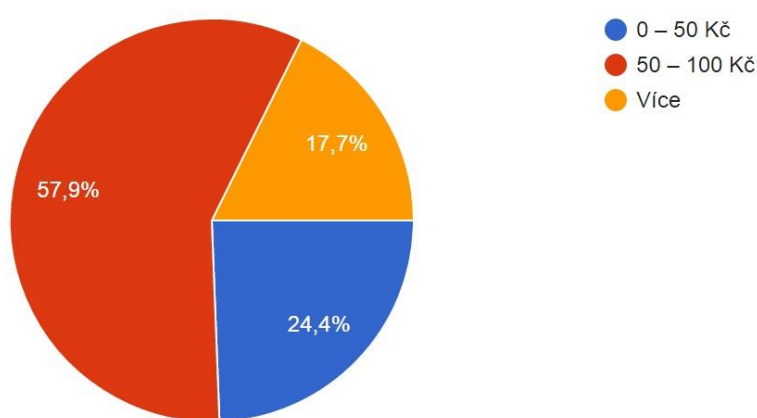
„*Z hlediska turistů neprůhledné využití financí, ráda podpořím, když konkrétně vím co.*“

„Více mě láká dobrovolný příspěvek na konci prohlídky na základě viditelné snahy na daném místě“

„Do 50 Kč dostačující – pokud je myšleno bez průvodce, s průvodcem jsem ochotna zaplatit vyšší cenu.“

„Náklady se musí pokrýt i ze soukromých zdrojů. Za krabičku cigaret dáte stejně. Představa lidí, co všechno mohou chtít zadarmo, nekoresponduje s ekonomickou realitou.“

„Magistrát kupuje lavičky do parku za 60 000 Kč, až přestane rozkrádání, tak jsem ochoten přidat víc.“

Graf 3: Vstupní poplatek často bývá důležitým příjmem turistické atrakce, který je použit na nutnou údržbu památky a rozvoj služeb. Jakou částku byste byl/a ochoten/na zaplatit např. za vstup do archeoskanzenu?

Desátá otázka zjišťovala, jaký způsob prezentace určité památky respondentům nejvíce vyhovuje. Dotazovaní mohli označit více odpovědí. Nejoblíbenější byly informační tabule se stručným popisem a názornými ilustracemi (76,8 %; 126), poté živí průvodci (45,7 %; 75), interaktivní zábavný způsob prezentace (38,4 %; 63), informační tabule s podrobným textem (32,9 %; 54), geocaching (17,1 %; 28), QR kódy (11,6 %; 19), ostatní (3,7 %; 6) a podwalking (1,2 %; 2). Tyto odpovědi ukazují na potřebu názorné prezentace pro veřejnost. Zatracovat bychom neměli ani moderní technologie. U podwalkingu je nutné připustit, že byl zvolený zbytečně odborný termín. Možná že nahrazení slova podwalking na audiostezku by zcela změnil výpovědi respondentů. Do odpovědi nazvané ostatní mohli dotazovaní doplnit další vhodné způsoby prezentace archeologické památky. Respondenti doplnili například:

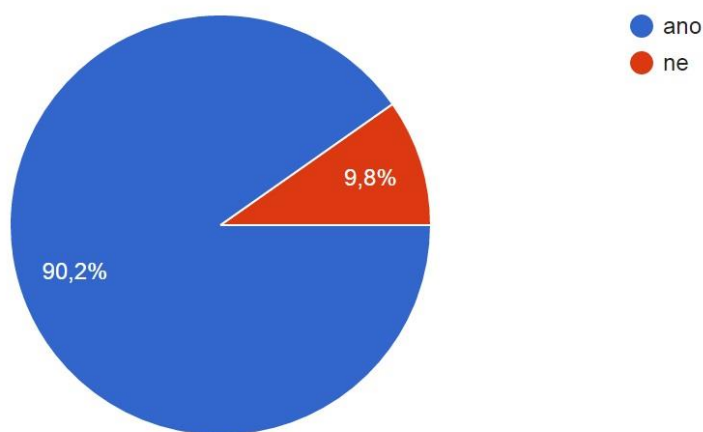
„Možnost například přímého vstupu do budovy, co nejbližší kontakt.“

„Primárně kvalitní webové stránky a účast na soc. sítích. V místě pak kvalitní informace o památce a základní turistické informace.“

„Modely předmětů pro návštěvníky, aby si mohly osahat minulost, něco jako workshop kdy si může člověk zkusit něco odkrýt.“

Znění následujícího dotazu bylo: *„Uvítal/a byste vyšší míru prezentace památek na území Ústeckého kraje (více informačních tabulí, přednášek apod.)?“* V tomto případě dává veřejnost jednoznačný signál, protože 90,2 % (148) respondentů odpovědělo, že ano (viz. graf 4).

Stejně tak valná většina dotazovaných (80,5 %; 132) odpověděla, že by rádi využívali specializované internetové stránky, které by prezentovaly archeologické památky v Ústeckém kraji.

Graf 4: *Uvítal/a byste vyšší míru prezentace památek na území Ústeckého kraje (více informačních tabulí, přednášek apod.)?*

Následující otázka mapuje preference respondentů, pokud jde o informační zdroje k nějaké památce (viz. graf 5). Bylo možné označit více odpovědí. Nejvíce lidí by zvolilo hledání informací k nějaké památce na internetu (98,2 %; 161), což v dnešní době není nic překvapivého. Jde o velice rychlý způsob jak získat základní informace o památce i vědomosti o dalších možných zdrojích. Dále by respondenti hledali informace v dané lokalitě (45,1 %; 74), v knihovně (24,4 %; 40), v encyklopedii (22 %; 36), u odborníka (15,2 %; 25). Možnost nazvaná ostatní, kterou zvolilo 9,1 % (15) respondentů, byla opět příležitostí doplnit další varianty:

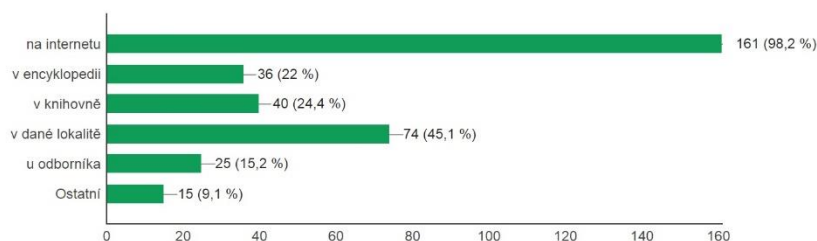
„Doporučení přátel a známých.“

„Na informacích v nejbližším městě.“

„V turistické mapě, v turistickém průvodci.“

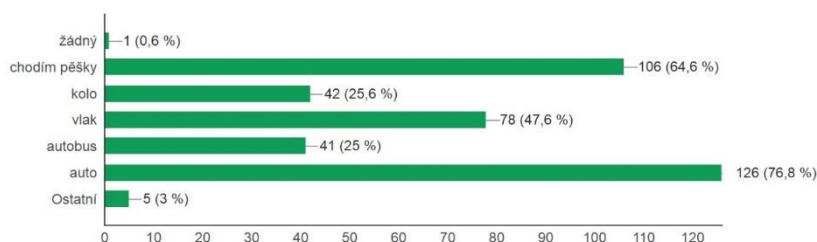
„V infocentru.“

Respondenti uvedli, že nejraději navštěvují památky sami, s rodinou nebo s přáteli (93,3 %; 153). Dotazovaných, kteří raději využijí služeb průvodce, bylo 6,1 % (10). Možnost, že památky nenavštěvuje vůbec, využil jeden respondent (0,6 %).

Graf 5: Kde byste hledal/a informace o nějaké památce ve vašem okolí?

Následující otázka zněla: „*Jak hodnotíte schůdnost a dostupnost památek v Ústeckém kraji? Označte jako ve škole.*“ Nejvíce hlasů opět získala známka dvě (51,8 %; 85). Další v pořadí byla trojka (32,3 %; 53), jednička (13,4 %; 22) a čtyřka (2,4 %; 4). Nikdo neohodnotil schůdnost a dostupnost památek známkou pět. Dostupnost je hodnocena poměrně mírně možná i proto, že jako nejčastěji užívaný dopravní prostředek bylo vyhodnoceno auto (76,8 %; 126; viz graf 6). Respondenti dále preferovali pěší turistiku (64,6 %; 106), vlak (47,6 %; 78), kolo (25,6 %; 42), autobus (25 %; 41) a ostatní (3,6 %; 6).

Graf 6: Jaký nejčastěji využíváte dopravní prostředek k návštěvám archeologických památek?

Respondenti také hodnotili stav archeologických památek v Ústeckém kraji. Známkou tři udělilo 58,5 % (96), dvě 28 % (46), čtyři 9,1 % (15), jedna (3,7 %; 6) a pět (0,6 %; 1).

Výsledky průzkumu veřejného mínění doplňují výsledky podobných prací Veroniky Mikešové a Martina Moravce. Po porovnání výsledků těchto prací s předloženou diplomovou prací lze říct, že zjištěné informace jsou v mnohem podobné: mapují zájem veřejnosti o archeologii, o archeoturistiku a ukazují nutnost rozvíjení archeoturistiky a zlepšování vztahu archeologů a laické veřejnosti (Mikešová 2012, 90 – 99; Moravec 2008, 80 – 136; Moravec 2013, 67 – 82).

Je důležité si uvědomit, že výsledky sociodemografických výzkumů k využití archeologie v cestovním ruchu nemohou být zcela objektivní, neboť jsou ovlivněny faktory jako je čas, stav nebo nálada dotazovaného. Vliv může hrát i skutečnost, že se lidé raději vyjadřují k otázkám, k nimž mají blízký vztah. Tudíž existuje, dle názoru autorky předložené práce, oprávněná obava, že se tohoto dotazníkového šetření účastnili spíše lidé, kteří se zajímají o archeologii nebo turismus a tím mohou být výsledky zkreslené. Přesto se autorka dotazníkového šetření domnívá, že je nutné je přijmout, neboť mohou sloužit jako inspirace a součást přípravy pro další práci s veřejností (viz kapitola 5). Protože výsledky průzkumu veřejného mínění jsou pozitivní, je možné doufat v optimistickou budoucnost archeoturistiky v České republice.

4 Archeologie a turismus v zahraničí

Archeologie a turismus je rozvíjející se oblast cestovního ruchu nejen v České republice, ale i v zahraničí. V některých zemích a regionech má však delší tradici, zejména kvůli charakteru zachovaných památek. Je nepochybné, že památky typu Cheopsovy pyramidy nebo Stonehenge lze jen těžko v krajině přehlédnout a stávají se tak přirozenými turistickými cíli. V Čechách jsou z obdobného důvodu vyhledávány zříceniny hradů.

V odborné cizojazyčné literatuře se můžeme setkat s pojmem *heritage tourism*, který lze volně přeložit do češtiny jako turismus kulturního dědictví. Tento druh cestovního ruchu zahrnuje návštěvy archeologických a historických památek, archeoskanzenů, muzeí a míst tradičního nebo etnického významu (*Hoffman a kol. 2002, 30*). Význam tohoto odvětví v zahraničí dokládá Teresa L. Hoffman, která uvádí, že turismus kulturního dědictví představuje 15% podílu příjmů z cestovního ruchu USA za rok 2000 a je třetím nejdůležitějším odvětvím turismu (za nákupy a outdoorovými aktivitami). V roce 2001 přispělo toto odvětví cestovního ruchu 584,3 miliardami \$ do ekonomiky USA a poskytla více než 7 milionů pracovních míst (*Hoffman a kol. 2002, 30*). Podle tiskové zprávy z roku 2004 vydané Conservation International a National Geographic Traveler cestuje každý rok 700 milionů lidí. Do roku 2020 lze očekávat, že se počet turistů přiblíží 1,4 miliardy (*Pinter 2005, 9*). V České republice se výrazně zvýšila míra cestování do zahraničí po sametové revoluci. V porovnání s rokem 1991 vycestovalo do zahraničí o 20 % více turistů než v roce 1989. V roce 1985 cestovalo do západních zemí 150 000 Čechů, v roce 1995 již jeden milion (*Evans 1995a, 59*).

V cizojazyčné literatuře se lze často setkat s publikacemi zabývajícími se negativními dopady archeoturismu, které má za následek ničení archeologických památek. Zatímco v České republice je více obávaný vandalismus a rozkrádání archeologického kulturního dědictví, v zahraničí jsou památky znehodnocovány také pro příliš velký zájem turistů. Douglas C. Comer to dokládá na příkladu čtyř vybraných významných lokalit zapsaných do seznamu světového kulturního dědictví UNESCO: Petra, Machu Picchu, Pompeje a Angkor. Předběžné výsledky ukázaly, tyto památky byly poničeny z důvodu nadměrného navštěvování (*Comer 2012, 506*). Kvůli obrovskému turistickému zájmu bylo dokonce plánováno vybudovat lanovku na Machu Picchu, čímž by byla tato křehká archeologická památka ještě více ohrožena. Z tohoto důvodu nebyla výstavba lanovky realizována (*Hoffman a kol. 2002, 32*). Je tedy zřejmé, že jedním z největších úkolů, kterým archeologie a cestovní ruch čelí, je zajistit, aby památky přitahující návštěvníky nebyly ničeny samotnými turisty ani nešetrným místním rozvojem (*Hoffman a kol. 2002, 32*). Spolu s rozvojem archeoturismu by měla přijít

i odpovědnost za dlouhodobou ochranu a zachování dané archeologické památky, což vyžaduje vhodné řízení a finanční strukturu. (*Pinter 2005, 10*).

Oproti masové turistice stojí například archeologické památky z Rumunska. Zatím zde existuje jen málo archeologických turistických cílů. Turistický potenciál zde mají zejména římské archeologické památky, například pozůstatky římské vily Dealul Lomb (*Pătrașcu 2011, 57*).

Příklady ze zahraničí ukazují, že pro rozvoj archeologie a turismu je důležitá aktivita vyškolených odborníků. Nejen u nás, ale také například v USA je většina archeologů školená pro práci v akademickém světě a práce s veřejností je pro ně složitá (*Hoffman a kol. 2002, 32*). V České republice patří mezi první kroky v této oblasti například vytvoření předmětu archeologie a veřejnost na Ústavu pro archeologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze roce 2011 (*Popelka 2013, 182*). University of Buckingham ve Velké Británii na tuto situaci reagovala tím, že v lednu 2001 začala nabízet magisterský studijní program: památková péče v cestovním ruchu (*Hoffman a kol. 2002, 32*).

Základními prvky turismu kulturního dědictví je snaha o interpretaci a vzdělávání veřejnosti a vyžadují odpovídající plánování a řízení. Představují efektivní dlouhodobé a komplexní řešení v boji proti ničení a vandalismu archeologických a historických památek. Mohou být použity i k podpoře povědomí o životním prostředí nebo kultuře (*Pinter 2005, 10*).

Příkladem úspěšné prezentace archeologických nálezů široké veřejnosti je tzv. Nebeská cesta v Sasku – Anhaltsku (*Letzner 2011, 7 – 8*). Cesta prezentuje kromě muzea v Halle také tři archeologické lokality: Nebru, kde byl nalezen známý poklad s bronzovým diskem; rondel v Gosecku a mezolitický hrob v Langeneichstädt. Místa významných archeologických nálezů byla upravena na atraktivní turistické cíle. V Gosecku vznikla rekonstrukce neolitického rondelu a informační centrum. V Nebře na kopci Mittelberg tzv. Archa Nebra: návštěvní centrum prezentující slavný nález v širších souvislostech. Součástí je i planetárium (<http://www.himmelswege.de/>). Jistým omezením turismu na této lokalitě je, že se Archa Nebra nachází ve středu chráněné krajinné oblasti. Z tohoto důvodu jsou zde některé aktivity omezeny. Nedají se zde například konat hromadné oslavy slunovratu a další velké akce pro veřejnost (*Letzner 2011, 7 – 8*).

Volker Letzner také popisuje z našeho pohledu poněkud netradiční turistickou atrakci, která se v Německu rozmáhá. Turisté si za poplatek mohou zkusit na určitou dobu práci archeologa a pod odborným vedením se účastní archeologického výzkumu (*Letzner 2011, 8 – 9*).

5 Vyhodnocení situace a návrhy na její zlepšení

Na základě informací, které byly uvedeny v předchozích kapitolách lze konstatovat, že archeoturismus má velký potenciál pro popularizaci archeologie. V Ústeckém kraji se nachází mnoho atraktivních archeologických turistických cílů, které by mohli zaujmout českou veřejnost (viz kapitola 2).

Z výsledků průzkumu veřejného mínění (viz kapitola 2.14), který byl součástí této práce, vyplývá, že postoj české veřejnosti k archeologickým památkám je kladný. Přesto je potřeba jej dále budovat a rozvíjet. Jednou z možností, jak zaujmout veřejnost v tomto směru je právě archeoturismus. Z terénního průzkumu provedeného v Ústeckém kraji bylo zjištěno několik nedostatků. Na turisticky zajímavých archeologických lokalitách často chyběly informační panely, trasy byly nekvalitně značené. Dalším nedostatkem byla často špatná schůdnost trasy z důvodu neposečení travního porostu. Při návrhu archeologických naučných stezek je kromě jejich samotné realizace nutné počítat i s jejich následnou údržbou. Málo materiálů s archeologickou tematikou se nachází v informačních centrech. Z výsledků průzkumu (viz kapitola 3.3) bylo dále zjištěno, že veřejnost preferuje získávání informací pomocí informačních tabulí. Veřejností je přitom upřednostňován stručný popis s názornými ilustracemi (například v rámci naučných stezek). Důležitý je i osobní kontakt odborníků s veřejností. Setkávání se může odehrávat v rámci akcí vědeckých organizací nebo v archeoskanzenech. K šíření informací bychom neměli podceňovat ani moderní technologie jako je geocaching, geofun, QR kódy, audiostezky (podwalking) nebo rozšířenou realitu (augmented reality). Veřejnost by ocenila také specializované internetové stránky a knižní průvodce.

Touto činností by se nepochybně měli zabývat především samotní odborníci. Prosazovat myšlenky na záchranu a prezentaci archeologie v cestovním ruchu je nutné i prostřednictvím zvolených zástupců ve veřejné správě. Neméně důležitá je i právní ochrana archeologických památek. Ochrana by měla být zaměřena na prevenci ilegálních aktivit jako je například obchod a vývoz archeologického dědictví. Dále by měla být pozornost zaměřena na právní ochranu v oblasti vyhledávání archeologických památek pomocí detektoru, ničení lokalit hospodářskou činností nebo případného ničení archeologických situací při geocachingu apod. Je také nutné novelizovat zákony a sankce při porušení jejich obsahu (*Moravec 2013, 77*).

Je nutné, aby zainteresované instituce, právnické a fyzické osoby byli motivováni k evidenci a ochraně památek, podpoře vzdělávání a archeoturismu. Archeoturismus by měl být koncipován jako spolupráce orgánů státní správy a samosprávy, odborných institucí, obcí,

občanských sdružení i jednotlivců jako jsou vlastníci nebo správci archeologických turistických cílů. Spoluprací těchto stran je možno dosáhnout efektivního využívání finančních prostředků, kvalifikované práce a poznání (*Moravec 2013, 77*).

Dnes je bohužel časté, že s archeologickými památkami jako turistickými cíli se nakládá špatně. Lidé jsou tolerantní k neudržování památek, k jejich ponechání v zanedbaném stavu a k tomu, že často nejsou ani označeny jako kulturní památka. Zde se ovšem nabízí i otázka, jak dalece jsou kompetentní orgány, respektive konkrétní osoby důsledné v dotažení procesu přípravy podkladů pro hodnocení daných věcí k prohlášení kulturní památkou. Velmi je rovněž užíván argument, že nízké povědomí o kulturní památce je pro ni lepší. Pokud by totiž byla památka více známá, došlo by nepochybně k jejímu narušení hledači pokladů s detektory. Její označení za kulturní památku by nemělo dlouhé trvání. Tento přístup však vede k opovrhování památkami a nepochopení důležitosti jejich ochrany ze strany veřejnosti. Tímto přístupem velmi trpí samotné archeologické památky i archeologie jako věda (*Moravec 2013, 78*).

Je třeba prosadit důslednou péči o stav památek v terénu a jejich označení, dostupnost informací o turistickém cíli a o postihu za jejich narušení. Nutností je případný adekvátní postih důsledně vymáhat. Aby mohl být tento přístup úspěšný, je třeba, aby tuto problematiku neopomíjeli ani odborní pracovníci památkové péče (*Moravec 2013, 78*).

Výše uvedené poukazuje, že důležitou roli v dalším vývoji české archeoturistiky by měly hrát instituce, jako jsou památkové ústavy a archeologická centra. V jejich aktivitách by měl být kladen větší důraz zejména na evidenci archeologických památek, vedení soupisu archeologického dědictví, vytváření kvalitní prostorové identifikace památek. Dále by se měly zabývat vytvářením archeologických rezervací nebo podáváním návrhů na prohlášení kulturní památkou (*Moravec 2013, 78*). Vzhledem k tomu je nutné poznamenat, že ve srovnání s evropským průměrem je u nás prohlášeno za kulturní památku výrazně méně archeologických lokalit a vyhlašování dalších je obtížné (*Kuna. 2015, 507*). Důraz by měl být kladen i na ochranu památek, monitorování stavu archeologických památek, podávání podnětů k jejich údržbě, využití a zlepšení, pomoc s úpravami, spoluprací při zajišťování označení archeologických památek, edukaci veřejnosti a snahu o prohlubování jejího vztahu k památkám apod. Tyto aktivity mají oporu v člancích 2, 5, 7 a 9 Maltské konvence (*Moravec 2013, 78*).

K rozvoji české archeoturistiky a vztahu české veřejnosti k archeologii mohou přispět nejen památkové ústavy, ale také univerzity, občanská sdružení a spolky a jednotliví archeologové (*Moravec 2013, 78*).

Z tohoto důvodu se autorka této diplomové práce nespokojila jen s teoretickou koncepcí předložené práce, ale rozhodla se do ní zakomponovat také praktickou část: návrh archeologické části naučné stezky v Řehlovicích (viz kapitola 5).

6 Návrh archeologické části naučné stezky v Řehlovicích

Následující kapitola informuje o dosavadních výsledcích studia archeologického osídlení Řehlovic a okolí autorky této diplomové práce. O toto území se autorka dlouhodobě zajímá proto, že pochází z Řehlovic a také proto, že se podílí na vzniku naučné cesty Řehlovic.

Řehlovice jsou vesnice v Ústeckém kraji, v okrese Ústí nad Labem, asi 11 km od Ústí nad Labem. Administrativní obec Řehlovice tvoří místní části Řehlovice, Brozánky, Dubice, Habří, Hliňany, Moravany, Radejčín a Stadice (viz přílohy, obr.38).

Myšlenka na vytvoření naučné stezky Řehlovice vznikl již v roce 2015. Na realizaci se kromě autorky této práce podílí také Doc. Kateřina Dytrtová, PhD.; Bc. Anežka Dytrtová; Ing. Stanislav Hejda, PhD., Ing. Jana Rauerová a PaedDr. Anna Rauerová ve spolupráci s Muzeem města Ústí nad Labem a obcí Řehlovice, která stezku bude financovat. Naučná stezka bude mít kulturně historickou tematiku. Archeologii byly z celkového počtu 10 informačních tabulí vyhrazeny 3 tabule. Návrhy na jejich umístění a obsah si lze prohlédnout v přílohách (obr. 39, 40, 41, 42). V prvním návrhu naučná tabule informuje o mladopaleolitickém osídlení ve Stadících, druhý návrh se zaměřuje na pravěké a raně středověké osídlení Řehlovic a okolí. Návrh třetí informační tabule se pojednává o historii Řehlovic a středověké tvrzi. Součástí textu jsou i informace o nutnosti ochrany archeologických památek.

Vzhledem k výsledkům průzkumu veřejného mínění se autorka této práce zaměřila na tvorbu informačních tabulí se stručným popisem a názornými ilustracemi. Použité informace byly z tohoto důvodu značně omezeny. Podrobnější informace bude možné dohledat na speciálně pro tuto naučnou stezku vytvořených internetových stránkách (<http://naucnastezkarehlovice.webnode.cz/>). Použity byly i interaktivními a moderními prvky. Kvízové otázky a QR kódy byly záměrně umístěny na spodní část informační tabule, aby k nim měli přístup i děti.

Následující text bude umístěn na internetovou adresu (<http://naucnastezkarehlovice.webnode.cz/>) a jeho forma byla proto přizpůsobena pro čtenáře z řad široké veřejnosti.

6.1 Dějiny bádání

V 19. století zkoumali oblast řehlovicka Franz Olbricht a Karl Frost. Učitel Otto Tschakert zde působil v první polovině 20. století. Okolo poloviny minulého století se zkoumanou oblastí zabývali Antonín Knor. Josef Kabát a Karel Slepíčka zde v této době provedli archeologický terénní průzkum na místě dřívější řehlovické tvrze. Ve druhé polovině

20. století zkoumali tuto oblast Antonín Beneš, Milan Lička, Slavomil Vencel, Drahomír Koutecký a Marta Cvrková. V posledních letech zde vedli archeologické výzkumy Jan Blažek, Daniela Franková a Věra Sušická (*Sklenář 2005*, 66 – 594).

6.2 Nedatované nálezy

Po polovině 19. století našel Karl Frost při povrchovém sběru na levém břehu řeky Bíliny naproti brozáneckému mostu černé tenkostěnné střepy a lidské zuby. (*Sklenář 2011*, 30).

Střepy a kovové předměty nacházel Karl Frost ve 2. polovině 19. století na stadické pískovně vedle „Přemyslova pole“ (*Sklenář 2011*, 313).

Jihozápadně od Stadice zkoumal Karl Frost horu Ratschkenberg, kde nacházel množství keramiky a domníval se, že jde o výšinné sídliště. (*Sklenář 2011*, 313). Na stejné lokalitě (znělcový vrch Rač u Habří) objevil střepy v 60. letech 19. století i Franz Olbricht (*Sklenář 2011*, 68).

6.3 Starší doba kamenná

6.3.1 Obecná charakteristika starší doby kamenné

Starší doba kamenná neboli paleolit je dlouhý úsek lidských dějin, který trvá od nejstarších počátků lidské kultury, doložených výrobky přímých předchůdců dnešního člověka (v Africe před 4 miliony let, v Evropě před 1 – 2 miliony let) až po závěr starších čtvrtohor (pleistocén, před 10 000 lety). Ve starší době kamenné se střídala chladná a teplejší období, tzv. doby ledové (glaciály) a doby meziledové (interglaciály). Člověk se tehdy živil hlavně lovem a sběrem. Rekonstrukce lovu mamuta od akademického malíře L. Baláka je zařazena v přílohách (obr. 45). Protože tehdejší velká stádní zvířata stále migrovala za potravou, lidé putovali za zvěří. Lidské komunity proto nezakládaly vesnice a osady, ale jen krátkodobé tábory (stanice). Rekonstrukci sídliště Předmostí u Přerova od L. Baláka si můžete prohlédnout v přílohách (obr. 46). Lidé tehdy využívali jeskyně, skalní převisy nebo si budovali jednoduché chaty a přístřešky podobné dnešním stanům. Jak už napovídá název tohoto období – starší doba kamenná, důležitou surovinou byl tehdy kámen. Kamenné nástroje tehdy musely plnohodnotně nahradit například dnešní kovové nože. Vhodný druh kamene (např. pazourek nebo křemenec) se nejprve opracovával tzv. štipáním, proto se tyto předměty odborně nazývají štipaná industrie. Kresby štipané industrie ze Stadice si můžete prohlédnout v přílohách (obr. 43). Svou roli jistě hrály i předměty z organické hmoty (kost, paroh, mamutovina, dřevo), které se však dochovaly méně často. Stadické kostěné artefakty jsou vyobrazeny v přílohách

(obr. 44). Důležitým „nástrojem“ tehdejšího člověka byl i oheň, který podmiňoval samu existenci lidské společnosti a kultury (Sklenář 2002, 132 – 252).

V paleolitu proběhl vývoj lidského rodu, ale již od mladšího paleolitu (mezi 40 000 a 11 000 lety př. n. l.) se začíná prosazovat dnešní moderní člověk (*homo sapiens sapiens*). V mladším paleolitu jsou již známé doklady pohřbívání, duchovního života i umění (Sklenář 2002, 251 – 252). Právě v této době vznikla známá Věstonická venuše (Oliva 2005, 73 – 79).

Na studovaném území je doloženo až mladopaleolitické osídlení, starší nálezy zatím neznáme, je to způsobeno nejspíše říční erozí, která starší nálezy zničila, známá lokalita leží u Stadic.

6.3.2 Archeologický obraz osídlení ve starší době kamenné v Řehlovicích a okolí

Stanici z mladšího paleolitu (z období epigravettien) na katastrálním území Stadic zkoumal v roce 1987 Slavomil Vencl (Vencl – Fridrich 2007, 78 – 84; Oliva 2005, 1 – 89; Sklenář 2002, 252). Na ploše o průměru kolem 10 m² se podařilo zachytit intenzivní stopy osídlení. Nalezeny byly doklady výroby štípané industrie, ohniště (na kterém se topilo pouze kostmi a tukem), depoty štípané industrie (které zřejmě měly být použity během příštího návratu komunity na lokalitu a byly pravděpodobně uschované v nedochovaných organických obalech), jamkou naplněnou červeným barvivem a zvláště s několika jamami, které obsahovaly štípané artefakty a zvířecí kosti (Vencl – Fridrich 2007, 78 – 84). Charakter fauny dokládá velmi chladné klima, sídliště pravděpodobně existovalo po odeznění maxima tzv. würmské doby ledové (lovci zde tábořili asi před 14 000 lety; Oliva 2005, 1 – 89; Sklenář 2002, 252). Nalezené kosti patřily zejména mamutům, ale také zde byly odkryty kosti soba, nosorožce, vlka, lišky, koně, zajíce a rosomáka. Kromě několika kostěných nástrojů bylo nalezeno téměř deset tisíc štípaných artefaktů, mezi kterými dominují rydla. Jako surovina sloužily silicity z blízkých sedimentů vzniklých činností ledovců. Doplňkově byl využit zelenavý prokřemenělý slínovec regionálního původu (Vencl – Fridrich 2007, 78 – 84).

Druhá mladopaleolitická lokalita, vzdálená od první zhruba 2 km (nachází se blízko křižovatky silnic mezi Stadicemi, Řehlovicemi, Hliňany a Habrovany), byla objevena ve Stadicích v roce 1988 během záchranného výzkumu, který vedl Slavomil Vencl z důvodu stavby dálnice D8. Zachráněny byly kosti koně a bizona a 17 čepelových artefaktů z glacienních sedimentů (Vencl – Fridrich 2007, 78 – 84; 1989; Vencl 1989, 184 – 146).

6.4 Střední doba kamenná

6.4.1 Obecná charakteristika střední doby kamenné

Ve střední době kamenné (mezolitu, 8. – 6. tisíciletí př. n. l.) nastaly určité změny. Šlo zejména o vývoj klimatu a přírody spojený s koncem poslední doby ledové. Oteplení se na našem území ovlivnilo druhovou skladbu lovné zvěře – chladnomilná stádní zvířata byla vystřídána zvířaty žijícími v menších stádech v lesním prostředí (jelen, srnec, los, tur, divoké prase). Člověk se tak musel přeorientovat na nový způsob lovu. Výrazněji prosazovat se začíná i rybolov a lov vodního ptactva a zesílil i podíl sběru rostlin a plodů. Nápadným znakem mezolitu je zmenšení velikosti štípané industrie. Objevují se tzv. mikrolity (tj. úštěpky menších rozměrů; *Sklenář 2002*, 198 – 199). Mikrolitické úštěpy byly často vkládány v sadách do dřevěných nebo kostěných rukojetí, tudíž mohly být jednotlivé části při poškození snáze nahrazeny (<http://www.archeologienadosah.cz>). Lidé sídlili v malých lovecko – sběračských tábořištích, která se často rozkládala na místech se sušším podložím. Tábořiště bývala osidlována i opakovaně (zejména v blízkosti větších vodních toků nebo vodních ploch). Na našem území máme zatím málo informací o pohřbívání (*Sklenář 2002*, 198 – 199), v zahraničí však doklady existují. Zajímavý je tehdejší výskyt pohřbů psů zejména v severní Evropě. Možná je právě mezolit tím obdobím, kdy začal být pes nejlepším přítelem člověka (*Vencl – Fridrich 2007*, 126 – 127).

6.4.2 Archeologický obraz osídlení ve střední době kamenné v Řehlovicích a okolí

V Řehlovicích a okolí však doklady ze střední doby kamenné (mezolitu) zatím neznáme.

6.5 Mladší doba kamenná

6.5.1 Obecná charakteristika mladší doby kamenné

Mladší doba kamenná (neolit; 5 600 – 4 200 př. n. l.; *Pavlu – Zápotocká 2007*, 27 – 28) je obdobím velkých změn, kterým se někdy souhrnně říká neolitická revoluce (*Childe 1949*). Tyto změny se k nám pravděpodobně dostaly z oblasti Předního východu. Lidé začali pěstovat obilniny a luštěniny a chovat dobytek. Nastaly tedy počátky zemědělství, spíše než o hospodaření na větších polích byly v této době využívány spíše menší pole a zahrádky (*Sklenář 2002*, 230 – 231). Možná kvůli tomu se také začali lidé usazovat na jednom místě,

ale mohlo tomu být i obráceně. Možná, že s koncem doby ledové a vymizením velkých stádních zvířat, si lidé museli najít jinou obživu a byli přinuceni se usadit. Nelze také vyloučit možnost, že lidé v tomto období toužili po tom se usadit (*Mithen 2006*, 61 – 62). Stavěli si tedy osady a v nich tzv. dlouhé domy. Pohřební ritus byl kostrový i žárový (*Pavlu – Zápotocká 2007*, 83). Větší význam než dřív získal textil a keramika. Rozšířil se také další způsob opracování kamene: broušení. Pod rukama tehdejších lidí začaly vznikat broušené sekyry. Stará dobrá štípaná industrie však měla stále v běžném životě klíčovou roli (*Sklenář 2002*, 230 – 231). Archeologové nacházejí z této doby také záhadné rondely: kruhové objekty neznámé funkce. Pravděpodobně byly rondely obehnané palisádou (kolovou hradbou ze vztyčených kůlů) a příkopem (nebo více palisádami a příkopy) a měly jeden nebo více vstupů. Uvnitř však byly prázdné. K čemu sloužily, to se neví, ale uvažuje se o nich jako o místech spojených s tehdejším náboženstvím a kultem, astrologií, obchodem (*Pavlu – Zápotocká 2007*, 61 – 62) i o pravěkých hřištích (*Květina a kol. 2009*, 3 – 30).

6.5.2 Archeologický obraz osídlení v mladší době kamenné v Řehlovicích a okolí

Z okolí Řehlovic známe náhodně nalezené neolitické nálezy i ty, které odkryl archeologický výzkum. Nálezové zprávy z první poloviny 20. století hovoří o třech ojedinělých neolitických nálezech – kamenných neolitických sekyrách nalezených na zahradě Otty Fibicha nebo Wirticha. Vzhledem k podobnosti nálezových okolností jde pravděpodobně o jeden předmět. Tuto úzkou kopytovitou sekyrku (dlouhou 182 mm) lze pravděpodobně zařadit do kultury s lineární keramikou (*Knor 1948*, 2222/48). Nález převzal učitel a amatérský archeolog *Otto Tschakert* (1942, 3807/46). Archeologickou kulturou rozumíme časově a prostorově ohraničený soubor nalezišť a nálezů, který se vyznačuje podobnou povahou hmotného projevu (*Sklenář 2002*, 167).

Roku 1960 našel Antonín Beneš ve Stadících, mezi cestou do Hliňan a přejezdem na železniční trati mezi Řehlovicemi a Trmicemi, zlomky keramiky kultury s lineární keramikou (*Beneš 1969*, 151 – 152).

V roce 1966 prováděl Milan Lička v cihelně v Brozánkách povrchový sběr, díky kterému byly získány artefakty z mladší doby bronzové a pravděpodobně i z neolitu. (*Cvrková 1975a*, 2742/75).

V letech 2008 a 2009 probíhal východně od Řehlovic archeologický výzkum. Tento výzkum vedli Jan Blažek, Daniela Franková a Věra Sušická z Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě z důvodu stavby dálnice D8. Výzkum odhalil sídlištní

objekty různého charakteru včetně několika půdorysů sloupových staveb. Dále byl odhalen jeden pohřeb dospělého jedince v sídlištním objektu kultury s lineární keramikou, sídlištní objekty a půdorysy sloupových staveb kultury s vypíchanou keramikou. Výzkum odhalil také kostrový hrob se štípanou industrií, který byl jen rámcově datován do neolitu (viz přílohy, obr. 47). Byly zde odkryty různé artefakty z mladší doby kamenné: keramika, mazanice, štípaná industrie, broušená industrie, kostěné korálky a další předměty. (Blažek, J. a kol. 2008, 2957/09; Blažek a kol. 2011, TX–2011–271; <http://www.uappmost.cz/>).

6.6 Pozdní doba kamenná

6.6.1 Obecná charakteristika pozdní doby kamenné

V pozdní době kamenné (eneolitu, 4 000 – 2 800 př. n. l.) nastoupily nové hospodářské výdobytky a s nimi spojené společenské změny: lidé začali svá políčka obdělávat jednoduchým oradlem (dřevěným rádlem, které rozrývalo půdu) taženým párem dobytčat (Sklenář 2002, 85 – 87). Dokonce se uvažuje o tom, že bylo konzumováno mléko těchto zvířat (Peške 1994, 97 – 104). První lidé se tehdy poprvé svezli na vozech a ke konci pozdní doby kamenné začala být využívána i měď – první kov. Měď však byla zpočátku využívána zejména k výrobě prestižního zboží bez zásadního hospodářského významu (např. šperky). Rozvinula se i těžba (i hlubinná) kamenné i měděné suroviny. Stoupl význam mužů ve společnosti, protože eneolit přinášel řadu úkolů zejména pro ně: orbu, pastevectví, kovolitectví, výrobu kamenných nástrojů, těžbu, boj apod. Zdokonalené kamenné sekeromlaty, pravděpodobně sloužily jako odznak moci. Eneolitická sídliště bývala menší než v neolitu. Zmenšily se i domy, jejich průměrné rozměry činily 6 – 8 × 3 – 4 m. Rozvíjelo se také budování výšinných hrazených sídlišť a hradisek, šlo pravděpodobně o sídla komunit, která se soustředila na obchod a řemeslnou výrobu. Pohřbívání bylo birituální – vedle běžných kostrových pohřbů ve skrčené poloze se objevují i pohřby žárové. Nad hroby bývaly navršeny mohyly – násypy zeminy a kamení. Ostatky byly doprovázeny milodary (Sklenář 2002, 85 – 87).

6.6.2 Archeologický obraz osídlení v pozdní době kamenné v Řehlovicích a okolí

Několik střepů kultury se šňůrovou keramikou našla Marta Cvrková při povrchovém sběru v severní části staré pískovny blízko Brozánků v roce 1974 (Cvrková 1974c, 2833/78). Tentýž rok našla archeoložka Marta Cvrková při sběru u Stadice i keramické střepy kultury kulovitých amfor (Cvrková 1974b, 202 – 204)

Na katastrálním území Stadice proběhl v letech 1987 – 1988 archeologický výzkum vedený Drahomírem Kouteckým a Martou Cvrkovou z důvodu stavby dálnice D8. Lokalita se nachází na křižovatce silnic mezi Stadicemi, Řehlovicemi, Hlíňany a Habrovany (*Koutecký – Cvrková 1989*, 184 – 186; *Koutecký – Cvrková 1992*, 144 – 145). Odkryto bylo pohřebiště šňůrové kultury. Mrtví byli pohřbíváni tak, že leželi na boku. Do hrobů byly přidávány keramické nádoby, mlat, pazourkový nože (*Koutecký – Cvrková 1989*, 184 – 186; *Cvrková 1991*, 16). Hrob ženy s dvěma nádobami kultury se šňůrovou keramikou byl objeven také v roce 1996 v Brozánkách (*Cvrková 2000*, 57 – 58).

6.7 Doba bronzová

6.7.1 Obecná charakteristika doby bronzové

Název doba bronzová (2 200 – 800 př. n. l.) nám prozradí o tomto období to nejdůležitější: novým vynálezem se stal bronz, tedy slitina mědi s jiným kovem, nejčastěji s cínem. Prosazování bronzu bylo pomalé. Pracovní nářadí se ještě dlouho vyrábělo z kamene a z bronzu lidé vyráběli jen ozdoby. Později však byly používané kovové artefakty ve velkém množství (náramky, dýky, meče, nádoby, hřivny, nákrčníky, srpy aj.) Zejména od střední doby bronzové se setkáváme s tzv. depoty bronzových nástrojů – tj. s úmyslným, zřejmě rituálním, uložením bronzových nástrojů do země. S tímto obdobím je spojen začátek specializovaných řemesel, rozvoj obchodu, specializovaných válečníků i vyšší společenské vrstvy a prvních vládců – „knížat“ a „králů“ (*Sklenář 2002*, 68 – 70).

Po celou dobu bronzovou se objevují zejména zemědělská sídliště. V únětické kultuře převažují dlouhé domy. Ke konci starobronzového období se objevují i výšinné osady s víceméně pravidelnou vnitřní zástavbou opevněné hradbami a příkopy. Tato hradiska však byla zničena na přelomu starší a střední doby bronzové. Ve střední době bronzové máme jen málo dokladů sídlišť, což bývá někdy vysvětlováno přechodem ke kočovnému pastevectví (sídliště, která byla zkoumána, měla charakter zemědělských osad, takže způsob tehdejšího života mohl být různorodý). Sídliště z mladší a pozdní doby bronzové (tzv. období popelnicových polí) jsou poměrně dobře známa – většinou šlo o zemědělská rovinná sídliště, ale sídlilo se i v zamokřených místech nebo na březích jezer. Je doloženo i osídlení jeskyň a převisů v krasových oblastech. Tento jev bývá interpretován jako dočasná sídla pastevců nebo prospektorů rud. Byla budována rovněž výšinná sídliště (zejména na přelomu střední a mladší doby bronzové a na počátku a na konci pozdní doby bronzové) a hradiska, která nejspíš sloužila

zároveň jako sídla nobility. Zároveň byla používána jako útočiště v nejistých dobách, ve kterých docházelo často k bojům (*Sklenář 2002*, 68 – 70).

Pohřební ritus starší doby bronzové pokračuje v eneolitické tradici. Lidské ostatky byly pohřbívány ve srčené poloze, vybaveny milodary (keramika, šperky, zbraně, nástroje). Ve střední době bronzové se pohřbívání začalo měnit, kostrové i žárové pohřby byly překryté mohylou. V mohylách byli pohřbeni pravděpodobně také představitelé společenských elit, kteří mohou být identifikováni podle bohatší bojovnické výbavy (např. meče). V rámci mladší a pozdní doby bronzové bývá vyčleněno období popelnicových polí, které se mimo jiné vyznačovalo pohřby spálených ostatků lidských těl v nádobách (popelnicích; *Sklenář 2002*, 68 – 70).

6.7.2 Archeologický obraz osídlení v době bronzové v Řehlovicích a okolí

Nálezů z řehlovicka, které by spadaly do doby bronzové, bylo dochováno velké množství. Jde o náhodně objevené předměty i movité a nemovité nálezy zkoumané archeologickým výzkumem.

Z neznámé lokality z Řehlovic pochází struska a střepy nádob knovízské kultury, uložené v Muzeu města Ústí nad Labem. Není známo, kdy ani za jakých okolností byly nalezeny (*Cvrková 1990*, 805/90).

Kolem roku 1850 objevil starosta Stadic pan Wiesel u Volské hory bronzový meč z doby bronzové. Bohužel se však do dnešní doby nedochoval (*Sklenář 2011*, 313).

Roku 1866 byly nalezeny za neznámých okolností na poli u Hliňan tři popelnice s popelem a kostmi. V nádobách se nacházely i bronzové jehlice a náramky neznámé kultury, vše bylo nedlouho po vyzvednutí ztraceno. Šlo pravděpodobně o žárové hroby, kultury lužické nebo knovízské (*Sklenář 2011*, 70).

V roce 1966 provedl Milan Lička sběr v cihelně v Brozánkách, který odhalil artefakty z mladší doby bronzové a pravděpodobně i z neolitu (*Cvrková 1975a*, 2742/75).

V roce 1974 provedla Marta Cvrková na základě starší zprávy z r. 1966 prohlídku pískovny. Již nefunkční pískovna leží 100 m západně od Brozáněk vpravo od silnice do Rтынě. Nalezen byl narušený původně asi okrouhlý objekt. Zahlouben byl 150 cm, měl rovné dno a svislé stěny. Ve výplni byly nalezeny zdobené střepy štitarské kultury a mazanice. V severní části pískovny byl prováděn povrchový sběr. Kromě střepů štitarské kultury zde byly nalezeny i středověké keramické fragmenty, zbytky nádob šňůrové kultury a štípaná industrie (*Cvrková 1974c*, 2833/78; *Cvrková 1974a*, 16 – 17).

Roku 1974 provedla Marta Cvrková sběr na poli u Řehlovic (vedle silnice z Habrovan do Hliňan) a u Stadic. Nalezena byla mazanice, kosti, struska a keramika náležící kultuře mohylové, lužické, knovízské a štítarské (Cvrková 1975b, 2743/75; Cvrková, 1974b, 202 – 204).

Z důvodu stavby dálnice D8 na katastrálním území Stadic proběhl v roce 1987 – 1988 archeologický výzkum vedený Drahomírem Kouteckým a Martou Cvrkovou. Lokalita se nachází na křižovatce silnic mezi Stadicemi, Řehlovicemi, Hliňany a Habrovany. Výzkum odhalil sídliště kultury únětické a lužické a také fortifikaci s množstvím keramiky kultury lužické (Koutecký – Cvrková 1989, 184 – 186; Koutecký – Cvrková 1992, 144 – 145). Při průzkumu únětického sídliště byly odhaleny sídlištní jámy, keramika, zvířecí kosti, mazanice, uhlíky a mušle (Koutecký – Cvrková 1989, 184 – 186).

Při výzkumu sídliště kultury lužické byly odkryty sídlištní objekty se zlomky mazanice, střepy, zvířecími kostmi, uhlíky, mušlemi, přesleny a bronzovou jehlicí se spirálovitě stočenou hlavičkou. Zajímavý byl nález několika pecí. Na sídlišti byly odkryty také lidské pozůstatky v sídlištním objektu. Šlo o dospělého jedince, který byl vhozen do jámy, kostra dopadla na velký kámen a tím byla porušena v oblasti pánve (Koutecký – Cvrková 1992, 144 – 145). V jiném objektu byla nalezena kostra bez milodarů a bez hlavy. Ta se nacházela asi 50 cm od těla v kamenném obložení. Šlo pravděpodobně o sekundární uložení (Koutecký – Cvrková 1989, 184 – 186).

Zvláštní zmínku si zaslouží pravěké polokruhovitě opevnění. Šlo o pozůstatky kamenné zdi a příkopu, který byl široký 50 – 300 cm a hluboký 50 – 80 cm (Cvrková – Koutecký 2001, 1). Mohutný kamenný val byl až 3 m široký a 50 cm silný. Nalezené keramické střepy patří především kultuře lužické, ale také laténské, a slezské kultuře (Koutecký – Cvrková 1989, 184 – 186; Koutecký – Cvrková 1992, 144 – 145). Pravěké opevnění pochází pravděpodobně ze závěru doby bronzové nebo možná z mladší doby železné. Účel této stavby neznáme. Mohlo jít o opevnění dvorce, sídliště nebo kultovního místa (Cvrková – Koutecký 2001, 1).

V letech 2008 a 2009 probíhal východně od obce Řehlovice na obou stranách silnice na Habrovany archeologický výzkum, který odhalil sídlištní objekty z doby bronzové, šlo o zejména o kulturu lužickou, ale také únětickou, knovízskou a štítarskou. Nalezena byla keramika, zvířecí kosti, štípaná industrie, bronzové artefakty (šipky, jehlice; viz přílohy, obr. 48), mazanice. Zajímavý byl nález dvou částečně zahloubených pravděpodobně keramických pecí (Blažek, J. a kol. 2008, 2957/09; Blažek a kol. 2011, TX–2011–271; <http://www.uappmost.cz>). Fotografii nálezu keramické pece a rekonstrukci keramické pece naleznete v přílohách (obr. 49, 50).

6.8 Starší doba železná

6.8.1 Obecná charakteristika starší doby železné

Starší doba železná (8. – 5. století př. n. l.) je také nazývána dobou halštatskou podle významné archeologické lokality u městečka Hallstatt v Rakousku. Společnými prvky doby halštatské je: stále se rozšiřující používání železa, budování knížecích mohyl, užívání koně k jízdě i k tahu, hospodářský vzestup, rozvrstvování společnosti a silící kontakty s antickými civilizacemi (*Sklenář 2002, 70 – 72*).

Základní obživou této doby bylo zemědělství. V podhorských a horských oblastech hrálo významnou roli dobytkařství a pastevectví. Existovala již celá řada řemesel a činností (těžba rud, soli), významnou roli měl dálkový obchod, který přinášel luxusní zboží pro elitu (*Sklenář 2002, 70 – 72*).

Charakter sídlišť se výrazně neodlišuje od předchozího období. Základní sídelní jednotkou zůstává vesnice, její podoba se začíná měnit a vznikají hospodářské usedlosti, skládající se z obytných, hospodářských a případně výrobních jednotek. Zvláštním typem jsou opevněné dvorce – samostatná sídelní a hospodářská jednotka. Známe i opevněná hradiska, která lze rozdělit na dva typy – menší a větší hradiska, přičemž velká hradiska sloužila většímu počtu obyvatel a menší hradiska patřila halštatským knížatům (*Sklenář 2002, 70 – 72*).

Pohřbívání v době halštatské bylo birituální. Převládaly žárové pohřby s nečetnými milodary na plochých pohřebištích, které jsou typické pro nižší společenské vrstvy. Objevovaly se však i kostrové pohřby pod mohylami se zřetelně početnějšími milodary: obsahovaly meče a součásti koňských postrojů a bývají připisovány členům halštatské nobility nebo jízdní družiny. Tyto mohyly se objevují na plochých žárových pohřebištích nebo tvoří samostatné skupiny. Halštatská knížata byla také pohřbívána pod mohylami, tyto mohyly však byly větší než mohyly nobility, dosahovaly průměru kolem 100 m a výšku až 14 m. Knížecí mohyly obsahovaly hrobovou komoru, nejčastěji srubové konstrukce, která snad představovala dům mrtvého. Pozůstatky mrtvého bývaly uloženy na zdobeném lůžku nebo na voze a hrob byl bohatě vybaven milodary (např. keramickými a bronzovými nádobami, zbraněmi, součástmi koňského postroje, šperky a mnohdy i importy ze Středomoří; *Sklenář 2002, 70 – 72*).

6.8.2 Archeologický obraz osídlení ve starší době železné v Řehlovicích a okolí

V okolí Řehlovic bohužel zatím doklady starší doby železné (halštatské) nalezeny nebyly.

6.9 Mladší doba železná

6.9.1 Obecná charakteristika mladší doby železné

Mladší doba železná (laténská, 400 – 50 př. n. l.) je spojena s historickými Kelty: prvním etnikem, které známe z písemných pramenů (*Sklenář 2002, 72 – 73*). Laténské období mělo poměrně jednotnou kulturu se společnou symbolikou, kterou vyjadřuje laténský styl. Laténský styl bývá díky bohatosti ornamentiky, kvalitě řemeslného provedení někdy označován jako laténské umění. Jde o univerzální ideologický systém, který se uplatňoval v západní a střední Evropě. (*Venclová a kol. 2008, 9*).

V době laténské dosáhla pravěká společnost na našem území vrcholu. Produkce železa se ve srovnání s dobou halštatskou zvýšila. Železné předměty se staly běžně dostupné pro většinu tehdejší společnosti. Z toho důvodu došlo k nárůstu bojovnické vrstvy. Prohlubují se obchodní kontakty se Středomořím, což dokládají i zmínky antických autorů, kteří se ve svých zprávách píšou i o střední Evropě. Z historických zpráv víme o keltském kmeni Bójů, který sídlil ve středoevropském prostoru (*Waldhauser 2001, 8 – 73*).

Společnost doby laténské byla podle zpráv antických autorů rozdělena do tří skupin. První skupinu tvořil prostý lid, druhou bojovníci, knížata a nobilita a třetí kněží – druidi (*Venclová a kol. 2008, 146*). Organizace společnosti (jak ji na našem území předpokládáme v mladší době železné), se v mnohém podobá pozdnímu období knížecích Čech na přelomu raného a vrcholného středověku (*Waldhauser 2001, 44 – 51*).

Hlavním zdrojem obživy bylo nadále zemědělství a chov dobytka. Uplatňuje se také dálkový obchod a zpracování kovů a další specializovaná výroba. V této době se na našem území objevují první mince, které jen dokazují rozvinuté obchodní vztahy. Keltské mince byly zhotovovány ze zlata nebo stříbra a často napodobovaly řecké nebo římské vzory (*Waldhauser 2001, 61 – 107*).

Nejběžnější sídelní jednotkou je i nadále zemědělská osada (*Venclová a kol. 2008, 33*). Vyskytují se také i hrazená sídliště – dvorce a hrazená výšinná sídliště, která buď bývají menší a větší – oppida. Oppida byly velké, silně opevněné aglomerace, ve kterých se nejspíš odehrávala výroba a obchod. Také sloužily i jako sídliště nebo útočiště v době neklidu (*Waldhauser 2001, 61 – 122*).

Pohřební ritus v mladší době železné byl nejdříve kostrový na plochých pohřebištích, ve druhé fázi pak máme hroby žárové. Kostrově se pohřbívalo v období let 420/410 – 175/165 př. n. l. na pohřebištích čítajících několik desítek hrobů. Zemřelí byli pohřbeni s bohatou

výbavou – v hrobech se vyskytuje osobní výbava, keramika i zbraně. Změna v pohřbívání nastala někdy okolo r. 175/165 př. Kr., tehdy se pravděpodobně prosazovaly žárové pohřby. Pohřební ritus v pozdní době laténské příliš neznáme, ojediněle se objevují mělké žárové hroby bez milodarů. Tyto změny v pohřebním ritu nejspíš dokumentují vývoj v duchovním životě nositelů laténské kultury (*Venclová 2008*, 83 – 90).

6.9.2 Archeologický obraz osídlení v mladší době železné v Řehlovicích a okolí

Z okolí Řehlovic se dochovalo větší množství nálezů, které dokládají osídlení této oblasti v mladší době železné (laténské). Jedním z nich je i „Přemyslova otka“, kterou v roce 1836 na úpatí Volské hory našel nádeník I. Honolke. Ve skutečnosti šlo o železnou laténskou sekýru se čtyřhrannou tulejkou (*Sklenář 2011*, 312 – 313).

Roku 1974 provedla Marta Cvrková na území Stadic a Řehlovic povrchové sběry. Nalezeny byly mimo jiné keramické střepy z doby laténské (*Cvrková 1974b*, 202 – 204).

V letech 1987 – 1988 proběhl na katastrálním území Stadic (na křižovatce silnic mezi Stadicemi, Řehlovicemi, Hliňany a Habrovany) archeologický výzkum z důvodu stavby dálnice D8, který vedl Drahomír Koutecký a Marta Cvrková. Výzkum odhalil laténské sídliště: sídlištní jámy, půdorys sloupové konstrukce s ohništěm a zásobní jamou, polozemnice, zásobní jámy a pec. Z movitých nálezů byla odkryta keramika (vyráběná na kruhu), zvířecí kosti, mazanice a uhlíky, přesleny, mušle a brousky. Na ploše se nacházelo také laténské pohřebiště s kostrovými hroby, které byly orientované ve směru sever – jih. Ve výbavě se nacházely nánožníky, náramky, bronzové spony a keramické nádoby. Zajímavý byl například hrob, který obsahoval špatně zachovanou kostru ležící na zádech (orientována byla ve směru sever – jih, hlavou k severu). U levé nohy mrtvého ležel železný meč a řetěz. U pravé ruky se nacházel hrot železného kopí a železný řetízek. (*Koutecký – Cvrková 1989*, 184 – 186; *Koutecký – Cvrková 1992*, 144 – 145).

V letech 2008 a 2009 probíhal jihovýchodně od Řehlovic archeologický výzkum z důvodu stavby dálnice D8. Výzkum odhalil laténské zahloubené sídlištní objekty a objekty obytného charakteru s pozůstatky ohniště. Nalezeny byly keramické zlomky, zvířecí kosti, železo a mazanice (*Blažek, J. a kol. 2008*, 2957/09; *Blažek a kol. 2011*, TX–2011–271; <http://www.uappmost.cz/>).

6.10 Doba římská

6.10.1 Obecná charakteristika doby římské

Pojmenování doby římské (50/30 př. n. l. – 375 n. l.) odkazuje na situaci, kdy do střední Evropy na přelomu letopočtu pronikala římská vojska a následně i římské obyvatelstvo. Řím zde postupně ovlivňoval mocenské uspořádání, kulturu, hospodářské a etnické složení obyvatel. Označení doba římská se však používá i pro oblasti, kam Římané pronikali jen sporadicky a kde vládly germánské kmeny. Na území Čech je proto nutné tento pojem chápat spíše jako tradiční archeologické označení (*Salač a kol. 2008, 11*).

Pro toto období hrají důležitou roli i písemné prameny. O Germánech a Germánii se zmiňuje například Gaius Iulius Caesar nebo Publius Cornelius Tacitus (*Salač a kol. 2008, 26 – 28*). Na naše území v té době přišly germánské kmeny Markomanů a Kvádů. Díky historickým pramenům víme o některých místních vládci, např. o Marobudovi, což byl Markoman, vychovávan na dvoře císaře Augusta. Marobudova říše byla ze strany Říma považována za nebezpečný politický útvar (*Salač a kol. 2008, 119 – 126*).

Základní jednotkou germánské společnosti byla rodina, příbuzenské vztahy byly velmi pevné. Svobodní muži měli v tehdejší společnosti určitá privilegia, např. právo účastnit se kmenového sněmu (*Salač a kol. 2008, 98*). Významnou společenskou roli hráli i bojovníci.

Oproti době laténské nastal v době římské kulturní úpadek, germánské kmeny byly na kulturně nižší úrovni než Keltové. Nerazily například vlastní mince, používaly římské mince. Řemeslníci nejprve vyráběli napodobeniny římských výrobků (zejména šperků), postupně však vytvořili samostatný umělecký projev, ve kterém se mísí římské černomořské vlivy (<http://www.archeologienadosah.cz>).

Obchodní kontakty s Římskou říší byly pravděpodobně poměrně četné, zejména bylo z Římské říše importováno luxusní zboží (bronzové nádoby, součásti oděvů, užitková keramika nebo terra sigillata aj.). Protihodnotou byli pravděpodobně otroci, kožešiny, vosk, med, pryskyřice, jantar apod. (*Salač a kol. 2008, 66 – 66*).

Sídliště starší doby římské představují neopevněné osady v nížinách s polozemnicemi. V mladší době římské se vyskytují i dvorce a jsou využívány i výšinné polohy. Na mnoha sídlištích byly odkryty železářské pece (*Salač a kol. 2008, 41 – 137*).

Pohřební ritus doby římské na našem území byl převážně žárový, spálené ostatky byly ukládány buď v popelnicích, nebo přímo do země. Do popelnic byly spolu se spálenými ostatky ukládány i milodary: zbraně, šperky, součásti oděvu a předměty denní potřeby. Ojedinelé se

objevují i kostrové pohřby. V mladší době římské disponují kostrové pohřby většinou bohatou hrobovou výbavou a bývají připisovány nobilitě. (*Salač a kol. 2008, 90 – 148*).

6.10.2 Archeologický obraz osídlení v době římské v Řehlovicích a okolí

Bohužel zatím žádné nálezy doby římské z Řehlovic ani okolí nebyly nalezeny.

6.11 Doba stěhování národů

6.11.1 Obecná charakteristika doby stěhování národů

Doba stěhování národů (375 – 570 n. l.) je etapou, kdy na našem území končí pravěk a začíná středověk. Šlo o velmi neklidnou dobu, dobu velkých migrací. Celá Evropa se tehdy dala do pohybu a nenávratně změnila svou tvář. Dle historických dat začíná stěhování národů rokem 375, kdy byl zničen gótský kmenový svaz na východě Huny. U nás toto období začalo pohyby germánských kmenů a skončilo příchodem Slovanů koncem 6. a v první polovině 7. století. Tlak barbarů zásadním způsobem přispěl k rozpadu Západořímské říše. (*Salač a kol. 2008, 156 – 166*).

Hospodářství i společnost doby stěhování národů je podobná předchozímu období, vlivem vojenských operací se však prohlubuje sociální diferenciaci. Jednotlivé kmeny se postupně spojují do kmenových svazů, v nichž má hlavní slovo král nebo kníže, který je podporován vojenskými družinami. Tyto kmenové svazy začínají tvořit zárodky prvních státních útvarů (*Salač a kol. 2008, 192 – 193*).

Sídelní aktivity doby stěhování národů známe poměrně málo. Objevují se tendence osidlovat výšinné polohy (*Salač a kol. 2008, 176 – 178*).

Pohřební ritus byl v době stěhování národů většinou kostrový, jen ojediněle se můžeme setkat se žárovým ritem. Pohřebiště bývala většinou malá – čítající jen desítky hrobů. Hroby jsou vybaveny běžnými předměty denní potřeby (sponami, přezkami, nádobami) zbraněmi a šperky. Často se v hrobech z tohoto období objevuje jezdecká výbava, poměrně běžné jsou i pohřby s koněm. Ojediněle se vyskytují i velmi bohaté hroby, v nichž byly pohřbeny ostatky společensky výše postavených jedinců, ty však byly často vykradeny. Specifickou módou pro přelom pátého a šestého století jsou uměle deformované lebky. Tento zvyk se k nám dostal z centrální Asie a byl převzat některými germánskými kmeny. Po narození byly některým dětem přikládány na hlavu destičky, které se omotávaly obvazy kolem celé hlavy. Výsledkem byla lebka s nezvykle krátkými, ale vysokými rozměry (*Salač a kol. 2008, 176 – 189*).

6.11.2 Archeologický obraz osídlení v době stěhování národů v Řehlovicích a okolí

Bohužel zatím není přítomnost osídlení z doby stěhování národů v okolí Řehlovic doložena.

6.12 Raný středověk

6.12.1 Obecná charakteristika raného středověku

Počátek raně středověkého období na našem území začal příchodem slovanského obyvatelstva z východu v 6. století. Proces utváření tohoto etnika je zahalen tajemstvím. Praslované bývají nejčastěji identifikováni s nositeli kultury zarubiněcké a černjachovské (možná i kultury przeworské) z východní a středovýchodní Evropy. První archeologickou kulturou na našem území, kterou můžeme ztotožnit se Slovany je kultura keramiky pražského typu, která se vyskytovala na území střední a jihovýchodní Moravy a ve středních a severozápadních Čechách. Po polovině 6. století do střední Evropy přišli také kočovní Avari, kteří v Panonii vytvořili tzv. Avarský kaganát: politický útvar, trvající od poslední třetiny 6. do přelomu 8. a 9. století. V 8. století zasáhl okraj kaganátu i na jihovýchodní Moravu. Kulturní vliv Avarů však byl daleko výraznější, což dokládají četné nálezy avarských ozdob, kterými se honosily slovanské elity na území celé Moravy i Čech (*Bláhová a kol. 1999, 144 – 160*).

V první polovině 7. století vzniká ve středoevropském prostoru tzv. Sámova říše. Jde o první historicky doložený slovanský politický útvar. Říše byla pojmenována podle franckého kupce *Sáma*, který ji založil. Vznikla za účelem obrany proti Avarům. Informace o Sámově říši se dochovaly ve franckých pramenech, protože se Sámó dostal do konfliktu s franckým králem *Dagobertem I.*, jehož vojska porazil v bitvě u Wogastisburgu. Po Sámově smrti říše nejspíš zaniká, nejsou o ní zmínky v písemných pramenech (*Bláhová a kol. 1999, 154 – 155*).

Nový státní útvar na našem území vznikl v první polovině 9. století – Velkomoravská říše. Dějiny Velké Moravy jsou poměrně dobře známé z historických pramenů. Za vlády knížete Rastislava přijali Velkomoravané křesťanství z Byzance. Říše zaniká okolo r. 907, nejspíš pod náporom Maďarů. Velkomoravské tradice však přetrvávají dále v průběhu 10. století (*Bláhová a kol. 1999, 186 – 262*).

Základní sídelní jednotkou prvních Slovanů na našem území byly většinou malé vesnice s polozemnicemi. V jednom z rohů stávalo ohniště nebo pec. Archeologicky jsou známé i stopy

po vnitřním vybavení domů, například drobné kúlové jamky bývají interpretovány jako stopy po nábytku. Pravděpodobně od 7. století byla budována na našem území i hradiska. (*Bláhová a kol. 1999*, 151 – 154).

Nejstarší Slované na našem území pohřbívali své mrtvé žárově. Spálené ostatky byly často ukládány do popelnic, někdy byly překryty mohylou. Nálezy hrobů jsou spíše vzácné. Okolo 9. století se pohřbívání mění a převažuje kostrový ritus. Rozšiřuje se též pohřbívání pod mohylami. Na konci 9. století se do kostrových hrobů vkládalo široké spektrum milodarů (zbraně, šperky, nádoby; *Bláhová a kol. 1999*, 151 – 183), ale v průběhu 10. století se od tohoto zvyku postupně upouštělo. V křesťanských hrobech pak většinou milodary úplně chybí (*Zápotocký 1965*, 344).

6.12.2 Archeologický obraz osídlení v raném středověku v Řehlovicích a okolí

Řehlovická kotlina byl samostatný sídelní areál raného středověku. Archeologické nálezy vypovídají o osídlení od 9. století. Osídlené byly zejména polohy na trase staré Srbské stezky (*Zápotocký 1978*, 293).

Při dobývání písku v pískovně asi 200 metrů jihovýchodně od Stadice byly objeveny dva slovanské kostrové hroby. V jednom z nich se nacházel také železný nůž a vědérko. Záchrannou akci vedl *J. Fridrich* (1966, 34).

Několik raně středověkých střepů bylo objeveno při sběru v severní části brozánecké staré pískovny v roce 1974 (*Cvrková 1974*, 2833/78; *Cvrková 1974a*, 16 – 17).

Roku 1974 provedla Marta Cvrková sběr na poli na katastru obce Řehlovice (vedle silnice ve směru Habrovany – Hlíňany). Nalezena byla i hradištní a středověká keramika (*Cvrková 1975b*, 2743/75).

Marta Cvrková prováděla také 12. září 1974 povrchový sběr na poli u trati Řehlovice – Stadice při silnici do Hlíňan na katastru obce Řehlovice. Kromě pravěkých atypických střepů a artefaktů našla i středověké keramické fragmenty, mezi které patřil i pravděpodobně vrcholně středověký okraj zdobený červeně malovanými vodorovnými linkami (*Cvrková 1975c*, 2744/75).

Při bagrování svahu za hospodou ve Stadících kvůli rozšíření sálu byly v roce 1974 zničeny hroby z raného středověku (doby hradištní). Podle antropologického posouzení dr. Holmerové šlo o pozůstatky čtyř dospělých jedinců. Pohlaví bylo určitelné u dvou jedinců, šlo o muže a ženu. Ze zásypu hrobu bylo vybráno také několik keramických střepů z raného středověku (*Cvrková 1974b*, 202 – 204).

Na katastrálním území Stadice proběhl v letech 1987 – 1988 archeologický výzkum vyvolaný stavbou dálnice D8. Lokalita se nachází na křižovatce silnic mezi Stadicemi, Řehlovicemi, Hlíňany a Habrovany. Odkryto bylo také slovanské pohřebiště s pohřby v řadách. Nacházely se zde obdélníkové hrobové jámy s kamenným obložením. Mrtví leželi v natažené poloze ve směru východ – západ. V hrobech se našly železné nože, dvě esovité záušnice a denár Vratislava II (Koutecký – Cvrková 1989, 184 – 186; Koutecký – Cvrková 1992, 144 – 145).

Archeologický výzkum probíhající v letech 2008 a 2009 jihovýchodně od obce Řehlovice odhalil zahloubenou raně středověkou chatu, sídlištní objekty a kumulaci středověkých dehtářských pecí (či snad jen jam) z hradištního období. Fotografie tohoto nálezu a rekonstrukce jsou umístěné v přílohách (obr. 51, 52). Nalezeny zde byly i uhlíky, zvířecí kosti a keramika (Blažek, J. a kol. 2008, 2957/09; Blažek a kol. 2011, TX–2011–271).

6.13 Historie Řehlovic

První písemná zmínka o vsi Řehlovice pochází z roku 1328. Tato obec vznikla spojením dvou osad: Řehlovic a Šachova. Na území dnešního Kulturního centra Řehlovic stály dříve dvě fáze středověké tvrze. Prvním známým držitelem šlechtického statku v Řehlovicích byl Rydkář, zvaný Stirsberg. Jeho rodina vlastnila Řehlovice nejspíš až do počátku 15. století, kdy statek získal neznámým způsobem rod Kaplířů ze Sulevic. První z tohoto rodu je uváděn jako majitel Řehlovic k roku 1419 Petr. Jeho jméno nacházíme na listině, vydané několika šlechtici, kterou vypověděli nepřátelství Praze. Podepsal se zde jako „*Petr ze Sulevic, odjinud z Řehlovic*“. Společně s Petrem ze Sulevic zřejmě držel Řehlovice i Jan, zvaný Skalka ze Sulevic, který se podepisoval s přídomkem „*seděním v Řehlovicích*“ (Úlovec 2002, 122 – 123).

Dalším držitelem Řehlovic byl Václav zvaný Vaněk, zmíněný k roku 1441 a poté jeho nástupci Jan a Pavel, oba používali přezdívkou Kníže (Úlovec 2002, 123 – 124).

Janův syn Bušek se roku 1469 oženil s Apolonií, dcerou Jana Glace ze Starého Dvora. Jeho jméno se dochovalo na svatební smlouvě z roku 1471. Jeho druhou ženou se stala Brigita z Lejsneku. Snad díky těmto sňatkům si Bušek výrazně majetkově polepšil. V dalších letech jej vidíme spolu se svým příbuzným Pavlem ze Sulevic v držbě Duchcova a Rýzmburku. Jeho jméno se však v souvislosti s Řehlovicemi již neobjevuje (Úlovec 2002, 123 – 124).

Následující majitelé Řehlovic nejsou známy. Roku 1521 je mezi dlužníky ústeckého kováře Tomáše zmíněn také „*pan Jiřík v Řehlovicích*“. O jeho původu však nic nevíme. Po něm držel řehlovický statek Alexander z Lejsneku. Ani o něm není známo, jak majetek získal. Snad určitou úlohu hrálo jeho spříznění s Buškem (Úlovec 2002, 124).

Dalším držitelem Řehlovic se stal Jetřich z Bílé zvaný Pelar. Ten je získal nejpozději roku 1528, kdy zemřel Alexander z Lejsneku. Tento šlechtic byl členem rodu pocházejícím z Německa. S přídomkem „na Řehlovicích“ se objevuje poprvé roku 1534 v tituláři české šlechty. Zemřel pravděpodobně koncem třicátých let a jeho majetek zdědili jeho synové Jáchym a Jan Jetřich. Bratři se po roce 1541 o majetek rozdělili a Řehlovice převzal starší Jáchym. Roku 1556 je zapsán v tituláři české šlechty s přídomkem „na Řehlovicích“. V roce 1557 přiznával výši majetku k berním účelům a odhadl cenu řehlovického statku na sumu 1 718 kop českých grošů. Vstoupil do služeb krále, vykonával funkci hejtmána v Jáchymově (*Úlovec 2002*, 124).

Roku 1587 si rozdělili majetek Jáchymovi synové. Řehlovice zůstaly Friedrichovi, Adolfovi a Jiříkovi, kdežto Jindřich s Jáchymem získali malhostický statek. Bratři však drželi Řehlovice společně jen krátce, neboť Jiřík a Adolf nejspíš brzy zemřeli. Friedrich z Bílé se aktivně účastnil stavovského povstání z let 1618 až 1620. Roku 1618 byl zvolen jedním ze zemských direktorů za rytířský stav. Spolu s Janem Albínem Šlikem a Martinem Fruweinem byl vyslán do Slezska, kde měli požádat o pomoc pro České království. V srpnu 1619 na generálním sněmu českých stavů, kde se projednávala volba nového českého krále, prosazoval saského kurfiřta Jana Jiřího. Po bitvě na Bílé hoře Friedrich krutě doplatil na svůj podíl v povstání. Byl zajat, dopraven do Prahy a 26. 5. 1621 odsouzen ke ztrátě hrdla a konfiskaci veškerého majetku. Poté byl 21. června 1621 na Staroměstském náměstí popraven a jeho hlava byla společně s dalšími vystavena na mostecké věži (viz přílohy, obr. 53). Řehlovický statek a dům „U tří seker“ na Starém Městě pražském byl nakonec předán Friedrichovým potomkům Friedrichovi a Eufrozíně jako podíl po jejich matce. Ti však po vydání Obnoveného zřízení zemského odešli z náboženských důvodů ze země a Řehlovice prodali za 18 000 kop míšeňských grošů Ottovi z Nostic (*Úlovec 2002*, 124 – 125).

Otta z Nostic koupil roku 1629 sousední Hliňany a spojil s nimi Řehlovice. Hliňany se staly jeho hlavním sídlem, noví majitelé zde vybudovali zámek. Řehlovice poté sloužily jen jako hospodářské zázemí a samostatnosti již nikdy nenabýly (*Úlovec 2002*, 125).

První panské sídlo v Řehlovicích existovalo dle písemných pramenů od první poloviny 14. století. Zde zřejmě sídlil Rydkář připomínaný k roku 1351. Toto sídlo bylo využíváno až do poloviny 16. století. Poté byla vybudovaná nová tvrz, kterou pravděpodobně postavil *Jáchym z Bílé*. Písemná zpráva z roku 1587 hovoří o nové a staré tvrzi. Stará tvrz poté zanikla, není přitom zcela jasné, kde se přesně nacházela (*Úlovec 2002*, 125).

Nová tvrz byla založena pravděpodobně uvnitř poplužního dvora. S největší pravděpodobností šlo o jednoduchou renesanční stavbu, která sloužila k obývání do počátku 17. století a poté byla změněna v hospodářský objekt (*Úlovec 2002*, 125). Josef Schaller píše

koncem 18. století o zpusklém zámku v Řehlovicích, Johann Gottfried Sommer roku 1833 zmiňuje, že bývalý zámek byl změněn v sýpku. František Alexandr Heber upřesňuje, že zbytky řehlovické tvrže byly patrný ještě kolem roku 1785, později však byla na tomto místě postavena sýpka a z tvrže zůstaly jen hluboké příkopy (*Heber, F. A. 2006, 350 – 351*).

Někteří starší autoři hledali novější tvrž ve zdech sýpky stojící v severním průčelí poplužního dvora (*Kabát – Slepíčka 1972, 6728/72*), povrchové průzkumy však tuto domněnku nepotvrdily. Ke stavbě ani nebylo využito starší zdivo tvrže. Jednalo se o novostavbu s pravidelným rozvrhem fasád i vnitřního dělení přízemí, částečně později upraveného (*Úlovec 2002, 125*).

Podle Jiřího Úlovce lze uvažovat o tom, zda zbytky tvrží nejsou zachyceny na mapě katastru Řehlovic z roku 1843 (viz přílohy, obr. 54). Půdorys vsi je zde zobrazen jako okrouhlice. Na jihovýchodním okraji vsi stál kostel svatého Mikuláše, západně se rozkládal rozlehlý poplužní dvůr. Pravidelný obdélný půdorys dvora narušoval velký rybník na severozápadě. Blízko rybníka jsou na mapě z roku 1843 zachyceny dvě budovy, které zde již nestojí a které Jiří Úlovec označuje za možné zbytky dřívějších tvrží. Starší snad stávala severně od dvora na ostrově a mladší by pak byla situována na severu u břehu rybníka (*Úlovec 2002, 125*). Dnes se v těchto místech rozkládá Kulturní centrum Řehlovice (<http://www.kcrehlo.cz/cs/>).

7 Závěr

Cílem této práce byla analýza archeoturismu v regionu Ústeckého kraje. Cestovní ruch (turismus) představuje v dnešní době významný společensko–ekonomický prvek. Archeoturismus má velký potenciál pro popularizaci archeologie, která zvláště v posledních desetiletích musí odůvodňovat svou existenci a význam.

Problematika archeologie a turismu byla zpracována na základě odborné literatury. Analýzou situace v Ústeckém kraji bylo zjištěno, že se v tomto regionu nachází mnoho archeologických turistických cílů, které by mohli zaujmout českou veřejnost. Nejatraktivnější lokality byly v diplomové práci prezentované formou turistického průvodce pro širokou veřejnost.

Součástí práce byl také průzkum veřejného mínění. Dotazníkové šetření probíhalo elektronickou formou v období od 1. do 28. dubna 2016. Zúčastnilo se ho 164 osob ve věku od 16 do 85 let. Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že obecné povědomí respondentů o archeologii a archeologických turistických cílech v Ústeckém kraji je průměrné. Postoj veřejnosti k archeologii je kladný. Většina dotazovaných uvedla, že se naposledy setkala s archeologickou památkou nebo archeologickým turistickým cílem minimálně jednou za poslední rok. Dále bylo zjištěno, že nejoblíbenějším archeologickým turistickým cílem jsou české hrady. Za přiměřenou částku vstupního poplatků archeologického turistického cíle většina respondentů považovala částku 50 – 100 Kč. Dotazovaní uvedli, že jim nejvíce vyhovuje prezentace archeologických památek pomocí informační tabule se stručným popisem a názornými ilustracemi. Také preferují průvodcovské služby a interaktivní zábavný způsob prezentace. Veřejnost zajímají i moderní technologie, například geocaching. Důležité je zjištění, že naprostá většina dotazovaných by uvítala vyšší míru prezentace památek na území Ústeckého kraje, například pomocí specializovaných internetových stránek. Sílu tohoto média ukazuje i skutečnost, že 98,2 % respondentů by hledala informace o archeologických památkách na internetu.

Autorka se věnovala také problematice archeologie a turismu v zahraničí. Na základě této analýzy představila pozitivní i negativní stránky archeoturismu.

Nedílnou součástí práce bylo vytvoření návrhu archeologické části naučné stezky v Řehlovicích. Tento návrh byl vytvořen s ohledem na zjištěné výsledky provedeného výzkumu. Součástí navržené archeologické stezky je i prezentace mladopaleolitické stanice ve Stadicích. Informace získané v průběhu přípravy této diplomové práce budou dále přehledně

zpracovány do podoby webové prezentace. Součástí webových stránek budou i získané materiály, které pro přehlednost a nedostatek prostoru nemohly být použity v této práci.

Předložená diplomová práce se pokusila upozornit v české archeologii na problematiku vztahu oboru a turistického ruchu. Vedle již přece jen více vnímané problematiky vztahu archeologie a veřejnosti je otázka odrazu archeologického bádání v procesu turismu dalším závažným momentem při zpřístupnění výsledků vědní disciplíny nejširším vrstvám laické veřejnosti. To se v blízké budoucnosti bezpochyby pozitivně odrazí ve větším pochopení významu archeologie pro současnou společnost a další rozvoj její kulturní vzdělanosti a národního uvědomění.

8 Seznam použitých pramenů

8.1 Literatura a prameny

- Beneš, A. 1969:* Stadice, o. Ústí nad Labem, Bulletin záchranného oddělení 6, 151 – 152.
- Bláhová, M. a kol. 1999:* Velké dějiny zemí Koruny české 1. Praha.
- Blažek, J. 2002:* Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů ve Schwarzenberské ruční cihelně v Lovosicích. In: P. Čech (ed.), Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 21 – 36.
- Blažek, J. 2008:* Zpráva o archeologické akci východně od obce Řehlovice, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2957/09.
- Blažek, J. 2011:* Zpráva o archeologické akci jihovýchodně od obce Řehlovice, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, př. č. TX – 2011 – 271.
- Bureš, M. 2003:* Archeologické dědictví a veřejnost, (Re)konstrukce a experiment v archeologii 4, 183 – 184.
- Comer, C. – Willems, J. 2012:* Driver to development or Destruction? New York.
- Cvrková M. 1991:* Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Ústí n. L. – Trmicích a Stadících. Praehistorica XVII, 9 – 23.
- Cvrková, M. – Koutecký, D. 2001:* Pravěké osídlení u Stadice, Příspěvky k ústecké vlastivědě 2, 1 – 11.
- Cvrková, M. 1974a:* Brozánky, o. Řehlovice, okr. Ústí nad Labem, Výzkumy v Čechách 1974, 16 – 17.
- Cvrková, M. 1974b:* Stadice, okr. Ústí nad Labem, Výzkumy v Čechách 1974, 202 – 204.
- Cvrková, M. 1974c:* Zpráva o archeologické akci v pískovně v Brozánkách, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2833/78.
- Cvrková, M. 1975a:* Zpráva o sběru v cihelně v Brozánkách, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2742/75.
- Cvrková, M. 1975b:* Zpráva o sběru na poli na katastru obce Řehlovice, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2743/75.
- Cvrková, M. 1975c:* Zpráva o povrchovém sběru na poli u trati Řehlovice – Stadice, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2744/75.
- Cvrková, M. 1990:* Zpráva o nálezů strusky a střepů nádob knovízské kultury, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 805/90.
- Cvrková, M. 2000:* Hrob kultury se šňůrovou keramikou z Brozánky, okr. Ústí nad Labem. In: P. Čech (ed.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most, 51 – 58.
- Čechová, T. 2012:* Muzejní pedagogika. In: Z. Vařilová (ed.), Příspěvky k ústecké vlastivědě 4, Ústí nad Labem, 48 – 50.
- Černá, E. 1999b:* Einbindung von Glashüttenrelikten in touristische Konzeptionen im mittleren böhmischen Erzgebirge. In: H.J. Sittauer (ed.), Kulturlandschaft, Plauen, 60 – 65.
- Černá, E. 1999a:* Aplikace metody experimentu v archeologii a její přínos pro dějiny sklářské výroby v období vrcholného středověku. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993 – 1997, 171 – 182.
- Černá, E. 2005:* Středověké sklárny. Praha.
- Čtverák, V. 2003:* Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Čujanová, E. a kol. 2008:* Archeologie pravěkých Čech 5. Praha.
- Danielisová, A. 2011:* Kamenné rotační mlýny a jejich význam v době laténské, Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 12, 67 – 71.
- Derner, K. 2009:* Časně slovanský objekt na katastrálním území Mlékojedy, okres Litoměřice. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách za rok 2008, 109 – 132.

- Dobeš, M. 1995: Stručný přehled pravěkých dějin severozápadních Čech. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983 – 1992, 7 – 62.*
- Dostálová, D. 2013: Cestovní ruch a rekreační potenciál jako faktor regionálního rozvoje v Moravském krasu. [Diplomová práce.] Brno. – Mendelova univerzita v Brně, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií.*
- Dragoun, B. 2012: K problematice archeologických muzeí v přírodě – skanzenů. In: T. Zelenka (ed.), Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů – RPAO I: Sborník příspěvků ze semináře Rekonstrukce a experiment v archeologii 202, Deštné v Orlických horách, 18 – 19.*
- Durdík, T. 1984: České hrady. Praha.*
- Durdík, T. 1998: Hrady kastelového typu. Praha.*
- Evans, G. 1995a: Tourism and Leisure in Eastern Europe: the Westernisation Project. New York.*
- Evans, G. 1995b: Tourism versus Education – Core Functions of Museums? New York.*
- Foret, M. – Foretová, V. 2001: Jak rozvíjet místní cestovní ruch. Praha.*
- Franková, D. 2009: Hrob mohylové kultury v Dobroměřicích, okr. Louny. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách za rok 2008, 61 – 72.*
- Fridrich, J. – Smrž, Z. 1996: Písečný vrch u Bečova – nejstarší naleziště v Čechách. In: L. Pokorná (ed.), Osud Mostecká. Člověk a životní prostředí včera a dnes.: Sborník odborných prací., Most, 31 – 39.*
- Fridrich, J. 1966: Stadice, okr. Ústí nad Labem, Bulletin záchranného oddělení 3, 34.*
- Fridrich, J. 2005: Ecce homo. Praha.*
- Hájek, T. – Jech, K. 2000: Kulturní krajina aneb proč ji chránit? Praha.*
- Heber, F. 2006: České hrady, zámky a tvrze. Praha.*
- Heritage, R. 2005: Heritage. New York.*
- Hesková, M. 2011: Cestovní ruch. Praha.*
- Hoffman, T. a kol. 2002: Heritage Tourism and Public Archaeology. In: J.E. Baxter (ed.), The SAA Archaeological Record, Chicago, 30 – 32.*
- Holodňák, P. 2001: Experiment s mletím obilnin na žernovech tzv. řeckého typu, Archeologické rozhledy LIII/1, 31 – 44.*
- Hotová, A. 2012: Archeoskanzen jako místo pro prezentaci archeologie. In: T. Zelenka (ed.), Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů – RPAO I: Sborník příspěvků ze semináře Rekonstrukce a experiment v archeologii 202, Deštné v Orlických horách, 58 – 62.*
- Childe, G. 1949: Člověk svým tvůrcem. Praha.*
- Kabát, J. – Slepíčka, K. 1972: Zpráva o archeologickém terénním průzkumu zbytků řehlovické tvrze, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 6728/72.*
- Kašpárková, K. 2009: Cestovní ruch a životní prostředí. [Bakalářská práce.] Praha. – Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů.*
- Knor, A. 1948: Zpráva o nálezu úzké kopytovité sekyrky, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 2222/48.*
- Kočí, A. 2000: Universum 3. V Praze.*
- Koutecký, D. – Cvrková, M. 1989: Stadice, o. Řehlovice, okr. Ústí nad Labem, Výzkumy v Čechách 1986 – 1987, 184 – 186.*
- Koutecký, D. – Cvrková, M. 1992: Stadice, o. Řehlovice, okr. Ústí nad Labem, Výzkumy v Čechách 1988 – 1989, 144 – 145.*
- Koutecký, D. 2003: Bylanské knížecí hroby v severozápadních Čechách. In: M. Knorrová (ed.), Příspěvky k době halštatské severozápadních Čech: Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 13, Most, 101 – 164.*
- Kovář, J. 2013: Archeologie a geocaching: případová studie Vildenberk, Zprávy památkové péče 73/6, 528 – 531.*

- Kovář, J. 2013: Nová zjištění na hradě Vildenberk u Pozořic, okr. Brno – venkov, Zprávy památkové péče 38, 415 – 433.
- Kuna, M. – Danielisová, A. 2014: Archeologický atlas Čech. Praha.
- Kuna, M. 2015: O paměti krajiny a cestách za ní, Zprávy památkové péče 75, 507 – 512.
- Květina, P. 2009: Význam her v archaických společnostech, Archeologické rozhledy LXI, 3 – 30.
- Květina, P. 2015: Presenting the invisible and unfathomable: Virtual museum and augmented reality of the Neolithic site in Bylany, Archeologické rozhledy LXVII, 3 – 22.
- Langer, J. 2005: Evropská muzea v přírodě. Praha.
- Lutovský, M. 1997: Hroby knížat. Praha.
- Měchurová, Z. 2008: Naučná stezka zaniklou středověkou vsí Konůvky ve Ždánickém lese. In: Z. Křenková (ed.), Veřejná archeologie: Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost, Praha, 69 – 16.
- Mikešová, V. 2012a: Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti. [Diplomová práce.] Praha. – Univerzita Karlova v Praze, Fakulta filozofická.
- Mikešová, V. 2012b: Využití průzkumů veřejného mínění pro potřeby zjištění vztahu mezi archeologií a veřejností v ČR, Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 15, 12 – 15.
- Mithen, S. 2006: Konec doby ledové. Praha.
- Moravec, M. 2008: Archeologie a turistický ruch. [Diplomová práce.] Plzeň. – Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická.
- Moravec, M. 2013: Archeologie a cestovní ruch. In: R. Šmidtová (ed.), Veřejná archeologie: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2001 a 2012, Praha, 53 – 86.
- Neustupný, E. a kol. 2008: Archeologie pravěkých Čech 4. Praha.
- Nová, E. 2003: Zaniklá ves Vitín, příspěvek k sídelnímu a stavebnímu vývoji. [Diplomová práce.] Ústí nad Labem. – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta.
- Novotná, G. 2003: Zahradní archeologie – nástroj poznání historických zahrad, Zahrada – park – krajina 13, 18 – 19.
- Oliva, M. 2005: Civilizace moravského paleolitu a mezolitu. Brno.
- PĂTRAȘCU, C. 2011: Tourism and Archaeology: Back to Origins, Journal of Settlements and Spatial Planning 5, 57 – 64.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Praha.
- Peša, V. 2002: České hrady. Praha.
- Peške, L. 1994: Příspěvek k poznání počátku dojení skotu v pravěku, Archeologické rozhledy XLVI, 97 – 104.
- Petráň, J. 2004: Staroměstská exekuce. Praha.
- Pinter, T. 2005: Heritage Tourism and Archaeology: Critical Issues. In: J.E. Baxter (ed.), The SAA archaeological record, Chicago, 9 – 11.
- Pinter, T. 2005: Heritage Tourism and Archaeology: Critical Issues. The SAA archaeological record 5, 9 – 11.
- Pleinerová, I. 1998: Rekonstrukce archeologických objektů (RAO) – občanské sdružení pro popularizaci archeologie, Archeologické rozhledy 50, 511 – 518.
- Pleinerová, I. 2002: Dlouhé domy únětické kultury v severozápadních Čechách. In: P. Čech (ed.), Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 163 – 166.
- Pleinerová, I. 2007: Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha.
- Popelka M. 1999: K problematice štípané industrie v neolitu Čech. Praehistorica et Protohistorica XXIV, 7 – 122.
- Popelka, M. – Šmolíková, M. 2003: Archeologie pro laickou veřejnost, Rekonstrukce a experiment v archeologii 4, 153 – 156.

- Popelka, M. – Šmolíková, M. 2003: Dny pravěkých technologií v archeoparku v Praze–Troji aneb Jak dál?, Archeologické rozhledy LV, 803 – 806.*
- Popelka, M. 2013: Archeologie a veřejnost – nová součást studijního plánu oboru Archeologie pravěku a středověku na FF UK. In: R. Šmidtová (ed.), Veřejná archeologie: Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2001 a 2012., Praha, 181 – 181.*
- Půlpán, M. 2008: Kostrový hrob kultury bylanské z Lovosic, okr. Litoměřice. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003 – 2007, 53 – 64.*
- Půlpán, M. 2009: Kostrový hrob kultury bylanské se zlatou spirálkou z Lovosic, okr. Litoměřice. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách za rok 2008, 73 – 107.*
- Řídký, J. a kol. 2011: Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období. Praha.*
- Salač, V. a kol. 2008: Archeologie pravěkých Čech 8. Praha.*
- Salač, V. 2008: Doprava a obchod na Labi v době laténské, Živá archeologie: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 9, 21 – 24.*
- Sejkorová, A. 2014: Archeologie v zahradě. [Bakalářská práce.] Brno. – Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta.*
- Sklenář, K. – Bláhová – Sklenářová Z. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Sklenář, K. – Bláhová – Sklenářová, Z. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.*
- Sklenář, K. 2011: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.*
- Smetánka, Z. 2003: Archeologické etudy. Praha.*
- Smetánka, Z. 2000: Archeologie a experiment. Miroslavu Buchvaldkovi k životnímu jubileu. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue. 22/4, 2-5.*
- Smrž, Z. 2006: Rozchvácený depot bronzových náramků z výšinného sídliště knovízské kultury na vrchu Špičák. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998 – 2002, 19 – 26.*
- Soukup, M. 2000: Co je a není archeologickou památkou, Archeologia Iuvenis VI 1, 27 – 31.*
- Sušická, V. 2012: Kostrové hroby kultury se šňůrovou keramikou z bývalého katastru obce Prosmyky, okr. Litoměřice. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2009 – 2010, 9 – 28.*
- Svoboda, J. 2014: Tajemství Českého středohoří. Ústí nad Labem.*
- Šarič, R. – Štěpánek, P. 2001: České megality. Praha.*
- Šedo, O. 2006: Archeologie, archeologové a detektory kovů, Archeologické rozhledy LVIII, 21 – 301.*
- Šobáňová, P. 2012: Muzejní edukace. Olomouc.*
- Šubrt, J. 1998: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění. Praha.*
- Trefný M. – Kovářová T. 2008: Hrob kultury se šňůrovou keramikou z Krabčic, okr. Litoměřice. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003 – 2007, 53 – 64.*
- Tschakert, O. 1942: Zpráva o nálezu kamenné sekery, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu v Praze, čj. 3807/46.*
- Úlovec, J. 2002: Hrady, zámky a tvrze na Ústecku. Ústí nad Labem.*
- Urban, L. a kol. 2011: Masová komunikace a veřejné mínění. Praha.*
- Vencl, S. – Fridrich, J. 2007: Archeologie pravěkých Čech 2. Praha.*
- Vencl, S. 1989: Stadice, o. Řehlovice, okr. Ústí nad Labem, Výzkumy v Čechách 1986 – 1987, 186.*
- Venclová, N. a kol. 2008a: Archeologie pravěkých Čech 6. Praha.*
- Venclová, N. a kol. 2008b: Archeologie pravěkých Čech 7. Praha.*
- Vlček, P. a kol. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.*
- Vokolek, V. 2006: Svět posvátných kamenů 2. Praha.*

- Waldhauser, J. 1981: Keltské rotační mlýny v Čechách, Památky archeologické LXXII/1, 153 – 221.
- Waldhauser, J. 2012: Keltské Čechy. Praha.
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, Památky archeologické LBI/2, 205 – 385.
- Zápotocký, M. 1977: Slovanské osídlení na Děčínsku, Archeologické rozhledy XXIX/5, 521 – 553.
- Zápotocký, M. 1978: Slovanské osídlení na Ústecku, Archeologické rozhledy XXX/3, 258 – 303.

8.2 Elektronické zdroje

- Černý, V. Přírodní rezervace Kalvárie. In: Fotografie přírody [online]. 27.10.2014 13:20:13 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://chranene-uzemi.sije.cz/kalvarie/>
- Dohnal, R. Zaniklé obce pod Bukovou horou zničily války, epidemie i těžba [online]. Hobby.cz, 19. ledna 2015 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: http://hobby.idnes.cz/zanikle-obce-pod-bukovou-horou-naucna-stezka-f3s/hobby-domov.aspx?c=A150118_120508_hobby-domov_mce
- Dolanská, J. Archeologové v Chebu zachraňují staré pohřebiště před lžící bagru. In: IDNES.cz: Karlovy Vary a Karlovarský kraj [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: http://vary.idnes.cz/archeologove-zkoumaji-stare-pohrebiste-pod-mestskymi-sady-v-chebu-1da/-vary-zpravy.aspx?c=A150612_2169530_vary-zpravy_slv
- Zaniklé obce pod Bukovou horou. Lauda, F. FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY J.E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM. Filozofická fakulta: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://ff.ujep.cz/zanikleobce/>
- Letzner, V. Kulturtourismus und Archäologie: neue Aspekte eines alten Phänomens. In: EBERHARD, T. Tourismus und Archäologie [online]. 2011, s. 6-9 [cit. 2016-05-04]. Dostupné z: https://w3-mediapool.hm.edu/mediapool/media/fk14/fk14_lokal/passport/Passport_Edition_2011_Entdeckung_der_Kultur.pdf
- Preclík, J. Objevte zaniklé obce Ústecka Zdroj: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/objevte-zanikle-obce-ustecka-20140320.html: Ústecko - Naučná stezka, kterou navrhli studenti univerzity, vede ze Zubrnice do Malého Března. Zdroj: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/objevte-zanikle-obce-ustecka-20140320.html [online]. In: . 20.3.2014. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/objevte-zanikle-obce-ustecka-20140320.html
- Vitovec, O. Středověká archeologie. In: Geocaching [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: https://www.geocaching.com/geocache/GC56YRN_stredoveka-archeologie?guid=3e20008d-8113-455b-904d-8f65dcbf6d1b
- Vitovec, O. Antická archeologie. In: Geocaching [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: https://www.geocaching.com/geocache/GC54W1P_anticka-archeologie?guid=b9885f6e-bd2f-4696-b947-b1e15ce06e1a
- Vondrovský, V. Linecká stezka: Obchodní stezka mezi jižními Čechami a Podunajím [online]. Občanské sdružení „Rozkvět zahrady jižních Čech – místní akční skupina“, 2004 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: https://www.academia.edu/11224287/Lineck%C3%A1_stezka_-_obchodn%C3%AD_stezka_mezi_ji%C5%BEEn%C3%ADmi_%C4%8Cechami_a_Podunaj%C3%ADm
- Vědecká knihovna Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://knihovna.ujep.cz/>
- Archeologický atlas Čech: Vybrané památky od pravěku do 20. století [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.archeologickyatlas.cz/cs>

Černodolský mlýn [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.cernodolskymlyn.cz>

Droužkovice: Obec [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.drouzkovice.cz/obec-slovem-a-obrazem/zajimavosti-obce/>

Kulturní centrum Řehlovice [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.kcrehlo.cz/cs/>

Linecká stezka [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.lineckastezka.cz/>

Most: Oficiální web města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.mesto-most.cz/>

Oblastní muzeum v Chomutově [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeum-cv.net/>

Skanzen. Oblastní muzeum v Lounech [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumlouny.cz/skanzen>

Muzeum města Ústí nad Labem [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumusti.cz>

Národní park České Švýcarsko: Minulosti Českého Švýcarska X. Národní park České Švýcarsko [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.npcs.cz/minulosti-ceskeho-svycarska-x-2015-10-22-070000>

Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.uappmost.cz/wp/>

Zaniklé obce na Ústecku [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://zanikleobce.webnode.cz/>

Archeologie na dosah [online]. [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: <http://www.archeologienadosah.cz>

Peruc: Oficiální web Peruce [online]. 6. 5. 2016 [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.peruc.cz/>

Regionální muzeum v Teplicích [online]. [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.muzeum-teplice.cz/>

Elektro muzeum Zubrnice: Kolejiště ve velikosti H0, expozice historické radiotechniky [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://etmz.webnode.cz/>

Severozápadní Čechy - Turistické cíle [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://turisticke-cile.severozapadnicechy.cz/>

Archeology 3D [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.archeo3d.com/>

Audiostezka.cz [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.audiostezka.cz/>

Cesty archeologie [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.cestyarcheologie.cz/>

Chomutov: Oficiální web města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.chomutov-mesto.cz/>

Město Kroměříž [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.kromeriz.eu/>

Vzpomínková akce Bitvy u Chlumce r. 1126. Chlumec: Oficiální stránky města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: http://www.mesto-chlumec.cz/vismo/akce.asp?id_org=5179&id=1996

Louny: Oficiální internetové stránky Města Loun a Městského úřadu Louny [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.mulouny.cz/>

Oblastní muzeum v Lounech [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumlouny.cz/>

Regionální muzeum v Teplicích: Klášter v Teplicích. Regionální muzeum v Teplicích [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeum-teplice.cz/klaster-v-teplicich/93.postopach-zanikleho-klastera-v-teplicich-1/>

Národní park České Švýcarsko: Dny řemesel. Národní park České Švýcarsko: Oficiální internetové stránky NP České Švýcarsko [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.npcs.cz/dny-remesel-2015-08-14-220000>

Město Teplice: Oficiální stránky statutárního města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.teplice.cz/>

Portál kultury a cestovního ruchu ve Znojmě: Znojenské podzemí. Portál kultury a cestovního ruchu ve Znojmě [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.znojenskabeseda.cz/podzemi/>

Archeologie na dosah: Mezinárodní den archeologie. Archeologie na dosah [online]. [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: <http://www.archeologienadosah.cz/akce/mezinarodni-den-archeologie-2015>

Himmelswege: Die archaologische Tourismus in Sachsen-Anhalt [online]. [cit. 2016-05-04]. Dostupné z: <http://www.himmelswege.de/>

Moldava v Krušných horách [online]. [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.moldava.cz/>

ARCHEOLOGOVÉ ODKRYLI CHEBANŮM STARÉ POHŘEBIŠTĚ: Otevřené sondy pohřebiště. In: CHEBSKÁ TELEVIZE: Život Chebu v obraze [online]. 2015 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://chebskatelevize.cz/?p=1431>

Zubrnice: OFICIÁLNÍ WEBOVÁ PREZENTACE SKANZENU [online]. 28. 4. 2016 [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.skanzen-zubrnice.cz/cs>

Archeologický park Liboc: Polularizace a vzdělávání [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.archaia.cz/liboc/liboc.htm>

Archeoskanzen Modrá [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.archeoskanzen.cz/>

Události v kultuře. IVysílání [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097206490-udalosti-v-kulture>

Zaniklé obce: Veřejná místa. Facebook [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/Zanikl%C3%A9-obce-218867198142513/>

Cheb: Oficiální stránky města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.cheb.cz/den-otevrenych-sond/d-953729>

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě: OFICIÁLNÍ WEBOVÁ PREZENTACE [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.kostel-most.cz/>

Malé Žernoseky: Oficiální internetové stránky obce [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.malezernoseky.cz/>

Rodinné vinařství Mikulenkoví [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.mikulenkovi.cz/>

Oblastní muzeum v Litoměřicích: Oficiální internetové stránky [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumlitomerice.cz/>

Muzeum hlavního města Prahy. Muzeum hlavního města Prahy [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumprahy.cz/mullerova-vila/>

Muzeum Varnsdorf [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeum-varnsdorf.cz>

Zahrady pod Pražským hradem: OFICIÁLNÍ WEBOVÁ PREZENTACE [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.palacove-zahrady.cz/cs>

Zubrnická museální železnice [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.zmz.cz/>

FORUM: časopis Univerzity Karlovy. FORUM: časopis Univerzity Karlovy [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-15761.html>

Naučná stezka Řehlovice [online]. [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://naucnastezkarehlovice.webnode.cz/>

Zubř Emil [online]. [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: <http://www.emil.muzeumusti.cz>

Krušnohorská železnice Most - Dubí - Moldava, kulturní památka [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://moldavskadraha.cz/>

Archeopark pravěku Všestary [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.archeoparkvsestary.cz/uvod.html#>

Zprávičky. IVysílání [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10265744641-zpravicky/214411000161019/>

Duchcov: Oficiální web města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.duchcov.cz/>

Geofun: .. hry co svět neviděl [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.geofun.cz/>

Dětský klub Kodymka [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.kodymka.cz>

Experimentální archeologie: MAMUTI oddíl experimentální archeologie [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.mamuti.cz/>

Třebeň: Oficiální internetové stránky města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.mesto-trebenice.cz>

Oblastní Muzeum v Děčíně příspěvková organizace [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumdc.cz/>

Oblastní muzeum v Mostě: Příspěvková organizace Ústeckého kraje [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeum-most.cz>

Muzeum města Ústí nad labem: Program únor 2016. Muzeum města Ústí nad labem [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.muzeumusti.cz/k1385/PROGRAM-UNOR-2016>

Osek: Oficiální stránky Města [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.osek.cz/>

Kroměříž: OFICIÁLNÍ WEBOVÁ PREZENTACE ARCIBISKUPSKÉHO ZÁMKU A ZAHRAD [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <https://www.zamek-kromeriz.cz/cs>

Mezinárodní den archeologie [online]. [cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://denarcheologie.cz>

AnthroPark: Unikátní expozice obrazových rekonstrukcí života dávných kultur [online]. [cit. 2016-05-03]. Dostupné z: <http://anthropark.wz.cz/>

Turistika: Pro větší zážitek z cesty i výletu [online]. [cit. 2016-05-06]. Dostupné z: <http://www.turistika.cz/>

Doporučené zásady pro zřizování, značení a údržbu naučných stezek a pro zřizování bodových informačních panelů. Česká geologická služba [online]. [cit. 2016-05-07]. Dostupné z: <http://www.geology.cz/extranet/popularizace/naucne-stezky/nszasady.pdf>

9 SEZNAM OBRÁZKŮ

OBR. 1: REKONSTRUKCE NEOLITICKÉHO DLOUHÉHO DOMU V BŘEZNĚ U LOUN (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 27. 9. 2015	48
OBR. 2: REKONSTRUKCE NEOLITICKÉHO DLOUHÉHO DOMU V BŘEZNĚ U LOUN (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 27. 9. 2015	49
OBR. 3: ČERNOVICE – PRAVĚKÉ HRADIŠTĚ (OKR. CHOMUTOV, ÚSTECKÝ KRAJ). CESTA PROTÍNAJÍCÍ VAL NA JIHU HRADIŠTĚ, FOTO M. RAUEROVÁ 14. 11. 2015	53
OBR. 4: DROUŽKOVICE – REPLIKY GENERÁLSKÝCH KAMENŮ (OKR. CHOMUTOV, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 14. 11. 2015	55
OBR. 5: LIBOCHOVANY (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) – TŘÍKŘÍŽOVÝ VRCH, FOTO M. RAUEROVÁ 24. 8. 2015.....	56
OBR. 6: LIBOCHOVANY (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) – PRAVĚKÉ HRADIŠTĚ HRÁDEK. MOHUTNÉ VALY NA SEVERU HRADIŠTĚ, FOTO M. RAUEROVÁ 24. 8. 2015.	57
OBR. 7: POHLED NA PORTU BOHEMICU A PRAVĚKÉ HRADIŠTĚ HRÁDEK – TŘÍKŘÍŽOVÝ VRCH (LIBOCHOVANY, OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) Z DRUHÉ STRANY LABE. FOTO M. RAUEROVÁ 2. 8. 2015.....	59
OBR. 8: STRADONICE U PÁTKU – PRAVĚKÉ HRADIŠTĚ (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 20. 8. 2015.....	62
OBR. 9: VZTYČENÝ KÁMEN VE SLAVĚTÍNĚ (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 20. 8. 2015.	64
OBR. 10: HRAD SKALKA VE VLASTISLAVI (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 30. 8. 2015.	67
OBR. 11: TŘEBUŠÍN – ZŘÍCENINY STŘEDOVĚKÉHO HRADU KALICH (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) – ZAKLENUTÝ SKLEP V JIŽNÍ ČÁSTI PALÁCE, FOTO M. RAUEROVÁ 8. 8. 2015.	71
OBR. 12: POHLED Z KALICHA (TŘEBUŠÍN, OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) NA PANNU A VESNICI ŘEPČICE, FOTO M. RAUEROVÁ 8. 8. 2015.	72
OBR. 13: ZANIKLÁ SAMOTA MAUERSCHIN (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 22. 7. 2015.....	75
OBR. 14: VITÍN (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ) NA HISTORICKÉ POHLEDNICI Z ROKU 1899 (NOVÁ 2003, 29; HTTP://ZANIKLEOBCE.WEBNODE.CZ/).	76
OBR. 15: NA TURISTICKÉ STEZCE PO ZANIKLÝCH OBCÍCH POD BUKOVOU HOROU JE MOŽNÉ NAJÍT SPOUSTU PŘEDMĚTŮ, KTERÉ SI BÝVALÍ OBYVATELÉ VESNIC NEMOHLI NEBO NECHTĚLI VZÍT S SEBOU. (VITÍN, OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ; FOTO M. RAUEROVÁ 22. 7. 2015).	77
OBR. 16: REPLIKA STŘEDOVĚKÉ SKLÁRNY (MOLDAVA, OKR. TEPLICE, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 10. 8. 2015.....	79
OBR. 17: OPARNO (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ) – POLOTOVARY ŽERNOVŮ V OKOLÍ TĚŽEBNÍCH JAM. FOTO Z. KAČEROVÁ, 2014 (KUNA 2014, 254 – 255).	82
OBR. 18: BEČOV – PÍSEČNÝ VRCH (OKR. MOST, ÚSTECKÝ KRAJ)– VÝCHOZY KŘEMENCE, FOTO M. RAUEROVÁ 19. 9. 2015.	83
OBR. 19: VÝSTAVA STARÉ POVĚSTI ČESKÉ V MUZEU MĚSTA ÚSTÍ NAD LABEM (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 1. 8. 2015.....	85
OBR. 20: PRÁZDNINOVÝ VÝLET ZA PRAOTCEM ČEHEM NA ŘÍP POŘADANÝ MUZEEM MĚSTA ÚSTÍ NAD LABEM (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 26. 8. 2015.	87
OBR. 21: OBLASTNÍ MUZEUM V DĚČÍNĚ (OKR. DĚČÍN, KRAJ ÚSTECKÝ), FOTO M. RAUEROVÁ 8. 10. 2015.	88
OBR. 22: STÁLÁ EXPOZICE PRAVĚKÉ A RANĚ STŘEDOVĚKÉ DĚJINY LITOMĚŘICKA V OBLASTNÍM MUZEU V LITOMĚŘICÍCH (OKR. LITOMĚŘICE, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 1. 8. 2015.	91
OBR. 23: OBLASTNÍ MUZEUM V LOUNECH (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 19. 11. 2015.	93
OBR. 24: HISTORICKÁ EXPOZICE V OBLASTNÍM MUZEU V LOUNECH (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ), FOTO M. RAUEROVÁ 19. 11. 2015.....	94
OBR. 25: POHLED NA HNĚVÍN A OBLASTNÍ MUZEUM V MOSTĚ (OKR. MOST, ÚSTECKÝ KRAJ) OD KOSTELA NANEBEVZETÍ PANNY MARIE V MOSTĚ, FOTO M. RAUEROVÁ 20. 11. 2015.....	95
OBR. 26: PŘÍKLAD SÍDELNÍ ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY – ZANIKLÁ VESNICE VITÍN (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ; HTTP://ZANIKLEOBCE.WEBNODE.CZ/).	143
OBR. 27: PŘÍKLAD POHŘEBNÍ/SAKRÁLNÍ ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKY – EXPOZICE PO STOPÁCH ZANIKLÉHO KLÁŠTERA V TEPLICÍCH (OKR. TEPLICE, ÚSTECKÝ KRAJ). FOTO M. RAUEROVÁ 25. 9. 2015.....	143
OBR. 28: ARCHEOSKANZEN BŘEZNO U LOUN, FOTO M. RAUEROVÁ 27. 9. 2015.	144
OBR. 29: PŘÍKLAD ZÁŽITKOVÉ PREZENTACE. DNY ŘEMESEL U DOLSKÉHO MLÝNA (OKR. DĚČÍN, ÚSTECKÝ KRAJ). VÝROBA DŘEVĚNÉHO UHLÍ. FOTO M. RAUEROVÁ 22. 8. 2015.	144
OBR. 30: PŘÍKLAD ZÁŽITKOVÉ PREZENTACE. DNY ŘEMESEL U DOLSKÉHO MLÝNA (OKR. DĚČÍN, ÚSTECKÝ KRAJ). SUŠENÍ OVOCE. FOTO M. RAUEROVÁ 22. 8. 2015.	145

OBR. 31: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE DĚČÍN, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	146
OBR. 32: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE CHOMUTOV, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	147
OBR. 33: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE LOUNY, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	148
OBR. 34: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE MOST, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	149
OBR. 35: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE TEPLICE, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	150
OBR. 36: MAPA ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLŮ V OKRESE ÚSTÍ NAD LABEM, KTERÉ AUTORKA PRÁCE NAVŠTÍVILA V OBDOBÍ OD ČERVNA DO PROSINCE 2015.	151
OBR. 37: PRŮVODCE PO ARCHEOLOGICKÝCH TURISTICKÝCH CÍLECH V ÚSTECKÉM KRAJI.	152
OBR. 38: ZÁKLADNÍ MAPA ŘEHLOVIC (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ).	153
OBR. 39: NÁVRH ARCHEOLOGICKÉ ČÁSTI NAUČNÉ STEZKY ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ).	154
OBR. 40: NAUČNÁ TABULE Č. 1.	155
OBR. 41: NAUČNÍ TABULE Č. 2.	156
OBR. 42: NAUČNÁ TABULE Č. 3.	157
OBR. 43: UKÁZKY ŠTÍPANÉ INDUSTRIE ZE STADIC (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ) KRESBA L. FORMÁNKOVÁ (VENCL – FRIDRICH 2007. 83).	158
OBR. 44: KOSTĚNÉ NÁSTROJE ZE STADIC (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ) KRESBA H. KOMÁRKOVÁ (VENCL – FRIDRICH 2007. 84).	159
OBR. 45: REKONSTRUKCE LOVU MAMUTA DLE L. BALÁKA (HTTP://ANTHROPARK.WZ.CZ).	160
OBR. 46: REKONSTRUKCE SÍDLIŠTĚ MORAVSKÉHO GRAVETTIENU V PŘEDMOSTÍ U PŘEROVA, KTERÉ MOHLO VYPADAT PODOBNĚ JAKO STANICE VE STADICÍCH. REKONSTRUKCE L. BALÁK (HTTP://ANTHROPARK.WZ.CZ).	160
OBR. 47: KOSTROVÝ HROB Z MLADŠÍ NEBO POZDNÍ DOBY KAMENNÉ SE ŠTÍPANOU INDUSTRIÍ U PRAVÉ HORNÍ KONČETINY. ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ). FOTO D. FRANKOVÁ 2009 (HTTP://WWW.UAPPMOST.CZ).	161
OBR. 48: BRONZOVÁ JEHLICE Z DOBY BRONZOVÉ. ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ). FOTO 2008 (HTTP://WWW.UAPPMOST.CZ).	162
OBR. 49: TORZO KOMÍNA KERAMICKÉ PECE. ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ). FOTO 2008 (HTTP://WWW.UAPPMOST.CZ).	162
OBR. 50: REKONSTRUKCE KERAMICKÉ PECE. FOTO M. RAUEROVÁ 22. 8. 2015 NA DNECH ŘEMESEL U DOLSKÉHO MLÝNA (OKR. DĚČÍN, ÚSTECKÝ KRAJ).	163
OBR. 51: ZBYTKY DEHTÁŘSKÉ PECE NEBO JÁMY Z RANÉHO STŘEDOVĚKU. ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ). FOTO 2008 (HTTP://WWW.UAPPMOST.CZ).	164
OBR. 52: REKONSTRUKCE DEHTÁŘSKÉ PECE. FOTO M. RAUEROVÁ 22. 8. 2015 NA DNECH ŘEMESEL U DOLSKÉHO MLÝNA (OKR. DĚČÍN, ÚSTECKÝ KRAJ).	164
OBR. 53: ZNÁZORNĚNÍ STAROMĚSTSKÉ EXEKUCE (PETRÁŇ 2004, 13).	165
OBR. 54: ŘEHLOVICE (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM, ÚSTECKÝ KRAJ) – VÝŘEZ Z KATASTRÁLNÍ MAPY Z ROKU 1843. NA ZÁPADĚ SE ROZKLÁDÁ POPLUŽNÍ DVŮR. U SEVEROZÁPADNÍHO NÁROŽÍ DVORA JE SITUOVÁN RYBNÍK SE DVĚMA OBJEKTY – MOŽNÁ JDE O STAROU A NOVOU TVRZ. VÝCHODNĚ STOJÍ SÝPKA, KTERÁ BYLA DŘÍVE POVAŽOVÁNA ZA TVRZ (ÚLOVEC 2002, 122).	166

10 SEZNAM GRAFŮ

GRAF 1: DOSAŽENÉ VZDĚLÁNÍ	99
GRAF 2: KDY JSTE SE NAPOSLEDY SETKAL/A S ARCHEOLOGICKOU PAMÁTKOU (NAPŘ. ZANIKLÝMI VESNICEMI, MUZEJNÍMI SBÍRKAMI, HRADY, HRADIŠTI, MENHIRY APOD.) NEBO JINÝMI ARCHEOLOGICKÝMI TURISTICKÝM CÍLI (NAPŘ. ARCHEOSKANZENY)?	100
GRAF 3: VSTUPNÍ POPLATEK ČASTO BÝVÁ DŮLEŽITÝM PŘÍJMEM TURISTICKÉ ATRAKCE, KTERÝ JE POUŽIT NA NUTNOU ÚDRŽBU PAMÁTKY A ROZVOJ SLUŽEB. JAKOU ČÁSTKU BYSTE BYL/A OCHOTEN/NA ZAPLATIT NAPŘ. ZA VSTUP DO ARCHEOSKANZENU?	102
GRAF 4: UVÍTAL/A BYSTE VYŠŠÍ MÍRU PREZENTACE PAMÁTEK NA ÚZEMÍ ÚSTECKÉHO KRAJE (VÍCE INFORMAČNÍCH TABULÍ, PŘEDNÁŠEK APOD.)?	103
GRAF 5: KDE BYSTE HLEDAL/A INFORMACE O NĚJAKÉ PAMÁTCE VE VAŠEM OKOLÍ?	104
GRAF 6: JAKÝ NEJČASTĚJI VYUŽÍVÁTE DOPRAVNÍ PROSTŘEDEK K NÁVŠTĚVÁM ARCHEOLOGICKÝCH PAMÁTEK?	104